

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2014*”
materiāli
(2014. gada 17.–18. oktobris)

II DAĻA. VALSTS UN TIESĪBU AKTUĀLĀS PROBLĒMAS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2014*”
(17th–18th October, 2014)

PART II. CURRENT PROBLEMS OF STATE AND LAW

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2015

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2015. gada 14. septembrī, protokols Nr. 7.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2014" materiāli. II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas.* Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2015. 148 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

- Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
- Vadošā pētniece Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
- Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
- Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
- Asoc. prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
- Doc., Dr. oec. **L. Aleksejeva** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Prof., Dr. hab. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
- Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo Pētījumu centrs, Lietuva)
- Pētniece, Dr. psych. **M. Ņesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Schouten** (Koviljas Universitāte, Portugāle)
- Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts Tehniskā Universitāte, Krievija)
- Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā Universitāte, Baltkrievija)
- Prof. Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

- Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
- Prof., Dr. iur. **A. Vilks** (Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautiskās zinātniskās konferences (2014. gada 17.–18. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātniskie raksti tiesību nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the databases: / Включён в базу данных:
Electronic Journals Library of University of Regensburg.

SATURS

<i>I. Adijāne</i> (Latvija) Patvēruma procedūras ļaunprātīgas izmantošanas jēdziens	5
<i>I. Boluža</i> (Latvija) Sabiedrības kontrole pār policiju	13
<i>V. Kalašnikovs</i> (Latvija) Valsts ekonomiskā attīstība un tās nozīme kriminālsodu sistēmā	21
<i>A. Kipāne</i> (Latvija) Cietušā lomas seksuālās vardarbības mehānismā kriminoloģiskais raksturojums	30
<i>S. Kotāne</i> (Latvija) Mežu apsaimniekošanas normatīvo aktu pārkāpumi (mežpārkāpumi)	42
<i>O. Kramarova</i> (Latvija) Vardarbīgas noziedzības tendences saistībā ar sociāli ekonomisko situāciju Latvijā	53
<i>M. Krūmiņš</i> (Latvija) Atkārtota datubāzes izmantošana sui generis tiesību kontekstā	63
<i>I. Kudeikina</i> (Latvija) Kopīpašuma reālās sadales problemātika	71
<i>D. Ose</i> (Latvija) Prasības nodrošināšanas piemērošanas īpatnības un attīstības tendences	78
<i>A. Pešudovs</i> (Latvija) Publiskas hipotēkas un komercķīlas materiāli tiesiskās un procesuālās sekas	85
<i>J. Radionovs, J. Kaļiņina</i> (Latvija) Advokāta loma civilprocesā	92
<i>E. Šnevelis</i> (Latvija) Transportlīdzekļa vadīšanas jēdziens	99
<i>M. Stivrenieks</i> (Latvija) Latvijas sodu kodeksa un Eiropas cietumu noteikumu normu kolerācija	104
<i>M. Сумбарова</i> (Латвия) Качество расследования преступлений: актуальные вопросы теории и практики	110

V. Tumalavičius (Litva)	
Международно-правовые аспекты политики энергетической безопасности стран Европейского союза	118
N. Jefimovs (Latvija)	
Mediācijas izpratnes attīstība juridiskajā doktrīnā	128
Ziņas par autoriem	141

PATVĒRUMA PROCEDŪRAS ĻAUNPRĀTĪGAS IZMANTOŠANAS JĒDZIENS

Ar patvērumu saistītie jautājumi Latvijai ar katru dienu kļūst aktuālāki. Pēdējos gados patvēruma meklētāju skaits pieaug ne tikai citās Eiropas Savienības (turpmāk – ES) valstīs, bet arī Latvijā. Turklāt jāņem vērā, ka lielākoties patvēruma pieprasīšana ir kā pamats uzlabot savas dzīves apstākļus, nevis bailes no vajāšanas, kas ir patvēruma pamatdoma. Līdz ar to veidojas situācija, kad valstis, tai skaitā Latvija, tērē daudz spēku un līdzekļu, lai izskatītu tos iesniegumus par bēgļa un alternatīvā statusa piešķiršanu, kuriem nav pamata un kas bieži tiek izmantoti par piesegu nelegālajai imigrācijai. Tātad Latvijas patvēruma procedūrā iesaistītās iestādes saskaras ar patvēruma procedūras ļaunprātīgu izmantošanu.

Raksta mērķis ir noskaidrot šī jēdziena būtību, ņemot vērā, ka ne Latvijas, ne ES tiesību avoti nav snieguši ļaunprātīgās patvēruma izmantošanas jēdziena skaidrojumu, kas apgrūtina vienveidīgu pieeju un lēmumu pieņemšanu patvēruma procedūrā.

Autore izvirzītie uzdevumi skāra tiesību avotu izpēti, praktisko gadījumu analīzi un ļaunprātīgas patvēruma procedūras izmantošanas jēdziena definēšanu.

Galvenie secinājumi saistīti ar ļaunprātīgas patvēruma procedūras izmantošanas palielināšanās fakta konstatāciju. ES dalībvalstis pēdējo 20–30 gadu laikā mēģina sakārtot kopējo patvēruma sistēmu ES tā, lai izskaustu ļaunprātīgu patvēruma izmantošanu. Kā liecina pēdējo gadu dažādu ES dalībvalstu situācija, patvēruma procedūra joprojām tiek izmantota ļaunprātīgi un autore uzdriksstēsies apgalvot, ka ar katru gadu tā palielinās. Viena no problēmām ir šī jēdziena neviennozīmīgā lietošana patvēruma procedūras laikā. Autore uzskata, ka ES dalībvalstīm nonākot pie vienotas ļaunprātīgas patvēruma procedūras jēdziena izmantošanas, tiktu panākta kopēja nostāja pret ļaunprātīgajiem patvēruma procedūras izmantotājiem un ātrāka to nošķiršana no tām personām, kurām patiesi nepieciešama starptautiskā aizsardzība.

Atslēgas vārdi: patvēruma procedūra, patvēruma ļaunprātīga izmantošana.

Jau pagājušā gadsimta 80-to gadu sākumā parādījās patvēruma meklētāju skaita krass pieaugums ES valstīs. 1993. gadā Vācija veica reformas tiesību aktos saistībā ar patvēruma meklētāju skaita palielināšanos (1992. gadā to skaits sasniedza 400 000), lai nodrošinātu aizsardzību, nepieļaujot ļaunprātīgu izmantošanu. XX gadsimta beigās ES valstis patvēruma procedūras ietvaros izskatīja jautājumu par patvēruma procedūras ļaunprātīgās izmantošanas riskiem. Vairāk šo tēmu aizskāra

tās valstis, kuras saskārās ar minēto problēmu, piemēram, Vācija, Apvienotā Karaliste. Apvienotās Karalistes publisko tiesību pētnieki uzsvēra ļaunprātības palielināšanos saistībā ar patvēruma pieprasīšanu (Millns, Whitty 1999). 2004. gada aprīlī Francijas iekšlietu ministrs Dominiks de Vilepēns norādīja, ka kopīgu likumu esamība visās ES dalībvalstīs palīdzēs novērst to ļaunprātīgu izmantošanu. Ja vienai valstij ir pašai savi likumi, bet otrai savi..., cilvēkiem, kuri vēlas izmantot situāciju, būs daudz vieglāk to izmantot. Tādējādi ir svarīgi, lai kopumā būtu vienota politika (ES vienojas par kopīgu patvēruma politiku 2004). Arī pēdējos gados Apvienotās Karalistes pētnieki vērs savu uzmanību uz patvēruma ļaunprātīgu izmantošanu. D. Blunkets (*D. Blunkett*) uzsver, ka tas apdraud integritāti patvēruma procesā, uzliek neparedzētu slogu sistēmai un novērs vērtīgos resursus no tiem, kam patiešām ir vajadzīgi (The Council of Europe 2014). Tiek sagrauta galvenā patvēruma doma, kas ietver sevī cilvēku nepieciešamību bēgt no savas valsts tādēļ, ka tos apdraud ārējie vai iekšējie konflikti. Mūsdienās patvēruma – aizsardzības piešķiršana savas valsts teritorijā personām no citas valsts, kas bēg no vajāšanas vai nopietniem draudiem (UNHRC 2006). Patvēruma procedūras ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā cilvēku nekas un neviens neapdraud, ja nu vienīgi viņš pats un iemesls patvēruma pieteikumam labākas dzīves meklējumi.

Lai gan Latvija mazāk saskaras ar patvēruma meklētājiem, tomēr priekš mūsu mazās valsts arī šie skaitļi jau ir pamanāmi – 2013. gadā patvēruma meklētāju skaits 193, 2012. gadā – 205. Vislielākais patvēruma meklētāju skaits nāk no Gruzijas (146) un Sīrijas (15) (Eiropas Parlaments 2013). Latvija saistībā ar vēlmi iestāties ES 2004. gadā, kā arī turpmākajos gados patvēruma sistēmu pilnveidojusi atbilstoši ES prasībām patvēruma jomā, regulāri veicot izmaiņas nacionālajā normatīvajā regulējumā. Uzlabojot patvēruma sistēmu Latvijā, 2013. gadā tika pieņemti grozījumi Patvēruma likumā, lai pārņemtu Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra direktīvas 2011/95/ES un Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 11. maija direktīvas 2011/51/ES prasības. Veiktie pasākumi ir bijuši vērsti uz to, lai patvēruma meklētājiem patvēruma procedūras laikā nodrošinātu atbilstošas procesuālās garantijas, kā arī personām, kurām piešķirts starptautiskās aizsardzības statuss, nodrošinātu augstākus – salīdzinājumā ar iepriekš noteiktajiem – piešķirtās aizsardzības standartus. Vienlaikus ir tikuši veikti pasākumi, lai novērstu patvēruma procedūras ļaunprātīgas izmantošanas riskus un nodrošinātu patvēruma procedūras efektivitāti (Eiropas Parlaments 2013).

ES 2013. gada septembrī notika plaša mēroga operācija “Perkunas”, kuras mērķis bija atklāt nelegālo imigrantu iekļūšanu caur robežkontroles punktiem uz ārējās ES robežas un pārvietošanos ES un Šengenas dalībvalstu teritorijā. Tas, ka lielākā daļa (72.94%) nelegālo imigrantu pēc to aizturēšanas pieprasīja starptautisko aizsardzību, var tikt uzskatīts kā zināms kvantitatīvs rādītājs patvēruma procedūras ļaunprātīgās izmantošanas pierādīšanai. Lielāko skaitu nelegālo imigrantu tika aizturēti Itālijā – 4800, Vācijā – 1606, Lielbritānijā – 825, Ungārijā – 694 un Austrijā – 411. Aizturēto nelegālo imigrantu pavalstniecības, kas ieguva pirmās piecas vietas: Sirija (3770), Eritreja (1347), Afganistāna (590), Palestīna (328) un Ukraina (267) (EU: Claiming asylum after interception is “abuse” of procedure, claims joint police operation report 2014).

Pēdējie patvēruma jomas tiesiskā regulējuma uzlabojumi bijuši nepieciešami, jo trešo valstu organizētās noziedzības tīkli grib ļaunprātīgi izmantot patvēruma sistēmu, lai šo noziedzīgo tīklu locekļus iefiltrētu ES dalībvalstīs un viņi kļūtu par noziedzīgo organizāciju kontaktpersonām. Pēc iekļūšanas ES dalībvalstu teritorijā šo organizētās noziedzības tīklu locekļi, uzrādot viltotus personas datus, prasa patvērumu, lai, apejot sodāmības reģistru, likumīgi uzturētos ES, novērojuši tiesībsargi. Turklāt no Eiropola sniegtās informācijas izriet, ka arī cilvēku tirdzniecībā iesaistītās personas mēģina ļaunprātīgi izmantot patvēruma sistēmu un pieprasa patvērumu, uzrādot nepatiesu izcelsmes valsti. Lai cīnītos ar patvēruma procedūras ļaunprātīgu izmantošanu organizētās noziedzības interesēs, dalībvalstu izraudzītajām iestādēm un Eiropolam dotā iespēja pieprasīt daktiloskopisko datu salīdzināšanu ar “Eurodac” datubāzē uzglabātajiem datiem, lai novērstu, atklātu un izmeklētu teroristu nodarījumus un citus smagus noziegumus, ir neatsverama.

Pētot ES dalībvalstus tiesību aktus par patvēruma meklētājiem un patvēruma procedūru, autore visos atrada “ļaunprātības” pieminējumu. Lietuvā acīmredzami nepamatots patvēruma pieteikums ir pieteikums, ko ārvalstnieks iesniedzis kompetentām amatpersonām, kurā acīmredzami nav pamata prasītāja apgalvojumam par bailēm no vajāšanas izcelsmes valstī vai arī tas ir balstīts uz nepatiesu vai maldinošu informāciju vai ļaunprātīgu patvēruma procedūras izmantošanu, un ir skaidrs, ka iepriekš minēto iemeslu dēļ tas neatbilst kritērijiem, kas noteikti likumā, lai piešķirtu patvērumu Lietuvā (Lietuvas Republikas likums “Likums par ārvalstnieku statusu” 2009). Arī Polijā likumā “Likums par aizsardzības piešķiršanu ārzemniekiem Polijas Republikas teritorijā” 2. daļas 1. nodaļas

14. pantā minēts, ka ļaunprātīgas patvēruma procedūras izmantošanas gadījumā tiek pieņemts lēmums par atteikumu.

Latvijas Patvēruma likumā ļaunprātība tiešā veidā tiek pieminēta tikai 9. pantā, kur runa iet par patvēruma meklētāju aizturēšanas iemesliem un vien no tiem var būt – pamats uzskatīt, ka patvēruma meklētājs cenšas ļaunprātīgi izmantot patvēruma procedūru, un nepieciešams noskaidrot faktus, ar kuriem tiek pamatots iesniegums un kurus var noskaidrot, tikai veicot aizturēšanu, īpaši tad, ja iespējama bēgšana (Patvēruma likums 2009).

ES direktīvā norādīts, ka patvēruma pieteikuma iesniedzēja pienākums ir pamatot savu pieteikumu, bet šiem aspektiem nav nepieciešams apstiprinājums, ja ir izpildīti šādi nosacījumi – pieteikuma iesniedzējs pielicis patiesas pūles, lai pamatotu savu pieteikumu; visas attiecīgās sastāvdaļas, kas ir pieteikuma iesniedzēja rīcībā, ir iesniegtas un ir sniegts pietiekams pamatojums attiecībā uz jebkādu citu attiecīgu sastāvdaļu neesamību; pieteikuma iesniedzēja paziņojumi tiek uzskatīti par saskaņotiem un ticamiem un nav pretrunā ar specifisku un vispārēju informāciju, kas pieejama par pieteikuma iesniedzēja lietu; pieteikuma iesniedzējs iesniedzis starptautiskās aizsardzības pieteikumu pie pirmās iespējas, ja vien pieteikuma iesniedzējs nevar apliecināt, ka viņam bijuši pamatoti iemesli, kāpēc tas nav izdarīts; konstatēts, ka pieteikuma iesniedzējam kopumā var uzticēties (Eiropas Parlamenta un Padomes 2011). Autorei rodas jautājums, kādā veidā lai dalībvalstu kompetentās iestādes droši zina, ka patvēruma pieteikuma iesniedzējs “pielicis patiesas pūles” vai tam “kopumā var uzticēties”? Tāpat kā tiek vispārīgi lietoti dažādi personas darbību pozitīvi vērtējoši jēdzieni un kritēriji, tāpat arī ļaunprātība tiek lietota vispārīgi, nepaskaidrojot, kā to saprast. Analizējot var nonākt pie secinājuma, ja kompetentās iestādes konstatē patiesas pūles, ka personai var ticēt, tiek secināts, ka persona izmanto patvēruma procedūru atbilstoši tās mērķiem, bet pretēja fakta konstatācijas rezultātā mēs nonākam pie patvēruma procedūras ļaunprātīgas izmantošanas.

Dalībvalstis var arī noteikt, ka izvērtēšanas procedūra tiek paātrināta, ja patvēruma meklētāja patvēruma pieteikums tiek uzskatīts par nepamatotu, jo tas ir maldinājis iestādes, iesniedzot nepatiesu informāciju vai dokumentus vai nav iesniedzis informāciju, lai ar augstu ticamības pakāpi varētu noteikt viņa identitāti vai valstspiederību, vai pastāv iespējamība, ka viņš ar ļaunu nolūku ir iznīcinājis vai izmetis identitātes vai ceļojuma dokumentu, vai meklētājs iesniedz pieteikumu galvenokārt tāpēc, lai

kavētu vai izjauktu agrāka vai nenovēršama lēmuma spēkā stāšanos, kā rezultātā tiktu īstenota viņa pārvietošana; vai meklētājs ieceļoja dalībvalsts teritorijā nelikumīgi vai paildzināja savu uzturēšanos valstī nelikumīgi un bez vērā ņemama iemesla nav sevi stādījis priekšā iestādēm, un/vai nav iesniedzis patvēruma pieteikumu cik ātri vien iespējams, ņemot vērā viņa ieceļošanas apstākļus u.c. (Eiropas Parlamenta un Padomes 2005. gada 1. decembra Direktīva 2005/85/EK par minimāliem standartiem attiecībā uz dalībvalstu procedūrām, ar kurām piešķir un atņem bēgļa statusu 2005).

Patvēruma pieteikumus, kas neatbilst 1951. gada Ženēvas konvencijā noteiktajiem kritērijiem, uzskata par nepamatotiem arī tad, ja vajāšanas apgalvojuma pamatā ir apzināta ļaunprātība vai patvēruma procedūras ļaunprātīga izmantošana (viltus identitāte un viltoti dokumenti, viltoti iebildumi, pieteikumi citā valstī, izmantojot citu identitāti, prasība, lai novērstu gaidāmo izraidīšanu utt.) (*Criteria for rejecting unfounded applications for asylum*).

Apskatot tiesu materiālus Latvijā var redzēt, kādi ir iemesli patvēruma meklētāju aizturēšanai, minot ļaunprātīgu patvēruma procedūras izmantošanu – nelegāla ES ārējās robežas šķērsošana, viltotu ceļošanas dokumentu izmantošana, atkārtots iesniegums, cita ceļošanas gala mērķa uzrādīšana un PMIC “Mucenieki” atstāšana.

Kā redzams tie atbilst ES kritērijiem, kaut gan tai pašā laikā no daudzām cilvēktiesību organizācijām un arī UNHCR tiek saņemti pārmetumi par to, ka augstāk minētajos gadījumos uzreiz tiek pieņemts lēmums par patvēruma meklētāja aizturēšanu saistībā ar ļaunprātību, kaut gan ne vienmēr tā tiešām esot. Patvēruma procedūrā iesaistītajām iestādēm ir grūti vienlaicīgi cīnīties ar ļaunprātību, izmantojot saīsināto patvēruma procedūru, un izdabāt cilvēktiesību aizstāvju viedokļiem. Autore uzskata, ka nedrīkst, protams, pārkāpt cilvēktiesības, ir noteikti jāsniedz starptautiskā aizsardzība personām, kam tā ir vajadzīga, taču nedrīkst arī pārvērst patvēruma ideju par parodiju un ļaut katram, kas grib dzīvot tikai uz pabalstiem, nestrādājot oficiāli, kas iesaistīts noziedzībā, kas bēg no kredītmaksājumiem savā valstī utml., tātad savtīgās interesēs, izmantot patvērumu kā aizsegu iekļūšanai ES. Pēdējais laiks ir ciešāk sākt skatīt šos jautājumus un tad mēs arī vairāk varēsim palīdzēt nelaimē nonākušajiem. ES valstis apņēmušās vērsties pret tiem, kuri ļaunprātīgi izmanto patvēruma tiesības un grauj bēgļu aizsardzības sistēmu.

Pētot dažādus avotus, gan tiesību normas, gan dažādas zinātniskās publikācijas attiecībā uz patvēruma tēmu, autore konstatēja, ka daudz

tiek runāts par citiem ar patvērumu saistītiem jēdzieniem, piemēram, daudz debatēts par jēdzienu “droša valsts”, bet ļaunprātīgas patvēruma procedūras izmantošanas jēdziena skaidrojumu autore nerada.

Vērtējuma jēdzienam patvēruma procedūrā ir īpaša nozīme, jo ļauj koncentrēti izteikt būtību, kad nav iespējams noteikt konkrētas pazīmes. Patvēruma procedūras ļaunprātīgas izmantošanas jēdziens tieši ar vārdu ļaunprātība izsaka būtību. Tas tiek izmantots gan prettiesiskās darbības (piemēram, nelikumīga robežas šķērsošana), gan bezdarbības (piemēram, iesnieguma neiesniegšana pie pirmās izdevības) raksturošanai. Parasti tiesību zinātnē, lai nodrošinātu vienotu vērtējuma jēdzienu izpratni un to pareizu piemērošanu praksē, tiek izmantoti trīs teorētiski praktiski paņēmieni – likumdevēja noteiktie jēdziena kritēriji; tiesu praksē izstrādātie un doktrīna.

Autore piedāvā šādu skatījumu “Patvēruma procedūras ļaunprātīga izmantošana – apzināta rīcība, kuras mērķis panākt legālu uzturēšanos ES bez pamatota iemesla un izvairīties no izraidīšanas, kas ar savu darbību vai bezdarbību ļauj gūt ekonomiskus, sociālus un politiskus labumus”.

Kopumā jāsecina, ka problēma radās jau XX gadsimtā un ar katru gadu paliek tikai lielāka, neskatoties uz ES dalībvalstu cīņu ar patvēruma procedūras ļaunprātīgu izmantošanu. ES dalībvalstu informācija liecina par to, ka lielākā daļa no nelegālajiem imigrantiem, notveršanas gadījumā cenšas ļaunprātīgi izmantot patvēruma procedūru. Šobrīdējais tiesiskais regulējums ES, neskatoties, ka visur tiek uzsvēta iespēja padarīt patvēruma procedūru efektīvāku un izvairīties no tās ļaunprātīgas izmantošanas, nesniedz pietiekamu pamatu ļaunprātības ierobežošanai vai izskaušanai. ES dalībvalstīm jāpieņem konkrētāki ļaunprātības definējumi, dodot iespēju dalībvalstīm, pamatojoties uz kopējo ļaunprātības jēdziena izpratni un raksturojošajiem kritērijiem, veikt robežprocedūras, nedodot iespēju iekļūt ES bez pamatojuma. Robežprocedūras laikā amatpersonas noteiks patvēruma pieteikumā minēto baiļu iemeslu ticamību un nodrošinās patieso vajāto nošķiršanu no tiem, kas izliekas, lai nodrošinātu ātrāku patvēruma procedūru tiem, kam tā nepieciešama. Jāpanāk maksimāli efektīvāka procedūra, kura nodrošinātu ļaunprātības atklāšanu un novēršanu jau uz robežas.

Bibliogrāfija

- European Union. (2014) Criteria for rejecting unfounded applications for asylum. Pieejams: http://europa.eu/legislation_summaries/other/l33102_en.htm (skat. 02.10.2014). (In English)
- Eiropas parlaments un Eiropas Savienības padome. (2011) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/95/ES (2011. gada 13. decembris) par standartiem, lai trešo valstu valstspiederīgos vai bezvalstniekus kvalificētu kā starptautiskās aizsardzības saņēmējus, par bēgļu vai personu, kas tiesīgas saņemt alternatīvo aizsardzību, vienotu statusu, un par piešķirtās aizsardzības saturu. “*Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*” 2011.12.20. L337/9 Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:0009:0026:LV:PDF> (skat. 30.09.2014). (In Latvian)
- Eiropas parlaments un Eiropas Savienības padome. (2005) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/85/EK (2005. gada 1. decembris) par minimāliem standartiem attiecībā uz dalībvalstu procedūrām, ar kurām piešķir un atņem bēgļa statusu. “*Official Journal of the European Union*” 2005.12.13. L326/13 Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:326:0013:0034:EN:PDF> (skat. 30.09.2014). (In English)
- Eiropas parlaments. (2013) Eiropa atņemas cīnīties pret patvēruma meklēšanas sistēmas noziedzīgu izmantošanu. Pieejams: <http://www.leta.lv/es/item/1332BF86-84A3-D048-2E5F-D1C9A18F54CF/jaunumi:feature/> (skat. 02.10.2014). (In Latvian)
- Foerster V. In Germany Solutions to the Problems of the Abuse. *Social Contract Journal Issues*: Winter 1992–1993. Pieejams: www.thesocialcontract.com/.../article_231.shtml (skat. 15.10.2014.).
- LETA. ES vienojas par kopīgu patvēruma politiku. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/world/other/es-vienojas-par-kopigu-patveruma-politiku.d?id=8081785#ixzz3GNYdNiXX> (skat. 02.10.2014). (In Latvian)
- LR Saima. 2009. gada 15. jūnija likums “Patvēruma likums” – *Latvijas Vēstnesis* – 2009. – Nr. 100. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=194029> (skat. 03.10.2014).
- Millns S., Whitty N. *Feminist. Perspectives on Public Law*, Routledge-Cavendish, 1999., ISBN: 185941480X.
- The Polish parliament. (2003) ACT of 13 June 2003 on granting protection to aliens within the territory of the Republic of Poland. *Journal of Laus of 2003*. Pieejams: www.legislationline.org/documents/id/6885 (skat. 02.10.2014).
- The parliament of Lithuania. (2009) Republic of Lithuania Law on the legal Status of Aliens, 2009. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356478 (skat. 02.10.2014). (In English)
- The Council of Europe. *Claiming asylum after interception is “abuse” of procedure, claims joint police operation report*. Pieejams: <http://www.statewatch.org/news/2014/apr/eu-op-perkunas1.htm> (skat. 02.10.2014). (In English)

The Council of Europe. *Asylum laws tightened in bid to cut down on system abuse*. Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-159085/Asylum-laws-tightened-bid-cut-abuse.html> (skat. 02.10.2014). (In English)
UNHCR. (2006) Master glossary of terms. Pieejams: <http://www.unhcr.org/refworld> (skat. 03.10.2014).

Понятие злостного использования процедуры убежища

Резюме

Вопросам убежища уделяется особое внимание во всем мире. В Европейском Союзе одним из актуальнейших вопросов является улучшение доступности и эффективности процедуры убежища. Постоянно растущая проблема связана с нарушениями процедуры убежища – злоупотреблением процедурой убежища.

Автор считает, что начало этой проблемы «злоупотребление процедурой убежища» надо искать в разных пониманиях. До сих пор принятия решений в процедуре убежища происходит основываясь на предположениях, что не допустимо. UNHCR также отмечают, что необходимо существенно отделить попытки злодеяние от невероятных заявления, поскольку неправдоподобный еще не означает злоупотребление процедурой убежища.

Цель статьи состоит в предоставлении пояснения понятие «злоупотребление процедурой убежища», которое соответствует общей системе убежища Европейского Союза и дает возможность гармонизировать права убежища, а также процедуры принятия решений во всех государствах.

Ключевые слова: процедура убежища, злоупотребление убежища.

SABIEDRĪBAS KONTROLE PĀR POLICIJU

Raksta mērķis: izpētīt sabiedrības kontroles pār policiju aspektus un identificēt būtiskākās problēmas, piedāvājot šo problēmu risinājumus.

Darba uzdevumi:

- 1) raksturot sabiedrības lomu policijas darbībā;
- 2) analizēt sabiedrības kontroles metodes;
- 3) izpētīt policijas atbildības pamatnoteikumus;
- 4) piedāvāt savus risinājumus sabiedrības kontroles pār policiju īstenošanā.

Novitāte: sabiedrības kontroles iespējas pār policiju ir maz pētītas, līdz ar to aktuālas, lai veidotu sadarbību starp policiju un sabiedrību.

Ir nepieciešama policijas iekšējās un ārējās uzraudzības mehānismu kapacitātes stiprināšana un neatkarīga sūdzību izskatīšanas mehānisma izveide.

Atslēgas vārdi: sabiedrība, policija, kontrole, sadarbība, neatkarība, pieredze.

Sabiedrība un tās loma policijas darbībā

Raksta autore uzsver, ka sabiedrības kontrole pār policiju ir iespējama tikai demokrātiskā valstī, un šeit ir svarīga loma tādām jēdzieniem kā “pilsoniskā sabiedrība”. Ar šo jēdzienu pieņemts apzīmēt tādas sabiedriskās darbības un indivīdu sociālo attiecību sfēras, kurās valsts tieši neiejaucas un kuras darbojas ārpus valsts varas institūtiem, ģimenes un uzņēmējdarbības, piemēram, interešu grupas, sabiedriskās kustības, reliģiskās organizācijas u.c. (Asmanis 1999).

Pilsoniska sabiedrība ir joma, kurā indivīdi pašorganizējas, veidojot dažādas autonomas grupas un biedrības (politiskās partijas, masu saziņas līdzekļus utt.) un brīvi izpaužoties atšķirīgos aktivitāšu veidos. Turklāt indivīdu pašorganizēšanās pamatā ir kopīgas vērtības un mērķi. Grupu darbības efektivitāte ir atkarīga no indivīdu savstarpējās uzticēšanās. Cilvēkiem sanākot kopā, kāds viedoklis iegūst atbalstu pie citiem, tādējādi palielinot iespēju, kas tas tiks uzklausīts arī plašākā sabiedrībā. Brīvi masu saziņas līdzekļi ir viens no visiedarbīgākajiem informācijas kanāliem gan cilvēka un valsts mijiedarbībā, gan arī pašu indivīdu aktivitātēm (Catlaks, Ikstens 2003).

Autore norāda, ka pilsoniskā sabiedrība darbojas kā platforma, kurā rodas un tiek pilnveidotas sabiedrības vērtības un artikulētas intereses un meklēti iespējamie risinājumi, turklāt tas notiek pēc pašas sabiedrības iniciatīvas.

Cilvēkiem iesaistoties sabiedriskajās aktivitātēs, paplašinās sociālās saites ar citiem pilsoņiem un pieaug savstarpējā uzticēšanās. Pilsoniskā sabiedrība galvenokārt nozīmē sabiedrības līdzdalību valsts pārvaldē, kas var izpausties dažādi. Šajā gadījumā tā ir sabiedrības kontrole pār policiju.

Viena no ārkārtīgi nozīmīgām pilsoniskās sabiedrības daļām, ko sabiedrībā mēdz saukt arī par ceturto varu, ir masu informācijas līdzekļi. Tie ir informācijas nesēji dažādās formās: gan rakstiski, gan elektroniski, gan vizuāli. To ietekme ir balstīta iespējās vienlaicīgi izplatīt ziņas neierobežotam cilvēku skaitam un tādējādi piegādāt informāciju un mudināt uz konkrētu rīcību. Tieši šo īpašību dēļ plašsaziņas līdzekļi ir nozīmīga pilsoniskās sabiedrības daļa.

Kāda ir pilsoniskā sabiedrība Latvijā? Iedzīvotāji visai kritiski vērtē valsts pārvaldes institūciju darbību, taču paši nav gatavi iesaistīties tās uzlabošanā un neapzinās savu atbildību kopējā tiesiskuma veicināšanā. Tieši pretēji, daudz vairāk tiek sagaidīta palīdzība no valsts. To ietekmē vairāki faktori, kā cilvēku sociālie un ekonomiskie apstākļi, pašu iedzīvotāju iniciatīvas trūkums un “iemācītais bezpalīdzības sindroms”. Šo šķēršļu pārvarēšanā būtiska loma ir ne tikai valstij, bet arī katram individuālam, kas, apvienojoties interešu grupās un daudz aktīvāk iesaistoties sabiedriskajā dzīvē, var palīdzēt cits citam.

Liela loma sabiedrības kontrolē pār policiju ir pašvaldībai. Pašvaldību pilnvarām un pienākumiem ir jābūt skaidri noteiktiem katras valsts konstitūcijā. Taču pašvaldībām ir tiesības īstenot arī savas iniciatīvas tajos jautājumos, kurus nav uzdots veikt kādai citai valsts varas institūcijai. Pašvaldības īsteno funkcijas, ko tai ir deleģējusi valsts, vienlaikus ļaujot iespējami plašu rīcības brīvību realizēt šīs funkcijas, kas ir piemērotas vietējiem apstākļiem (Eiropas vietējo pašvaldību harta).

Latvijas pašvaldību uzdevumi ir noteikti likumā “Par pašvaldībām”, un tie iedalāmi divās galvenajās funkciju grupās: autonomajās un deleģtajās funkcijās.

Pie pirmās grupas pieder patstāvīgās jeb autonomās funkcijas, kuru izpildi organizē un par to atbild pašvaldības, finansējot to no attiecīgās pašvaldības budžeta. Autonomās funkcijas ir, piemēram, iedzīvotāju apdzīvojamās teritorijas labiekārtošana. Pie autonomajām funkcijām pieder arī brīvprātīgās pašvaldības funkcijas, ko paši vietējās pašvaldības iedzīvotāji izlemj veikt iedzīvotāju interesēs, taču ar noteikumu, ka attiecīgā funkcija nav citas varas kompetencē. Par šādu funkciju šobrīd uzskatāma pašvaldības policijas darbība pašvaldībās.

Otra lielākā pašvaldību funkciju grupa ir *deleģētās funkcijas*, kur valsts darbojas kā pasūtītājs, bet pašvaldība šo pasūtījumu izpilda. Uz policijas tiesībām Latvijā šīs deleģētās funkcijas neattiecas, un šī neattiecināmība ir pamats citam pētījumam policijas tiesību jomā.

Sabiedrības kontroles metodes

Sabiedrības kontrole pār policiju un tās darbības novērtēšana ir savstarpēji cieši saistītas, lai iegūtu objektīvu policijas darbības rezultātu novērtējumu. Šāds novērtējums ir iespējams tikai tad, kad no policijas tiek iegūta patiesa, nesagrozīta informācija. Kontrole zināmā mērā ir process, kas ļauj saņemt ne tikai informāciju, bet gūt arī zināšanas par policijas darbību kopumā un katru atsevišķu struktūrvienību un darbinieku. Kontrole palīdz spriest par darba kvalitāti. Ir svarīgi saprast to, ka tikai sabiedrības kontrole un atbalsts ir veiksmes atslēga dažādām policijas reformām. Šim apgalvojumam nav nepieciešami pierādījumi.

Ārzemēs pastāv 2 modeļi, kādos tiek veikta policijas darbības iekšējā kontrole:

- 1) centralizācijas modelis, kur dominē Iekšlietu ministrijas loma (piemēram, Itālijā, Spānijā, Francijā un Vācijā)
- 2) decentralizācijas modelis, kur liela loma policijas vadīšanā un kontrolē ir pašvaldībām (Lielbritānija, ASV, Japāna) (Osse 2007).

Orientācija uz sabiedrības un policijas ciešu mijiedarbību īpaši labi redzama decentralizētajā modelī, īpaši to var teikt par anglo – sakšu tiesību sistēmas valstīm. Interesanta ir Lielbritānijas pieredze, kur pilsētās un grāfistēs policijas struktūras uzrauga īpašas pašvaldību padomes. Šīs padomes veido no pašvaldību padomniekiem un miertiesnešiem. Padomes ieceļ amatā policijas struktūrvienību vadītājus – galvenos konsteblus, viņu palīgus un vietniekus. Savukārt galvenie konstebli ieceļ amatā citas amatpersonas – superintendentus, inspektoros, seržantus un konsteblus. Pašvaldības kontrole pār policiju tiek realizēta ne tikai šādā veidā, bet arī sadalot finansējumu. Katra policijas struktūrvienība saņem finansējumu no speciāla “policijas fonda”, kas sastāv no 2 pamatdaļām:

- 1) pirmā daļā tiek veidota no pašvaldības ienākumiem;
- 2) otro daļu veido valsts finansējums.

Tas nozīmē, ka Lielbritānijas policija atrodas dubultpakļautībā, respektīvi, pašvaldības un Iekšlietu ministrijas pakļautībā. Neizpildot Iekšlietu ministrijas norādījumus, var tikt samazināts finansējums, neizpildot pašvaldības likumīgās intereses – amatpersonas var zaudēt amatus.

Raksta autore uzskata, ka, izvērtējot tādu jautājumu kā sabiedrības kontrole pār policiju, ir vērts izmantot Starptautiskā demokrātijas un vēlēšanu institūta metodiku, kuru no citām atšķir divas galvenās pazīmes – tā iekļauj visplašāko jautājumu loku un liek uzsvartu uz kvalitatīvu izvērtējumu pretstatā kvantitatīvajiem rādītājiem. Kāpēc? Tāpēc, ka sabiedrības kontrole pār policiju ir iespējama demokrātiskā valstī. Šis novērtējuma metodikas aizsākumi ir meklējami demokrātijas audita metodikā, kas tika izstrādāta Esekssas universitātē Lielbritānijā un lietota demokrātizācijas procesu izvērtējumam Lielbritānijā un Zviedrijā. Vēlāk starptautiskā “*State of Democracy*” projekta ietvaros tā tika pilnveidota, paplašināta un kopš pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu vidus ir lietota demokrātijas stāvokļa izvērtējumos vairākās zemēs, to skaitā Bangladešā, Salvadorā, Itālijā, Kenijā, Malavi, Jaunzēlandē, Peru, Dienvidkorejā, Gruzijā u.c. (Stone 1998).

Metodes pamatā ir trīs pieņēmumi:

- 1) demokrātizācija ir nepārtraukts un nebeidzams process. Sabiedrības ar sen iedibinātām demokrātijas tradīcijām un sabiedrības, kas neseno nostājušās uz demokrātiskās attīstības ceļu, ir uz viena attīstības ceļa, tām ir kopīgas vērtības un arī līdzīgas problēmas, kas gan var būt vairāk akūtas vienās valstīs salīdzinājumā ar citām;
- 2) pastāv vienota demokrātijas ideja, tās īstenošanas pakāpe var tikt noteikta pēc vairākiem nozīmīgiem kritērijiem neatkarīgi no dažādu sabiedrību attīstības pakāpes un kultūras tradīciju īpatnībām;
- 3) vislabāk spriest par demokrātijas stāvokli savā zemē var tās iedzīvotāji un demokrātijas izvērtējuma pamatmērķis ir – rosināt sabiedrībā diskusiju par demokrātijas jautājumiem un tādējādi veicināt demokrātizācijas procesus.

Starptautiskā demokrātijas un vēlēšanu institūta metodika balstās samērā plašā demokrātijas izpratnē. Tiek izdalīti divi galvenie demokrātijas principi – tautas kontrole un politiskā vienlīdzība. Šie principi realizējas trijās savā starpā saistītās jomās:

- 1) garantēts pilsoņa un politisko tiesību tīkls: vārda, biedrošanās un pulcēšanās brīvība, iespējas vērsties tiesās un likuma varā, galvenās ekonomiskās un sociālās tiesības, kas nodrošina iespējas realizēt iepriekšminētās brīvības;
- 2) brīvas un godīgas vēlēšanas, kas rada vēlētājiem patiesas izvēles iespējas, uz reprezentācijas un atbildības principiem balstīta pārvalde, kas līdzās vēlēšanām paredz arī citas procedūras, kas nodrošina vēlētu un nevēlētu amatpersonu reālu atbildību tautas priekšā;

- 3) attīstīta demokrātiska pilsoniska sabiedrība, kas iekļauj brīvus un daudzveidīgus plašsaziņas līdzekļus, konsultatīvus procesus un citus pasākumus, kas nodrošina tautas politisko līdzdalību un veicina varas struktūru atvērtību sabiedriskās domas ietekmei un efektīvāku publisko funkciju īstenošanu.

Autore uzskata, ka sabiedrības kontrole var izpausties kā sabiedrības un policijas partnerība. Piemēram, Zviedrijas pašvaldībām ir noziedzības novēršanas plāni, kurus tās izstrādā sadarbībā ar policiju, kas darbojas kā dzinējspēks šajā procesā. Policijai ir neiespējami darboties vienai, jo noziedzības novēršana ir ļoti plaša joma un ir arī dažādi noziedzības novēršanas veidi, piemēram, sociālā prevencija – rūpes par bērniem, lai tie nenonāk ielās, tā ir sociālo aģentūru kompetence.

Policijas atbildība

Policijas atbildība pret sabiedrību (*police accountability* – angļu valodā) ir jēdziens, kam, piemēram, tādās valstīs kā Lielbritānija, Francija, Dānija un Zviedrija ir sava attīstības vēsture un vērā ņemama juridiskā prakse.

Latvijas, tāpat kā Lietuvas un Igaunijas iedzīvotāji samērā nesen iemācījās izmantot savas tiesības prasīt no policijas atbildību par savu tiesību pārkāpumiem. Piemēram, masu informācijas līdzekļos bieži tiek atspoguļotas dažādas policijas darbinieku nelikumīgo rīcību sekas.

Tomēr termins “policijas atbildība pret sabiedrību” ietver ne tikai iedzīvotāju iespējas un tiesības, apstrīdēt policijas lēmumus, bet arī policijas atbildību par savu darbu sabiedrības priekšā. Faktiski šeit ir svarīgi gan statistikas rādītāji cīņā ar noziedzību, gan policijas darbinieka individuālās rīcības analīze. Jautājums par policijas atbildību pret sabiedrību ir aktuāls visās valstīs. Jau amerikāņu tiesību zinātnieks Kriss Stouns (*E. Ch. Stone*) uzsvēra, ka: “Gan jaunās, gan vecās demokrātijās iedzīvotāji izdara spiedienu uz policiju, ne tikai lai tā kontrolētu noziedzību, bet arī izturētos pret ikvienu ar cieņu. Līdz ar to turpina pastāvēt uzdevums, kā pārraudzīt tiesību aizsardzības iestāžu rīcību, arī veidu, kā policija izmanto savas tiesības arestēt, nopratināt un pielietot spēku (Stone 1998).

Ārējie sūdzību izskatīšanas mehānismi var būt gan valstiski, gan nevalstiski. Valstiskie sūdzību izskatīšanas mehānismi, tradicionāli ir prokuratūra, tiesa un Tiesībsargs, bet darba autore nerunās par šīm valsts institūcijām, kas valsts vārdā aizstāv iedzīvotāju intereses. Būtiska loma ir nevalstiskajām organizācijām, caur kurām sabiedrība realizē policijas

kontroli. Daudzās valstīs pastāv neatkarīgas sūdzību izskatīšanas institūcijas. Piemēram, Nīderlandē pastāv speciāli izveidota, neatkarīga institūcija “*Rijksrecherche*”, kuras mērķis ir izmeklēt lietas par policijas darbinieku pārkāpumiem. Organizācija ir tiešā prokuratūras pakļautībā, bet tiek uzskatīta par neatkarīgu Nīderlandes policijas sastāvdaļu (*Independent Section of the Netherlands Police under the Direct Authority of the Netherlands Board of Prosecutors – General* – angļu valodā). Kopā ar prokuratūras darbiniekiem tajā strādā bijušie policijas darbinieki (Rukere 2005).

Kopumā neatkarīgajām sūdzību izskatīšanas institūcijām raksturīgi:

- 1) pretimnākoša attieksme pret iedzīvotājiem sūdzības iesniegšanas procedūrā;
- 2) plaši pieejama informācija par sūdzības izskatīšanas procesu un tā iespējamiem rezultātiem;
- 3) saprātīgi sūdzību izskatīšanas termiņi;
- 4) pašas institūcijas pakļautība kādai citai, policiju uzraugošai institūcijai vai arī pilnīga neatkarība;
- 5) sūdzības iesniedzējiem un apsūdzētajiem garantētas vienādas tiesības, lai aizstāvētu sevi un nodrošinātu tiesisko palīdzību sūdzības izskatīšanas laikā;
- 6) vienlīdzīga abu pušu argumentu uzklauššana (Rukere 2005).

Apkopojot šo pieredzi, raksta autore uzskata, ka policijas atbildības veicināšanai, Latvijā ir jārada neatkarīgs mehānisms, kas izskatītu sūdzības par policiju, un vienlaikus ir jāstiprina policijas iekšējie kontroles mehānismi. Ir jāveicina tādas policijas organizācijas kultūras veidošanās, kurā par neprofesionālu un arī no karjeras viedokļa nedrošu uzskatītu prettiesisku metožu izmantošanu darbā un sadarbošanos ar kolēģiem, kas tādas metodes izmanto.

Secinājumi

1. Pašlaik Latvijā spēkā esošais normatīvais regulējums tikai daļēji nodrošina sabiedrības kontroli pār policiju, tas ir sadrumstalots un nav pārskatāms. Valsts un pašvaldības, to attiecīgās atbildīgās amatpersonas ir atbildīgas par sabiedrību skarošas informācijas noklausēšanu, un tas ir jāiekļauj jaunā policijas likumā.
2. Ir nepieciešama policijas iekšējās un ārējās uzraudzības mehānismu kapacitātes stiprināšana un neatkarīga sūdzību izskatīšanas mehānisma izveide.

3. Sabiedrību ir jāiesaista policijas lēmumu pieņemšanā, jo tās līdzdalība agrīnā lēmuma tapšanas stadijā ir visefektīvākā sadarbības forma, kuru no valsts puses būtu vēlams piekopt biežāk, jo tikai šādā veidā jau savlaicīgi tiek noskaidrots sabiedrības viedoklis, apkopota plašāka, visaptveroša informācija par konkrēto jautājumu, jomu, izskaidrots un pamatots valsts viedoklis, kā arī panākts saprotams, pusēm pieņemams kompromiss.

Bibliogrāfija

- Asmanis M. (1999) Politikas terminu vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC. (In Latvian) Eiropas padome. Eiropas vietējo pašvaldību harta. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=39149> (skat. 15.10.2014.).
- Likums "Par pašvaldībām". (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57255> (skat. 16.10.2014.).
- Catlaks, G., Ikstens, J. (2003) Politika un tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Matvejevs A. (2005) "Policijas iestādes darbības pilnveidošana" (In Latvian) *In: Quo vadis policijas iecirkņa inspektor?* Zinātniski praktiskais konferences materiāli. Rakstu krājums. Indrikovs, Z., Feierabends, A., Matvejevs, A. u.c. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija. 28.–29. lpp.
- Osse A. (2007) *Understanding Policing*. Amsterdam: Amnesty International.
- Stone Ch. E. (1998) *Introduction. Prosecuting Police Misconduct*. Reflections on the Role of the US Civil Rights Division. New York: Vera Institute of Justice.des
- Rukere, I. (2005) Sūdzību izskatīšana un policijas atbildība. (In Latvian) Pieejams: http://politika.lv/article_files/2016/original/sudz_izsk.pdf?1342699893(skat. 11.10.2014.).

Society Control over Police

Summary

All democratical societies use police to control crime and to contribute to public order (e.g., mediating and arbitrating disputes, regulating traffic and helping in emergencies). But the organizational conditions conditions under which police operate, the means they use and the ends they seek vary greatly between democratic and non-democratic societies, even as there are overlapping areas involving the control function of policing.

To do their job effectively many police believe that they cannot know too much about the community, and they dare not know too little. With their special powers, police (along with the military) are a much greater potential threat to democratic regimes and practices than is the case for other government agencies such as those concerned with education or welfare. The special powers topowers

to detain, arrest, interrogate, search and use force come with special responsibilities and the need for continuous vigilance on the part of supervisors, the executive branch of government, courts, the public, police organizations and of course, the officers themselves, both relative to their own behavior and that of their co-workers as well as the schools and programs mandated to train 'rookies' as well as veteran police. The potential for abuse is ever present. Democratic policing should be viewed as a process and not an outcome.

Democratic societies experience a continual tension between the desire for order and the desire for liberty. Both are essential. While as the case of the police state suggests, one can have the former without the latter, it is not possible to have a society with liberty which does not also have a minimum degree of order. The balance between these will vary depending on the context and time period.

Democratic policing seeks to avoid the extremes of either anarchy or repression.

In an open democratic society which respects the dignity of the individual and values voluntary and consensual behavior and the non-violent resolution of conflicts, police, with their secrecy and use of violence, are an anomaly. They are charged with using undemocratic means to obtain democratic ends. Police offer an ethical and moral paradox that will forever make democratic citizens uncomfortable.

Key words: society, police, control, cooperation, independence, experience.

VALSTS EKONOMISKĀ ATTĪSTĪBA UN TĀS NOZĪME KRIMINĀLSODU SISTĒMĀ

Ar 2012. gada 13. decembrī pieņemto likumu “Grozījumi Krimināllikumā” būtiski tika izmainīta Latvijas kriminālsodu sistēma, tas notika laikā, kad Eiropas valstis izjuta ekonomisko krīzi, kuras pārvarēšanai tika ieviests gan stingrs taupības režīms, gan notika arī citas nozīmīgas pārmaiņas nacionālo valstu nodokļu politikā. Tomēr pagaidām vēl joprojām paliek neatbildēts un salīdzinoši maz pētīts jautājums par ekonomiskas krīzes ietekmi uz valsts kriminālsoda politiku. Tādēļ rakstā mēģināts Latvijas kriminālsodu sistēmu aplūkot valsts ekonomiskās attīstības kontekstā, pamatojot sociālas stabilitātes un labklājības nozīmīgumu taisnīga soda noteikšanā. Raksta ietvaros koncentrētā veidā tiek sniegts ieskats progresīvās tiesību doktrīnas būtībā un meklēti argumenti tā ieviešanas lietderīgumā. Tiek sniegta atbilde uz jautājumu par naudas soda apmēra noteikšanas kritēriju definēšanu Krimināllikumā, to atbilstību pašam soda veida jēdzienam un likumā nostiprinātiem sodu mērķiem.

Pētījuma mērķis saistīts ar valsts ekonomiskās attīstības un tās nozīmes noskaidrošanu kriminālsodu sistēmas izveidošanas un funkcionēšanas aspektā. Līdz ar to par pētījuma uzdevumu kļūst kriminālsodu sistēmas analīze, uzmanību galvenokārt koncentrējot naudas soda noteikšanas problemātikā.

Atslēgas vārdi: naudas sods, soda mērķis, jēdziens, izpratne.

Kriminālsodu sistēmas attīstība

Līdz ar apjomīgajiem grozījumiem Krimināllikumā konceptuāli tiek mainīta līdzšinējā kriminālsodu politika, tāpēc pārejas noteikumu mērķis ir nodrošināt saprātīgu un līdzsvarotu pāreju no vecā tiesiskā regulējuma, proti, no līdz šim pastāvošās kriminālsodu politikas, uz jauno kriminālsodu politiku. Jaunā kriminālsodu politika ir vērsta uz nākotni, un ar to netiek atzīts, ka līdz šim realizētā kriminālsodu politika ir bijusi prettiesiska”, tā pirms diviem gadiem situāciju raksturoja Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta juriskonsults Uldis Zemzars (Zemzars 2013). Šim apgalvojumam nevar nepiekrīst, jo arī citi Latvijā cienjami juristi gandrīz vienbalsīgi ir atzinuši, ka “grozījumus Krimināllikumā varam uzskatīt par otro nozīmīgāko krimināltiesību reformu, kas īstenota pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas” (Bičkovičs 2013) un, ka “esam spēruši nozīmīgu soli mūsu valsts tiesiskuma un līdz ar to arī sabiedrības drošības stiprināšanas virzienā” (Bordāns 2013). Protams, kā ikvienam valsts nozī-

mīgākajam lēmumam, tiesību pētnieku vidū ir bijuši daži oponenti ar konstruktīviem aicinājumiem nesteigties grozīt Krimināllikuma normas, pievērst uzmanību likuma strukturālajām niansēm un sagaidāmajām sekām (Baumanis 2011). Izteikto pozīciju varētu raksturot, kā racionāli izsvērtu, jo tā, pirmkārt, tiek pamatojama ar nepieciešamību izprast likuma grozījuma lietderīgumu, un, otrkārt, ar normas sistēmiskās struktūras stiprināšanu, kura sekmēs paša likuma stabilitāti.

Jāatzīst, ka arī nosacīti otras pozīcijas pārstāvji ir bijuši par Krimināllikuma attīstību un modernizāciju saskaņā ar Eiropas valstu kopējo tiesiskuma izpratni, kaut gan piesardzīgi vērtēja grozījumus. Likumā ieviestie jauninājumi kopumā vērtējami kā pozitīvi, tomēr arvien biežāk juridiskajā literatūrā sastopam viedokli, ka pēc apjomīgajiem grozījumiem Krimināllikumā soda noteikšanas ziņā laika gaitā nekas nav mainījies (Judins 2013); (Liholaja 2014), apstiprinājums tam atrodams arī plašos pētījumos par tiesu praksi. Turklāt arvien vairāk tiesību pētnieku vidū tiek izteikts aicinājums mainīt soda noteikšanas politiku valstī. Šāda attieksme pret Krimināllikuma pilnveidošanu būtu atbalstāma, ja vien līdzīga iemesla dēļ tas nesen tika grozīts. Pozīcijas pamatojums atrodams tiesu atšķirīgā jeb “nevienlīdzība attiecībā uz vienlīdzīgu sodu par līdzīgu izdarītu noziedzīgu nodarījumu”, tā izveidojošos situāciju komentējis Jānis Maizītis. Tiesību pētnieks savus uzskatus pamato ar atšķirīgu soda noteikšanas procesu, ko īsteno ar prokurora priekšrakstu un tiesu spriedumiem, tieši piedāvājot izstrādāt sodu noteikšanas vadlīnijas. Norādot, ka “vadlīnijas nepieciešamas arī vienkāršoto procesu piemērošanai kopsakarā ar sodu vadlīnijām tiesām” (Maizītis 2014).

Tādēļ secināms, ka Krimināllikuma normas, kuras regulē soda noteikšanu arī pēc kardinālajiem likuma grozījumiem vēl joprojām dažādi uztvertas/interpretējamās un tādēļ nevienlīdzīgi arī piemērojamās. Apziņoties juridiskās metodoloģijas nianšes, autora ieskatā, īstais iepriekš aplūkoto problēmu cēlonis ir ne vien normas formulējumā, bet gan krimināltiesību doktrinālajā pamatā. Lai pierādītu apgalvojuma īstumu, lietderīgi izvērtēt vienu no J. Maizīša izvirzītajiem risinājumiem, proti, “sodu politikas veidošanā kā mērķis izvirzāms iespējami konkrēta soda neizbēgamība par konkrētu noziedzīgu nodarījumu un līdzīgs sods par līdzīgu noziedzīgu nodarījumu” (Maizītis 2014), kontekstā ar naudas soda reglamentēšanu likumā, valsts ekonomisko izaugsmi, Krimināllikumā izvirzītiem sodu mērķiem, personu raksturojošiem datiem, Eiropas Cilvēktiesību tiesu prakses materiāliem, noslēgtiem valsts starptautiskajiem līgumiem un uzņemtām saistībām virzībā uz vienveidīgo pieeju krimināltiesisko normu izpratnē.

Naudas soda normatīvs regulējums

Krimināllikuma 36. panta pirmā daļa paredz, ka personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var piespriest vienu no šādiem pamatsodiem: *brīvības atņemšana, piespiedu darbs, naudas sods*. Panta otrajā daļā ir paredzēts, ka bez pamatsoda notiesātajam var piespriest šādus papildsodus: *mantas konfiskācija, izraidīšana no Latvijas Republikas, piespiedu darbs, naudas sods, tiesību ierobežošana, policijas kontrole, probācijas uzraudzība*. Tomēr šajā kontekstā ir vērts pievērs uzmanību tieši panta trešajai daļai, jo personai, kura izdarījusi kriminālpārkāpumu vai mazāk smagu noziegumu, prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, var noteikt *naudas sodu vai piespiedu darbu*, kā arī papildsodus – tiesību ierobežošanu vai probācijas uzraudzību.

Tādēļ ir acīmredzams, ka kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu izdarīšanas gadījumos dominējošo vietu daļa naudas sods ar piespiedu darba sodu. Šādu attieksmi apstiprina arī Krimināllikuma 46. panta ceturtā daļa, kura paredz, ka brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemēro, ja soda mērķis nav sasniedzams, nosakot kādu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglāka soda veidiem. No aplūkotās tiesību normas ir redzams, ka naudas sods un piespiedu darba sods ir pieskaitīts pie nosacīti “vieglajiem sodu veidiem”, tomēr vai tas atbilst īstenībai, vai tas precīzi definēts likumā, un samērīgs ar izvirzītiem soda mērķiem?

Atbilstoši Krimināllikuma definējumam: **sods ir piespiedu līdzeklis**, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu (KL 35. p. (1)), bet pats būtiskākais, lai ar piemērotu sodu tiktu sasniegti sekojoši mērķi: sabiedrības drošības aizsardzība, taisnīguma atjaunošana, vainīgo personu sodīšana, sodīto personu resocializēšana, kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (KL 35. p. (2)).

Naudas sods, kā universāls soda veids var būt atbilstošs visiem iepriekš minētiem mērķiem, bet problēma ir tieši tā apmēra noteikšanā. Ja ņem vērā Krimināllikuma 46. panta otras un ceturtās daļas prasības, ka, nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā personību, tā, lai sekmētu soda mērķa sasniegšanu, pēc tiesnešu ieskata tiek izvēlēts naudas sods, tad tā apmērs jeb soda mērs, būtu noteicams atbilstoši atbildību mīkstinošo un pastip-

rinošo apstākļu skaitam, ko reglamentē Krimināllikuma 46. panta trešā daļa. Tad šajā situācijā sodu noteikšanas vadlīnijas, kas tiek izvirzītas par prioritāru jautājumu, ir lietderīgas un pilnībā atbilst likuma uzbūvei, ja neņem vērā faktu, ka naudas sodu nosaka atbilstoši noziedzīga nodarījuma kaitīgumam un vainīgā mantiskajam stāvoklim (KL 41. p. (2)). Likums arī satur precīzu noziedzīga nodarījuma kaitīguma gradāciju ar samērīgu naudas soda apmēra noteikšanas amplitūdu. Turklāt ir vērts īpaši atzīmēt, ka naudas soda apmērs nav noteikts precīzos skaitļos, bet gan sasaistīts ar Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu, kuru reizina ar noteiktu skaitli. Piemērām, par mazāk smagu noziegumu naudas sods ir noteicams piecu līdz simt piecdesmit Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu apmērā. Tomēr tas tiek rēķināts minimālo mēnešalgu apmērā, kādā tā ir sprieduma taisīšanas dienā, spriedumā norādot naudas soda summu Latvijas Republikas naudas vienībā.

Naudas soda piesaiste minimālo mēnešalgu apmēram ir visnotaļ pārdomāts risinājums ar ilglaicīgu piemērošanas nozīmi, kas sasaista un atspoguļo valsts ekonomisko izaugsmi soda apmēra kategorijā, tādējādi izslēdzot regulāro apmēra diferencēšanas nepieciešamību. Citas valstis, piemērām, Krievijas Federācijās kriminālkodeksā ir norādīts ne vien minimālo mēnešalgu skaits, bet arī aptuvena summa, un pat citu ienākumu apjoms, vai par tas tiek rēķināts un noteikts atbilstoši iegūtā priekšmeta vai pieņemtā kukuļa apjomā (KK 46. p. (2)).

Latvijā tiesnesis, nosakot sodu vai atsevišķos gadījumos prokurors sastādot priekšrakstu par sodu vainīgā mantisko stāvokli, vērtē ne tikai tā iespējas nekavējoties samaksāt naudas sodu, bet arī iespējas gūt paredzamus ienākumus, kas nodrošinātu tam iespēju likumā paredzētajā laikā samaksāt uzlikto naudas sodu (KL 41. p. (4)), turpretim Krievijas Federācijā ir reglamentēts ne vien vainīgās personas mantisks stāvoklis, bet arī viņu ģimenes mantiskais stāvoklis. Interpretējot Krimināllikumā naudas sodu regulējumu, ir nepieciešams apzināties, ka ar vainīgā mantisko stāvokli saprot, arī viņu ģimenes materiālo stāvokli, salīdzinot ar valsts vidējo labklājības līmeni, kaut gan tas tieši nav reglamentēts Krimināllikumā, un pats pamatojums izriet no Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma.

Sodu doktrinārais pamats

Atgriežoties pie vadlīniju izstrādes iespējamības, vēlētos atzīmēt, ka kriminālsodu sistēma savā attīstībā pārsvarā tika saistīta ar konkrētiem sodiem, bet šī pieeja kardināli mainījies pēdējo gadsimtu laikā. Vēlmes pēc tiesas reglamentēšanas ir nepārprotams pozitīvisma doktrīnas piemērs, kas ir ļoti būtisks Krimināltiesību funkcionēšanā, tomēr valstu tiesībās kopumā tiek novērotas dabisko doktrīnu atdzimšanas idejas. Šajā sakarā būtu atzīmējams Alfrēda Žaļinska (1932–2012), Vācijas sodu noteikšanas sistēmas pētījums, kurā citējot tiesneša G.Šefera atziņas, ir norādīts, ka likumā nav iespējams ietvert apstākļu sistemātiku jeb apstākļu pilnu izklāstu, kas ņemams vērā soda noteikšanas procesā. Tādēļ jautājumos, kā vērtēt atsevišķa fakta nozīmi, likumā var iztrūkt. Vācijā likumdevējs likumā apzināti izvairās sniegt soda mērķa un jēgas reglamentāciju. Līdz ar to tiesneši vadās pēc doktrināram atziņām, kas ietilpst visaptverošā jeb kompleksu teorijā (*Vereinigungstheorie*), paredzot soda mērķa tišu izvirzīšanu un tā pamatošanas nepieciešamību izlemjamajā lietā, kas sasniedzams ar loģiski un sistēmiski izklāstītām, sniegtām atzinām, motivējot un pierādot tā pareizību taisnīga regulējuma nodrošinājumā. Žaļinskis šo procesu sasaista arī ar tiesnešiem piešķirtām tiesībām (*Richterrecht*) analogijas tulkojuma jautājumos. Tādēļ, izlemjot lietu, tiesnešiem piešķirtas daudz plašākas iespējas sniegt un pamatot savu pārliecību (Žaļinskis 2006). Līdzīgas domas par tiesnešu lomu soda noteikšanas principu interpretāciju ir izteicies vācu profesors Mihails Stolleis, aplūkojot likumā ietvertos objektīvos nosacījumus, ar tiesnešu subjektīva risinājuma nepieciešamību (Stolleis 2000).

Kompleksu teorijas pieejas nozīme ir aplūkojama vainīgā mantiska stāvokļa izvērtējuma kontekstā, jo, kā iepriekš tika noskaidrots, naudas sods ir piesaistīts valstī minimālās mēnešalgas apmēram, jeb nosacīti visi iedzīvotāji tiek aplūkoti, kā darbinieki ar patstāvīgajiem ienākumiem. Tomēr vai soda noteikšanas vadlīniju ieviešana vispār ir iespējama, gadījumos, kad sabiedrībā ir novērojama iedzīvotāju ekonomiskā noslāņošanās?

Pamatojoties uz Vitolda Zahara uzskatiem par valsts ekonomisko attīstību, cilvēku nodarbināšanu, kriminoloģiskiem riskiem Latvijas reģionos ir redzams, ka valsts joprojām cīnās ar ekonomiskas krīzes pārvarēšanu, ar bezdarba samazinājumu un personu maksātspējas palielināšanu (Zahars 2013). Ekonomiska krīze ne vien sekmē mantisko nodarījumu izdarišanu, bet tieši ietekmē vainīgo personu spējas samaksāt naudas sodu. Līdzīgā situācijā ar personām, kurām ir minimāli ienākumi, atrodas arī

personas, kuru apgādībā ir vairāki ģimenes locekļi, personas ar invaliditāti, un pat pensionāri. Tādēļ, izstrādājot soda noteikšanas vadlīnijas, ir nepieciešams apzināt tādas kritērijus: kā vērtējama ekonomiska situācija valstī, kā reglamentēt valsts vidējo labklājības līmeni, kā prognozēt vainīgā materiālo stāvokli nākotnē un kādas sekas uz to atstās naudas soda noteikšana un/vai kādas sekas naudas soda noteikšana atstās uz viņu ģimenes locekļiem, īpaši uz apgādībā esošām personām. Protams, soda noteikšanas vadlīniju izstrāde ir ļoti komplicēts darbs, tādēļ, lai tas nebūtu veltīgs, tajā, centrālā vieta jāatvēl vainīgā personības un viņa stāvokļa izpētei, un tikai pēc tam, runājot par naudas sodu, to iespējams sasaistīt ar izdarītā noziedzība nodarījuma smagumu.

Izvērtējot pieņēmumu, ka soda individualizācija var izpausties konkrētā soda neizbēgamībā par konkrētu noziedzīgu nodarījumu, vēlētos pievērst uzmanību arī Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam, kurā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Vērtējot aplūkoto normu saistībā ar progresīvo tiesību doktrīnu, kura Latvijā pakāpeniski iegūst arvien lielāku nozīmi, tad būtu atzīmējams, ka vienlīdzībai jāizpaužas arī sodīšanas funkciju kontekstā. Tas nebūt nenozīmē kā *par vienādi kaitīgu noziedzīgu nodarījumu personas saņems vienādus naudas sodus*, bet gan to jāuztver tā, ka *par vienādi kaitīgu noziedzīgu nodarījumu personas saņems vienādi, attiecīgi pret viņiem smagu sodu, jeb tādu sodu lai katrs izjustu sodīšanas smagumu*. Personām ar vienādu materiālo stāvokli jāsaņem līdzīgs sods, personām ar atšķirīgu – proporcionāli materiālajam stāvoklim vai nu lielāku, vai mazāku. Apgalvojumu ir iespējams attiecināt arī uz piespiedu darbu, izvēloties, kuru ir vērtējama personu darbaspēja īpaši viņu vecumā un fiziskas veselības konteksta. Protams, piespiedu darba veidu likums nereglamentē, tomēr tā ilgumu būtu vēlams piesaistīt un noteikt atkarībā no tā, kurā darbaspējīgo personu kategorijā ir iekļaujama noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona, vai tās ir grūtnieces, personas ar invaliditāti vai personas, kas sasniegušas pensijas vecumu, jo arī šajos gadījumos likums neaizliedz piespriedu piespiedu darba sodu, kas praksē visnotaļ bieži ir izmantojams. Šāda attieksme pret sodu nav pretrunā ne ar Eiropas Savienības tiesu praksi, ne ar Eiropas Cilvēktiesību tiesu nolēmumiem, ja tiek ievērota pamatprāšanās, ka soda izciešana nav kaitīga un neapdraud pašas personas veselību.

Par progresīvo tiesību doktrīnas nozīmi Latvijā ekonomiskā attīstībā, jau zināmu laiku diskutē un saskata tā nepieciešamību valsts nodokļu sistēmā, tā neapšaubāmi izpaužas gan pabalstu piešķiršanas kārtā, gan valsts izdienu pensijas diferencēšanas procesā, tomēr, kā atzinis Arnis

Kalniņš progresīvo ienākumu nodokļa ieviešana ir ļoti komplicēts un sarežģīts darbs, kar prasa vairāku tehnisko jautājumu precizēšanu, tieši norādot, ka “ar progresīvo ienākuma nodokli sākts vairumā gadījumu jau attiecīgās valsts ekonomikas izaugsmes sākumposmā” (Kalniņš 1999).

Progresīvas tiesību doktrīnas lietderīgums kriminālsodu mērķu sasniegšanā ir pamatojams un viegli saskatāms uz skandināvu valstu krimināltiesību sistēmas piemērā. Tomēr ir vērts atzīmēt, ka progresīvā pieeja bez paša noziedzīga nodarījuma kaitīguma izvērtēšanas nevienā no valstīm arī nav piemērojama. Tādēļ, veicot soda noteikšanas vadlīniju izstrādi, ir vērts laicīgi apzināt un nostiprināt progresīvas naudas soda noteikšanas pamatus.

Viens no 2012. gada 13. decembra Krimināllikumā jauninājumiem, ir tas, ka naudas sodu kā pamatsodu var noteikt arī par tāda smaga nozieguma izdarīšanu, par kuru likumā paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par pieciem gadiem, un par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, ja noziegums nav izraisījis cilvēka nāvi, nav radījis smagus miesas bojājumus vai psihiskas dabas traucējumus vismaz vienai personai vai mazāk smagus miesas bojājumus vairākām personām, nav saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, nav saistīts ar narkotisko un psihotropo vielu nelegālo apriti un nav izdarīts organizētā grupā (KL 41. p. (2²)). Normas ieviešana sasaistīta ar ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūciju Nr. 45/110, kurā ir norādīts, ka brīvības ierobežojums ir attaisnojams tikai no sabiedrības drošības viedokļa, tādēļ tiesas soda noteikšanā cenšas nepiemērot brīvības atņemšanas sodu. Autoraprāt, situāciju ar naudas soda piemērošanu sabiedrība nevar viennozīmīgi uztvert, jo, no vienas puses, šī soda veida sodīšanas funkcija ir pat bargāka, nekā brīvības atņemšanas sodam, kuru noteic nosacīti (likumā izņēmumā gadījumos), no otras puses, nav atrisināts jautājums par naudas soda apmēra skaidru diferencēšanu un atbilstību vainīgā ienākumiem.

Rezumējumā, konstatējams, ka situācija valstī ievērojami ietekmē kriminālsodu sistēmu, kuru attīstība vienmēr ir aplūkojama kopsakarā ar notiekošiem ekonomiskiem un sociāliem procesiem. Soda noteikšanas vadlīniju apzināšanā ievērojamu nozīmi ieņem Latvijā notikuša krimināllietu digitalizācija, šī procesā ietvaros ir vēlams veikt arī tādu krimināllietu publiskošanu, kas pabeigta ar prokurora priekšratu par sodu, vai izbeigtas ar citiem prokurora lēmumiem. Laika perspektīvā tas nodrošinās tiesu un prokuroru prakses paredzamību un nosacīti vienveidīgas attieksmes stiprināšanu.

Bibliogrāfija

- Baumanis J. (2011) Dekriminalizācija kā pirmstiesas izmeklēšanu ietekmējošs faktors. *Jurista Vārds*, 1. marts, Nr. 9, 21.–23. lpp. (In Latvian)
- Bičkovičs I. (2013) Krimināllikuma un kriminālprocesa likuma jaunas redakcijas komentāri. *Jurista Vārds*, 19. marts, Nr. 11 (762), 4.–5. lpp. (In Latvian)
- Bordāns J. (2013) Krimināllikuma un kriminālprocesa likuma jaunas redakcijas komentāri. *Jurista Vārds*, 19. marts, Nr. 11 (762), 4.–5. lpp. (In Latvian)
- Judins A. (2013) Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: vai piespriežamie sodi ir taisnīgi un samērīgi. *Jurista Vārds*, 15. oktobris, Nr. 42 (793), 10.–14. lpp. (In Latvian)
- Kalniņš A. (1999) Par progresīvo ienākumu nodokli. *Latvijas Vēstnesis*, 10. decembris, Nr. 410/411 (1870/1871). (In Latvian) Pieejams: https://www.vestnesis.lv/body_print.php?id=14518 (skat. 16.10.2014).
- Liholaja V. (2014) Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. *Jurista Vārds*, 11. februāris, Nr. 6 (806), 10.–21. lpp. (In Latvian)
- Maizītis J. (2014) *Sodu politika un vienkāršotie procesi*. Tiesību efektīvas piemērošanas problemātika: Latvijas Universitātes 72. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 262.–266. lpp. (In Latvian)
- Stolleis M. (2000) *Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker*. Buch: Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit. Herausgegeben von Norbert Frei, Dirk van Laak und Michael Stolleis. München: Verlag C. H. Beck, S. 173–182. (In German)
- Zahars V. (2013) Kritiskas pārdomas par atsevišķiem cilvēkdrošības aspektiem Latgales reģionā. Meņšikovs V. zin. red. Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”. 237.–244. lpp. (In Latvian)
- Zemzars U. (2013) Pārejas periods uz jauno kriminālsodu politiku. *Jurista Vārds*, 19. marts, Nr. 11 (762), 46.–53. lpp. (In Latvian)
- Žalinskis, A. E. (2006) *Sovremennoe nemeckoe ugolovnoe pravo*. Moskva: TK Velbi, Prospekt. (In Russian)

Normatīvie akti:

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Standarta minimuma noteikumi par sodiem bez brīvības atņemšanas (Tokijas noteikumi) pieņemti ar Ģenerālās Asamblejas rezolūciju Nr. 45/110 1990. gada 14. decembrī.
- Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. 2012. gada 13. decembris. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 27. decembris, Nr. 202 (4805).
- Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. 1998. gada 17. jūnijs. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. 1922. gada 15. februāris. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. 1. jūlijs, Nr. 43, ar grozījumiem līdz 22.07.2014.

Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> (skat. 16.10.2014). (In Norwegian)

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: Latvijas Republikas likums. 2002. gada 31. oktobris. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 19. novembris, Nr. 168 (2743).

Ugolovnij kodeks Rossijskoj Federacii. Pieejams: <http://www.logos-pravo.ru/page.php?id=1097> (skat. 16.10.2014). (In Russian)

Tiesu prakse:

Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. KA04-0753-13/28, krimināllieta Nr. 11091017713.

Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014. gada 7. marta spriedums lietā Nr. K29-0872/14, krimināllieta Nr. 11088159713.

Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas (2013). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (In Latvian) Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/Nodokkli%20legalizacija_anonim.doc (skat. 16.10.2014).

Development of the National Economics and its Role in the System of Criminal Penalties

Summary

The penal system of Latvia currently undergoes significant changes in accordance with “The Amendments to the Criminal Law” that have been passed on December 13, 2012. The Amendments were adopted at the moment, when European countries experienced the economical crisis; the instruments as strict austerity measures, adjustment of the national tax policies and others were introduced to overcome it. The author makes an attempt to review the penal system of Latvia in the context of the national economic development, revealing the role of social stability and welfare in determination of the fair penalty.

The concise insight into the essence of the progressive legal doctrine is provided in the article; as well the arguments to determine an expediency of its implementation are sought. The author provides the response to the enquiry on the subject of definition of the determinant criteria to classify the amount of fine, the compliance of the criteria with definition of the penalty and with the objectives of punishment stipulated in the Criminal Law. The author considers that, taking into the account the practice of the European Court of Human Rights, the principle of the equality of the rights is not breached, if the financial situation of the offender instead of the consequences of the crime is considered as a key factor to determine the amount of fine. However the issue about the fine as one of the efficient crime prevention measures in the cases of less serious crimes, but, in particular situations, even in the cases of serious crimes are still disputable even in the economically developed countries.

Key words: a fine, the objective of punishment, concept, comprehension.

CIETUŠĀ LOMAS SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS MEHĀNISMĀ KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

Noziedznieka un upura mijiedarbība notiek savdabīgā sociālā vidē, kurā galvenokārt koncentrēti specifiskie apstākļi, kas sekmē noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Tādējādi acīmredzama ir nepieciešamība pētījumam par nozieguma upuriem, kuri vairums gadījumos upura lomā kļūst piespiedu kārtā.

Raksta mērķis ir analizēt upura lomu seksuāla rakstura noziedzīgajos nodarījumos. Pētījuma uzdevums ir izskatīt teorētiskās un praktiskās pozīcijas par upura lomu seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījumos.

Pētījuma novitāte: rakstā prezentēti autores secinājumi par viktimoloģijas jautājumiem, kas saistīti ar cietušā piesaisti seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumos.

Raksta galvenie secinājumi ir šādi: 1) aktuālā un tajā pašā laikā “mūžīga” problēma, kas saistīta ar cietušo seksuāla rakstura nodarījumos ir jēdziens “cietušā vaina”, 2) autores ieskatā, seksuāla rakstura nodarījumos varam runāt nevis par “cietušā vainu”, bet par viktimogēno deformāciju. 3) Vairumā gadījumu seksuāla rakstura noziegumos noziedznieks izmanto upura ievainojamību un neaizsargātību. Upura piesaiste seksuāla rakstura noziedzīgam nodarījumam tiek panākta pielietojot vardarbību plašā spektrā: fiziska vardarbības, draudi, piespiešana, šantāža, viltus vai izmantojot upura bezpalīdzības stāvokli.

Atslēgas vārdi: cietušais, cietušā loma, “cietušā vaina”, seksuālais noziegums.

Kriminoloģijas pētījumos atzīts, ka ikviens indivīds lielākā vai mazākā mērā var tikt pakļauts viktimizācijai, taču ne pret visiem šis potenciāls realizējas. Samērā nesēnā pagātnē, kriminologi, koncentrējot uzmanību uz cietušā lomu noziegumā, norādījuši, ka upuris ne vienmēr ir vienkārši pasīvs mērķis, bet dažkārt aktīvi ietekmē noziedzīgo situāciju. Upuris kriminoloģijā tiek pētīts no noziedzīga nodarījuma mehānisma pozīcijas, tā lomas kriminālajā situācijā, nozieguma novēršanā. Jāakcentē uz to, ka tieši cietušo personu raksturojumu analīze kopā ar noziegumu raksturojumu analīzi nodrošina pamatus efektīvai noziegumu novēršanai un var veicināt to izmeklēšanu un atklāšanu (Kairišs 2009). Pētījumi par cēloņiem un apstākļiem, kas veicina noziegumu, liek secināt, ka kopā ar pietiekamu lielu skaitu nevainīgajiem upuriem, ir upuri, kuri provocē vai atvieglo nozieguma izdarīšanu. Tāpēc viktimoloģijas īpašu interesi rada cietušie ar viktimogēnām novirzēm. Jāpiekrīt bez tādu upura un upura

izpēte kopumā nevar konstruēt noziedzības novēršanas pasākumus, lai nepieļautu nepārdomātu, riskantu, nedisciplinētu, izlaidīgu, provokatīvu uzvedību no personas puses, kas upurim var būt bīstama.

Speciālajā zinātniskajā literatūrā atzīmēts, ka Č. Lombrozo bija viens no pirmajiem, kurš atzīmēja, ka bieži ātras dabas noziedznieks, rikojies cietušā izprovocēts. Viktimoloģijas vēsturiskās attīstības gaitā, var minēt H. Von Hentiga (*Hentig*), B. Mendelzona (*Mendelsohn*), M. Volkanga (*Wolfgang*) pētījumus, kuri devuši zināmu ieguldījumu šīs mācības izveidē. 1937. gadā B. Mendelsons uzsāka pētījumu noziedznieks/upuris to savstarpējās attiecības izvarošanas lietās. Viņš bija viens no cietušo klasifikāciju pamatlicējiem, izdalot cietušos atkarībā no viņu iesaistes nozieguma izdarīšanā (Hagan 2011). 1941. gadā H. Von Hentig publicē rakstu par cietušā un noziedznieka savstarpējo iedarbību. Autors norāda, ka daudzos vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos kā uzbrukums un slepkavība, ir abu pušu, cietušā un vainīgā aktīva darbība. 1948. gadā tiek izdota H. Von Hentiga grāmata “Noziedznieks un viņa upuris: nozieguma sociobioloģiskā izpēte”. Pētnieks grāmatā apraksta, ka bērni un pusaudži var kļūt par cietušajiem savas pieredzes trūkuma dēļ; sievietes – savas lomas sabiedrībā un sievišķības dēļ; veci ļaudis un sirmgalvji, sava ķermeniskā un psihiskā vājuma dēļ, bet slimie savu psihisko slimību simptomu dēļ. 1958. gadā M. Volkangs, pētot slepkavības upurus, lieto terminu “*victim precipitation*” (“victim precipitation” – viktimizācijas process, kurā upuris pilnībā vai daļēji ir cēlonis viktimizācijai). Pētnieks konstatējis, ka vairāk kā 25% gadījumos slepkavību, cietušais ir cieši saistīts ar savu nāvi, ko klasificē kā cietušā percipitācija (*victim precipitation*). Noziedznieks ir uzbrucējs, bet cietušais var būt gatavs kļūt par upuri. S.Šafers (*Schafer*) paplašina šo pieeju, koncentrējot cietušā atbildību nozieguma ģenēzē. Viņš dažus cietušos apsūdz izaicinošā, uzbudinošā vai iedrošinošā noziedzīgā uzvedībā (Siegel 2008). Laika gaitā ir izveidojušies dažādi zinātnieku viedokļi par cietušā lomu un uzvedību: 1) piesaistot to pie konkrētām dzīves situācijām; 2) ir par iemeslu un nosacījumu nozieguma izdarīšanai; 3) tiek pieskaitīta apstākļiem, kas izraisa noziegumus; 4) tiek uzskatīta par apstākļiem, kas veicina noziegumu; 5) tiek pieskaitīta apstākļiem, kas ietekmē antisabiedrisku uzskatu un noziedzīgu ierosinājumu rašanos.

Mūsdienu kriminoloģijas ietvaros viktimizācijas iemeslus izskaidro vairākas atšķirīgas teorijas:

Upura piesaistes teorija (*Victim precipitation theory*) – noziedznieka vardarbību var veicināt aktīva vai pasīva tā mērķa uzvedība, kas noved pie viktimizācijas. Saskaņā ar šo teoriju upura piesaiste noziegumā var

būt aktīva vai pasīva. Aktīva – agresīva vai provokatīva cietušā uzvedība, kura ir viktimizācijas rezultāts. Pasīvā – upura personiskās vai sociālās iezīmes, kas upuri padara par pievilcīgu mērķi noziedzniekam, piemēram, upuris var neapzināti pamudināt noziedznieku uz nozieguma izdarīšanu (Siegel 2010). Kā pasīvas piesaistes piemērs, tiek minēta šāda situācija: sieviete, ieņemot augstāku darba statusu, kļūst par upuri partnera vardarbībai. Naida noziegumos, kad imigrants ir konkurents darbam un pajumtei (Siegel 2008).

Dzīvesveida teorijas (*Lifestyle theories*) – viedoklis par to, ka cilvēka dzīvesveids paaugstina pakļaušanu kļūt par nozieguma upuri (augsta riska dzīvesveids; koledžas dzīve, noziedznieka dzīvesveids).

Deviantās vietas teorija (*Deviant place theory*) – viktimizācija galvenokārt atkarīga no vietas, kur cilvēks dzīvo.

Ikdienas aktivitātes teorija (*Routine Activities theory*) – viktimizācija ir atkarīga no cilvēka ikdienas aktivitātēm. Noziegums un viktimizācija ir saistīta ar trīs faktoru mijiedarbības: apsardzības trūkums; noziedznieka motivācija un piemērots mērķis. Ikdienas aktivitātes teorijai un dzīvesveida teorijai ir daudz kas kopīgs. Tās ietver četrus pamatjēdzienus: 1) noziedznieka tuvums; 2) laiks iedarboties noziedzniekam; 3) mērķa pievilcība; 4) aizbildniecība. Šīs teorijas arī ietver piecus prognozējamus elementus: persona dzīvo augsta noziedzības riska rajonā; atrodas vēlā dienas laikā ārpus mājas; nēsā vērtīgas lietas (zeltlietas, vērtīgus pulksteņus u.c.); iesaistās riskantā uzvedībā, piemēram, alkohola lietošana utt., un bez draugiem vai ģimenes locekļiem izpalīdz tiem. Ilustrēts piemērs: jauna meitene, kura pāri mēram lieto alkoholu bārā un ar paziņu turpina to mājās, palielina risku randiņu izvarošanai (*date rape*), tāpēc, ka 1) viņa ir viegls mērķis; 2) varmāka var racionalizēt izvarošanu, jo viņi ir alkohola intoksikācijā. Alkohola intoksikācija dažreiz upuri padara par vainojamu notikušajā (Siegel 2010).

Krievu kriminologs L.V. Franks (*Франк*) raksta “cietušā lomai var būt galvenā vai sekundārā nozīme. L. Kastro (*Castro*) norādījis, ka vairākums gadījumu cietušā loma var būt akcidentāla ([izcelsme latīņu *accidentalis*] – gadījuma, – ar pārejošu raksturu, sekundārs), kad cietušā uzvedība, tikai kaut kādā mērā sekmējusi nozieguma izdarīšanu. No viktimoloģijas teorijas viedokļa upura loma var būt *apzināta* un *neapzināta*, jānošķir “*stabilais* jeb *noturīgais*” cietušais, kurš vairākkārtīgi, sistemātiski tiek pakļauts aizskārumam un “*epizodiskais*” – tiek pakļauti vienreizējam aizskārumam, iespējams pēdējam savā dzīvē. Piemēram, pēc L. Franka aprēķiniem stabilie (noturīgie) cietušie veido 1/9 no visiem cietušajiem.

Tāpat cietušā loma var būt *atklāta* un *slēpta*, tieši slēptā cietušā loma nozieguma ģenēze veido potenciālā, eventuālā un latentā cietušā jēdzienu, atšķirīgi no atklātās un slēptās var izdalīt *reāla* vai *iedomāta* cietušā loma. Tādejādi pētnieks L.V. Franks upuri viktimoloģiskajā nozīmē skaidro kā cilvēku vai noteiktas cilvēku kopas (jebkurā tās izpausmes formās), kuriem tieši vai netieši ar noziegumu nodarīts kaitējums (Frank 1977).

Cietušā personības un uzvedības modeļu izvērtēšana ir svarīga, gan kriminālprocesa gaitā un iztiesāšanā, gan preventīvajā praksē realizējot pētījumu rezultātus. Tās nozīmi akcentē praksē, AT Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā SKK –406/2012 (Krimināllieta Nr. 11130120608), kurā uzsvērts, ka izvērtējot kompensācijas kritērijus, nodarījuma smaguma un rakstura kritērijs ietver sevī arī cietušā rīcību notikumā. Upuris noziedzīgā nodarījuma piedalās tā sākumposmā un tā realizācijā, tāpēc liela nozīme pirmstiesas un tiesas izmeklēšanā liela nozīme tiek veltīta cietušajiem. Seksuālo noziegumu izmeklēšanas īpatnības saistītas ar 1) noziedznieka personības un upura personības izpēti, 2) noziedznieka un upura savstarpējo mijiedarbību un attiecībām, 3) nozieguma raksturu un apstākļiem. Kopumā noteiktās ziņas veido izvarošanas un citu seksuālo noziegumu kriminālistisko raksturojumu (Kriminalistika 2005). Cietušā loma un uzvedība var būt atvasināta atkarībā no cietušā stāvokļa (dzērums, nogurums), fiziskās un psihiskās veselības stāvokļa, no cietušā darbības: antisociālas vai vieglprātīgas darbības, nevērīgu attieksmi pret savu cieņu un godu, īpašuma saglabāšanas, cietušā nejaūsu darbību. Cietušais var ietekmēt konkrēta noziedzīga nodarījuma veidošanās un motīvu rašanās, kā arī uz nozieguma situāciju kā īslaicīgas, vienreizēja, ilgstoša vai sistemātiskas darbības (Kriminologija 2004).

Izvarošanas gadījumu izpētes rezultāti apliecina, ka tās laikā 70% izmantota intensīva fiziskā vardarbība vai aktīva cietušās personas pretošanās, apmēram 20% pretošanās netika izrādīta, psihiskās vardarbības (draudu) iespaidā, apmēram 10% cietuši atradusies bezpalīdzības stāvoklī. Empīriski pārbaudīta atziņa, ka upuri, kas nepretojas, lūdzas vai raud, daudz biežāk tiek pakļautas izvarošanai un piekaušanai. Izmeklēšanas un tiesu prakses vērtējuma rezultāti parāda, ka samērā bieži upuris bija alkohola reibuma stāvoklī vai kopā ar noziedznieku lietoja alkoholu, 75% upuru agrāk ar varmāku nebija pazīstami un iepazinās uz ielas, sabiedriskajā transportā, atpūtas vietā; 63% bija jaunas sievietes līdz 25 gadiem; 40% nepilngadīgas meitenes; katrs desmitais upuris jau agrāk cietis no seksuālās vardarbības un vairumā gadījumā tas bija noticis līdz 18 gadu vecumu. Tiesu prakses piemērs: *Rīgas apgabaltiesā izskatītajā*

krimināllietā tiesājamais Ž. tika atzīts par vainīgu nepilngadīgas personas izvarošanā un neatļautā narkotisko vielu iegādē, glabāšanā un transportēšanā lielos apmēros. Pēc krimināllietas materiāliem izriet, nepilngadīgā cietusī (14. g.v), viņas divas draudzenes A.K. un H.K. un trīs vīrieši R.P., S.G. un Ž. lietoja alkoholu stāvvietā novietotā automašīnā. Vienā brīdī Ž. lika visiem pārējiem, izņemot cietušo, atstāt automašīnu. Pēc tam, kad viņi aizgāja, Ž. vismaz trīs reizes iesita cietušajai pa seju un viņu izvarojis. Ceņšoties sevi aizstāvēt, viņa iesitusi iesniedzējam pa galvu vairākas reizes ar tukšu pudeli un pa muguru ar koka nūju. Pēc izvarošanas cietusī pameta automašīnu un no telefona automāta izsauca policiju. Vērā ņemams, ka pamatā dzimumnoziedzumiem pakļautas tās personas, kuras ir predisponētas viktimitātei noteiktos objektīvos dzīves apstākļos vai noteiktā dzīves situācijā. Piemēram, amerikāņu pētnieku P. Plughmane un J. Stenruds (*Ploughman & Stensrud*) izvirzīja pieņēmumu, ka neprecētas sievietes biežāk nekā precētas, viktimizētas izvarošanas gadījumos, tāpēc ka viņām ir lielāka iespēja būt pakļautām potenciālās izvarošanas situācijās (dzīvo viena, ceļo vienatnē, dzīvo rajonā ar zemiem ienākumiem, utt.) (Hollin 2012). Dž. Soutola (*Soutoul*) pētījuma rezultāti, norāda, ka klasiskā izvarošanas upura portrets ietver šādas pazīmes – fatālisms, kautrība, pieticība, drošības sajūtas trūkums, izteikta pakļāvība suģestijai, ar zemu izglītības līmeni un bieži tās ir vientuļas sievietes, ļoti plašs vecuma diapazons (14 mēneši – 83. g.v.) (Gulman 1994). Jāpiekrīt tam, ka izvarošanas gadījumos, situācijas negatīvo nokrāsu pastiprina fakts, kad izvarošanas upuris kopā ar izvarotāju lietoja alkoholu. Tiesu praksē atzīts, lai pareizi kvalificētu dzimumnoziedzumus, “svarīgi ir noskaidrot vainīgās personas nodomus un cietušās personas pretošanās patieso raksturu. Nepieciešamības gadījumos nosakāma tiesu psiholoģiskā ekspertīze.” Tātad cietušās personas pretošanās raksturs ir vērtējuma jautājums. Piemēram, autore neuzskata, ka prokuratūra pamatoti izbeigusi krimināllietu noziedzīga nodarījuma sastāva trūkuma dēļ pie šādiem notikuma apstākļiem, I.K. un I. ienāca cietušās I. mājas pagalmā, ilgāku laiku runāja, vēlāk arī skūpstījās. Pēc tam I.K. nogāza I. un izdarīja ar viņu dzimumaktu. I. pirms dzimumakta lūdza viņu atbrīvot un pretojās. Lēmumā par izbeigšanu motivēts, ka cietusī I. lūdza viņu atbrīvot un pretojās, bet necentās izrauties, bēgt vai saukt pēc palīdzības, neskatoties uz to, ka dažu metru attālumā no notikuma vietas atradās viņas dzīvoklis. Ņemot vērā, ka pareizas tiesību normu piemērošanas priekšnoteikumi ir likumība, taisnīgums un ētiskums (Plotnieks 2009), jāsaprot, ka tiesību piemērotājam

ir būtiska loma tiesību normu piemērošanā. Autoresprāt, lietā sniegtais pamatojums neatbilst šiem nosacījumiem turklāt ir pretējs mūsdienu krimināltiesiskām teorijas nostādņēm. Izvarošanas jēdziens jau ir konstruēts uz piespiešanas pazīmes, neraugoties uz cietušās personas pretošanos vai atņemot tai iespēju pretoties. Vēsturiskā tvērumā atrodams, ka līdz 14. gadsimtam izvarota sieviete vienmēr tika turēta aizdomās par uzbrukuma veikšanu. Amerikāņu zinātniece A. Soltera akcentējusi, psiholoģijas pēdējā gadsimta vēsture ir pilna ar teorijām, kas noliedz seksuālu noziegumu vispār, kas atbrīvo seksuālo varmāku no atbildības, kas vaino māti un bērnu (bērnus) (Soltera 2007). Kopš divdesmita gadsimta sākuma vairāk nekā piecdesmit gadus pastāvēja ietekmīgs psiholoģisks novirziens, kas uzturēja viedokli, ka seksuāla uzbrukuma upuri paši esot atbildīgi par to, ka nonākuši upura lomā. Vēsturiskajam piemēram var minēt, ka 1845. gada Nolikums noteica, ka viens no apstākļiem, kas norāda, ka dzimumakts ar cietušo izdarīts bez viņas piekrišanas, ir pretošanās. Likumdevējs prasīja, lai sieviete izvarošanas laikā būtu kliegusi, lai par izvarošanu būtu kādam pateikusi īsā laika posmā pēc tās izdarīšanas. Šāda likumdevēja prasība XIX gs. beigās tika pamatota ar mediķu atziņu, ka vesela sieviete, kas negrib kopošanos, nevar tikt ar varu uz to piespiesta, jo vīrietis piekūst ātrāk (Beliha 2010). Padomju laika krimināllikuma komentāros skaidrots, ka cietušās pretošanās nav obligāts vardarbības lietošanas nosacījums izvarošanas sastāvā. Vainīgais var lietot vardarbību, nevis lai pārvarētu cietušās pretošanos, bet lai nepieļautu viņas pretošanās izrādīšanu.

Ja cietušajiem var būt zināma loma noziedzīga nodarījuma gaitā, tad arī jāapskata tāds viktimoloģisks jēdziens kā cietušā vaina. Viktimoloģijas nozīmē cietušā vaina ir neatbilstoša uzvedība, determinēta, negatīva attieksme pret sabiedrības interesēm vai pilsoņiem. To skaidro kā jebkuru sociālo normu pārkāpumu, sociālu kategoriju – noziedzīgo nodarījumus cietušo uzvedību, negatīvu attieksmi. Tāda cietušā uzvedība, kura tieši veicina noziedzīga nodoma rašanos un tā realizēšanu. To varētu raksturot kā deviantas aktivitātes izpausmi. Tā P.S. Taranovs (*Таранов*) rakstīja, ka upuris nes savu daļu vainas par to, kas ar viņu noticis, notiek un notiks (Taranov 1997). Saistībā ar šo terminu L.V. Franks norādījis, ka viktimoloģijas ietvaros tā tiek skatīta plašā nozīmē un aptver ne tikai juridisko, bet arī morālo vainu. Tiek ņemts vērā plašs pazīmju diapazons – no jebkādas vainas trūkuma līdz smagai, no vieglas morālās līdz nopietnai krimināltiesiskai vainai, no pozitīvās, sabiedriski derīgās darbības līdz ļaunprātīgai provokācijai. Pētnieks norādījis, ka nepieciešams strikti

nošķirt vispārpieņemto termina “vaina” krimināltiesisko nozīmi un nosacīto terminu, ko izmanto viktimoloģijā, dodot novērtēju cietušā darbībai un uzvedībai. Pētniece N.F. Kuzņecova (*Кузнецова*) to traktē divējādi: 1) juridiskās vai morālās atbildības veidā; 2) kā cietušā līdzdarbība kopā ar likumpārkāpējumu kaitējuma nodarīšanā pašai personai. Kaut gan šādu terminu krimināltiesības nelieto, tomēr “cietušā vaina” krimināltiesībās var tikt klasificēta kā noziedzīga nodarījuma subjekta atbildību mīkstinošs apstāklis (Kuzņecova 1967). J. Kumačeva (*Кумачева*) raksta, izvarošanas upura uzvedība principā nevar būt tiesībpārkāpjoša, tā var būt vieglprātīga, bezrūpīga, nekritiska, neuzmanīga, bet ne vairāk. Uzvedība ir viens no negatīviem elementiem nozieguma mehānismā, bet vienmēr ir cietušās negatīvās uzvedības raksturotājs. Nav izslēgts, ka tas ir tikai dzīves gadījums, nejaušība, kopumā 75% cietuši raksturojas pozitīvi. Tikai 21,5% raksturojas negatīvi (Kumacheva). Amerikas kriminologi, pasvītrojot upura īpašo lomu viktimizācijas procesā, lieto terminu (*victim precipitation*) (Pollock 2007). Galvenās grūtības koncentrējas apjautājumu, kāpēc upuris gadījumos, kad viņš var bēgt vai griezties pēc palīdzības, tomēr to nedara. Tieši otrādi – veic darbības, kas nepārprotami norāda, ka viņš ir gatavs seksuālai tuvībai. M. Amira (*Amir*) uz izvarošanas gadījumu modelēšanas izpēti parādījusi, ka 19% izvarošanu ir bijušas cietušā atbalstošas (*victim-precipitated rape*), kā faktori: alkohols, cietušā pavadinošās darbības; atklāta apģērba valkāšana, nepieklājīgas valodas lietošana, slikta reputācija. Tādus novērojumus apstiprina arī citi autori (J. Antonjans, V. Volženkins, A. Djačenko, V. Konovalovs, L. Franks). Pēc M. Amira domām noziedzniekam, kura upuris ir rīkojies atbilstīgi “victim precipitation” koncepcijai, jātiek sodītam vieglāk nekā tam, kura upuris pats nav veicinājis dzimumnoziegumu. M. Amirs raksta “*precipitation*” nozīmē ātra un sasteigta rīcība – nepamatoti sasteigta, nepārdomāta vai steidzīga steiga. Cietušā uzvedība var sastāvēt no darbības (viņa piekrita iedzert vai braukt ar svešinieku) vai bezdarbības (pieņemami nereaģēja uz seksuāla rakstura ierosinājumiem vai mēģinājuma). Tāda uzvedība ir jānodala no provokācijas un tiešas pavināšanas. Teorētiski, upura atbalstošu koncepciju, izvarošanas gadījumos nozīmē, ka konkrētā situācijā cietušā uzvedību, noziedznieks interpretē kā tiešu aicinājumu seksuālām attiecībām vai kā zīmi, ka upuris būs pieejams seksuālajam kontaktam, ja viņš būs neatlaidīgs tā pieprasījumā. Situācijas aspekti ietver neaizsargātības un riska situācijas elementus, kas kopā ar upura uzvedību kļūst pastiprinošs apstāklis. Salīdzinot 122 cietušā atbalstošas

izvarošanas ar 524 bez cietušā atbalstošas izvarošanas, M. Amirs atklāja nozīmīgi augstu šādu proporciju starp cietušā atbalstošām izvarošanām: baltās rases upuris, cietušie 15–19. g.v.; savstarpēja alkohola lietošana ar noziedznieku; slikta reputācija, cietušais un noziedznieks dzīvoja vienā rajonā; cietušais noziedznieku satika bārā, piknikā vai ballītē; izvarotas ārpus savas vai noziedznieka dzīves vietas, izmantota piespiešana, lai pakļautu upuri, cietušās seksualitātes pazemošana; cietušā-noziedznieka attiecības ir saistītas ar visām “primārām” attiecībām bet starp ģimenes locekļiem. M. Amirs piezīmē, ka izdalāms viens noziedznieka tips, kuram nav nozīmes cietušās uzvedības interpretācijai vai situācijas novērtējumam. Viņš var nekritiski un nejauši uzbrukt jebkuram upurim, neatkarīgi no tā uzvedības, tā saucamais “*compulsive offender*” – uz tieskmes un impulsa vadītais seksuālais noziedznieks (Amir 1968).

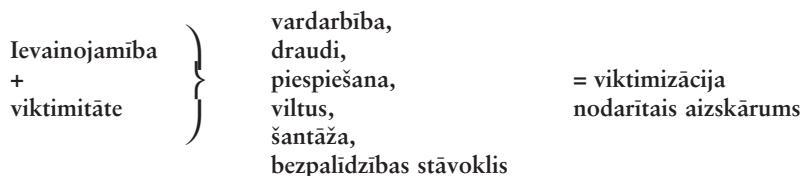
Eksperte I. Veitnere norāda uz viktīmās uzvedības diviem veidiem: *pasīvi pakļāvīgajā* uzvedībā – cietušais bez pretošanās un ierunām izpilda visas noziedznieka prasības. Ja cietušajam ir intelekta defekts (oligofrēnija, psihiskās attīstības aizture, demence), viņš ne tikai nepretosies, bet arī vēlāk neraizēsies par notikušo. Dominē bailes un emocionāla šoka stāvoklis (Veitnere 1997). Pētot upuru uzvedību un psiholoģiskās reakcijas notikumā, reizēm vērojamas šādas individuāli psiholoģiskās īpašības, kas spēj būtiski ietekmēt cietušās rīcību, proti: 1) Emocionālā labilitāte; 2) Pastsiprināta ietekmējamība; 3) Vieglas baiļu sajūtas izraisamība; 3) Pakļāvība; 4) Zema gribas aktivitāte; 5) Impulsīva vai neapdomīga rīcība; 6) Nespēja prognozēt savas rīcības sekas (Poudžuna 2008). “Kāds pedofils atzinās, ka novērojis, kā bērni spēlējas: esot tādi, kam atņem spainīti, un viņi niķojas, kliedz, sūdzas, bet ir arī tādi, kas turpina klusiņām rušināties, kaut viņam atņemtas visas mantas. Tieši tos, kas nepretojas, noskata varmākas.” (Liepiņa). Ārvalstu pētnieces D. Skalli (*Scully*) notiesāto personu par izvarošanu izpētes rezultātā atklāja, ka cietušās pretošanās trūkums, izvarotāja uzskatā kļūst par cietušās personas piekrišanu. Kamēr cietušajam nav smags fizisks kaitējums izvarotāja acīs izvarošana nav notikusi (Scully 1990). Kā piemērs no tiesas sprieduma, *apsūdzētais divu gadu garumā izdarīja netiklas darbības ar 10 gadu vecu meiteni, pēc diviem gadiem meiteni regulāri izvarojis. Cietusi meitene zināma kā sievas attāla radniece. Apsūdzētais norāda, ka neko ļaunu neesot darījis, jo kas tad tā esot par izvarošanu – vai tad viņa esot sista, vai ar varu kas ticis nodarīts?*

Autore uzskata, ka termins “cietušā vaina” nebūtu īsti piemērots un precīzs, pirmkārt, vainīgais un cietušais ir pretstata jēdzieni, upuris nav

veicis noziedzīgu nodarījumu, otrkārt, vainas definīcija krimināltiesībās tiek definēta kā “personas psihiskā attieksme nodoma vai neuzmanības formā pret viņas izdarīto prettiesisko darbību vai bezdarbību un ar to cēloņsakarīgi saistītajām kaitīgajām sekām (Krastiņš, Liholaja, Niedre 2008). Krievijas speciāliste V.S. Minska (*Минская*) piedāvā šī termina vietā, lietot terminu “negatīva cietušā uzvedība (Minska 1969). Autores ieskatā, seksuāla rakstura nodarījumos varam runāt nevis par cietušā vainu, bet par viktimgēno deformāciju. Autore uzskata, ka šajā gadījumā nozīmīgas var būt personas raksturojošās iezīmes, kas vairāk norāda uz personas neapdomību kā pārlieku vai nepamatota uzticēšanās, pavirša paziņu izvēle, draiskulīgums, tieksme ballēties, lietot alkoholu vai citus apreibinošus līdzekļus. Krievijas speciālists K.V. Višņeveckis (*Вишневецкий*) piešķir nozīmi personas viktimgēnai deformācijai, apskatot šo fenomenu, kā personas sociāli-psiholoģisko īpašību kopumu, kuras saistītas ar personas nelabvēlīgām socializācijas īpatnībām, ar tās neapmierinošu sociālo adaptāciju, psiholoģiskajā plāksnē izpaužas emocionālā nenoturība, nekontrolētība, pazeminātās abstraktās domāšanas spējas. Šīs īpašības dažādās kombinācijās izpaužas – piesardzības trūkumā, sociālo sakaru neizvēlīgumā, zemā saskarsmes kultūras līmenī, personas konfliktēšanā, kā arī citos tikumiskās un tiesiskās apziņas deformācijas veidos (Ivshin, Izrisova, Fatjanina 2011). Autoresprāt, vairumā gadījumu seksuāla rakstura noziegumos, varam runāt par upura ievainojamības un neaizsargātības izmantošanu no noziedznieka puses. Upura piesaiste seksuāla rakstura noziedzīgam nodarījumam tiek panākta pielietojot vardarbību plašā spektrā: fiziska vardarbības, draudi, piespiešana, šantāža, viltus vai izmantojot upura bezpalīdzības stāvokli. Tādejādi, nevaram runāt par cietušās personas vainu. Upura piesaistes shematisks attēlojums.

1. attēls

Upura piesaistes shematisks attēlojums

<i>cietušā personas neaizsargātība</i>	<i>noziedzīgas rīcības izdarīšanas veids</i>	<i>Rezultāts</i>
--	--	------------------

Kopsavilkums

1. Aktuālā un tajā pašā laikā “mūžīga” problēma, kas saistīta ar cietušo seksuāla rakstura nodarījumos ir apzīmējums “cietušā vaina”.
2. Autores ieskatā, seksuāla rakstura nodarījumos varam runāt nevis par “cietušā vainu”, bet par viktimgēno deformāciju – personas sociāli-psiholoģisko īpašību kopumu, kuras saistītas ar personas nelabvēlīgām socializācijas īpatnībām, ar tās neapmierinošu sociālo pielāgošanos, psiholoģiskajā plāksnē izpaužas emocionālā nenoturībā, nekontrolētībā, pazeminātās abstraktās domāšanas spējās. Šīs īpašības dažādās kombinācijās izpaužas – piesardzības trūkumā, sociālo sakaru neizvēlīgumā, zemā saskarsmes kultūras līmenī, personas konfliktēšanā, kā arī citos tikumiskās un tiesiskās apziņas deformācijas veidos.
3. Vairumā gadījumu seksuāla rakstura noziegumos noziedznieks izmanto upura ievainojamību un neaizsargātību. Upura piesaiste seksuāla rakstura noziedzīgam nodarījumam tiek panākta pielietojot vardarbību plašā spektrā: fiziska vardarbības, draudi, piespiešana, šantāža, viltus vai izmantojot upura bezpalīdzības stāvokli.

Bibliogrāfija

- Amir M. Victim Precipitated Forcible Rape // *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1968, Volume 58, Pieejams: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5481&context=jclc> (skatīts 12.01.2014.).
- Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2012. gada 18. septembra lēmuma Lietā SKK–406/2012 (Krimināllieta Nr. 11130120608). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/department2/20121/> (skatīts 17.10.2014.).
- Belihā G. (2010) Izvarošanas krimināltiesiskā izpratne Latvijā un ārvalstīs. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, Nr. 3 (52), 4. lpp.
- Gulman (1994) *Seksuālāji noziedzīgi darījumi*. Harkov: IMP Rubikon. (In Russian)
- Frank L.V. (1977) Poterpevhije ot prestuplenie u problemi sovetskoj viktimologii. Duchambe, Irion. (In Russian)
- Hagan, F.E. (2011) *Introduction to Criminology*. Theories, Methods, and Criminal Behavior. California: Sage Publications, Inc.
- Hollin R.C. (2012) *Psychology and Crime: An Introduction to Criminological Psychology*. New York: Routledge.
- Ivsin V.G., Izrisova S.F., Fatajanina L.G. *Viktimologija: ucebnoe nosobija*. Moskva: Wolters Kluwer. (In Russian)
- Minskaja V. (1969) Otvetstvenost poterpevsego za povedenije sposobstvovavsego prestuplenija Sovetskaja justīcija № 4. (In Russian)

- Kairišs J. (2009) Vairāk ziņu – mazāk noziegumu. Pieejams: <http://politika.lv/article/vairak-zinu-mazak-noziegumu> (skatīts 04.02.2013.).
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2008) *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
- Kriminastiska / pod red. N.VP. Jablokova Moskva: Jurist, Moskva: Юристъ, 2005. (In Russian)
- Kriminologija: Uchebnik / pod red. N.F. Kuznecova, V.V. Luneeva. Moskva: Wolters Kluwer Russia, 2004. (In Russian)
- Kumacheva J. Viktimnoe povedenie zertvi iznasolovanie i ego ugovovno-pravovoe znacenie. Pieejams: www.law-n-life.ru/arch/116/116_Kumacheva.doc (skatīts 12.04.2014.). (In Russian)
- Kuznecova N. (1967) Ugovovnoe znacenie poterpevsogo. *Sovetskaja justicia*, № 17.
- Latvijas PSR Krimināllikuma komentāri. (1982) Rīga: Avots.
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājums. 1990–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs.
- Liepiņa I. (2010) Neņem konfektes no svešiem! *Marta*, 04.08.2010, Nr. 3 (3070).
- Plotnieks A. (2009) *Tiesību teorija & juridiskā metode*. Rīga, SIA Izglītības solī.
- Pollock J.M. (2007) *Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice*. Belmont: Wadsworth.
- Poudžuna I. (2008) Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā. *Jurista vārds*, Nr. 42 (547).
- Siegel L.J. (2008) *Introduction to Criminal Justice*. Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Siegel L.J. (2010) *Criminology: The Core*. Stamford: Cengage Learning.
- Scully D. (1990) *Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists*. Routledge: Unwin Hyman.
- Soltera A. (2007) Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books.
- Taranov P.C. (1997) *Metodi 100%-noij pobedi*. Simferopol: Renome. (In Russian)
- Veitnere I. (1997) *Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija.
- Vidzemes apgabaltiesas 2012. gada 17. maija spriedums (lieta Nr. 1114000881). Pieejams tiesas arhīvā.

Criminological Characteristics of the Role of Victim in the Mechanism of Sexual Violence

Summary

Offender and victim's interaction occurs in the peculiar social environment, in which specific circumstances, that contribute to criminal offenses, are mainly concentrated. Thus the obvious is the need for research about victims of crime, that in the majority of cases are involuntarily participants of the offence.

The aim of the article is to analyze the role of victims of sexual offenses. The task of the study is to examine the theoretical and practical position of the victim's role in sexual offenses.

The novelty of the research: paper presents the author's conclusions about victimological issues related to the victim's attraction to crime.

Paper's main conclusions are: 1) actual and at the same time "eternal" problem of the victims of sexual offenses is the concept of "victim's fault"; 2) according with the the author's opinion, in the sexual offenses can't talk about the "victim's guilt", but about victim's deformation; 3) in most cases of sexual crimes the offender uses the victim's vulnerability and unprotection. The victim's connection to the criminal offense is achieved using a broad spectrum of violence: physical violence, threats, coercion, blackmail, fraud and using the victim's state of helplessness.

Key words: victim, victim's role, victim's guilt, sexual crime.

MEŽU APSAIMNIEKOŠANAS NORMATĪVO AKTU PĀRKĀPUMI (MEŽPĀRKĀPUMI)

Rakstā vēltā uzmanība meža nozares nozīmei tautsaimniecībā un pārkāpumiem tajā, analizējot Valsts meža dienesta uzraudzības jomu atbildības kontekstā par meža apsaimniekošanas normatīvo aktu pārkāpumiem.

Atslēgas vārdi: meža nozare, pārkāpumi, atbildība, zaudējumi.

Latvijā 2013. gadā meža zemju attiecība pret valsts teritorijas kopējo platību jeb mežainums ir 51.4 % (Valsts meža dienesta 2013. gada publiskais pārskats Gadskārtā, 2014., 37. lpp.). Salīdzinot ar 1923. gadu, kad mežainums Latvijā bija 23%, līdz 2013. gadam (nepilnos 100 gados), tas ir vairāk kā dubultojies. Latvija pieskaitāma pie mežiem bagātām valstīm, jo Eiropas valstīs meži vidēji aizņem 33% sauszemes teritorijas. “Meža platība un kopējā koksnes krāja Latvijā palielinās, kas pozitīvi ietekmē oglekļa uzkrāšanos mežā. Meža nozares radītā CO² piesaistes apjoms aptuveni divas reizes pārsniedz kopējās Latvijas radītās emisijas, nodrošinot pozitīvu siltumnīcas efekta gāzu bilanci” (http://www.zm.gov.lv/public/ck/files/ZM/mezhi/nozares_izvertejums/MN_20_novertejums.pdf) “Meži ir Latvijas nacionālā bagātība, kura saglabājama un vairojama, lai apmierinātu sabiedrības ekoloģiskās, ekonomiskās un sociālās vajadzības. Latvijas iedzīvotājus ar mežu vienmēr ir saistījušas saimnieciskas, kultūrvēsturiskas un emocionālas saites, kuras veidojušas gadsimtu laikā.” (<https://www.zm.gov.lv/mezi/statiskas-lapas/nozares-strategijas-politikas-dokumenti/latvijas-meza-politika?nid=328>), teikts Mežu valsts politikā.

Profesors P. Zālītis uzskaitījis 3 meža vērtības līmeņus: mežu kā tirgus preci, mežu kā nekustamo īpašumu un mežu kā ekosistēmas komponentu. Pēc pēdējā kritērija mežu vērtība ir vislielākā. Tajā ietilpst tādi rādītāji kā klimata regulatīvā funkcija, skābekļa ražošana, ūdens regulācija, erozijas kontrole, augsnes veidošanās, barības elementu aprīte, ģenētiskie resursi, rekreācijas funkcija, kultūras funkcija. “Meža loma sniedzas pāri tā īpašnieka, pašvaldības un valsts robežām, un mežs jāapzinās arī saistībā ar tā sabiedrisko lietošanas vērtību” (Zālītis, 199.–200. lpp).

Tas, ka vairāk kā pusi Latvijas teritorijas aizņem meži, ir svarīgs faktors Latvijas ekonomikas attīstībai. Mežsaimniecības nozare (Mežkopība,

mežierīcība, mežsaimniecība) veic mežu uzskaiti, atjaunošanu, kopšanu, izmantošanu un aizsardzību, lai meža resursus izmantotu racionāli, nodrošinātu to atražošanu, sekmīgi realizētu meža ekoloģiskās un sociālās funkcijas, kā arī vadītu medību saimniecību. Galvenā nozares īpatnība ir ļoti ilgais meža izaudzēšanas periods no 50–100 un vairāk gadu. Meža nozare ir stratēģiska Latvijas tautsaimniecības nozare. “Ņemot vērā arī mežizstrādes daļu, nozares īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā ir vairāk nekā 5%. Īpaša loma ir kokrūpniecībai, kas 2012. gadā veidoja 21.5% no apstrādes rūpniecībā saražotās produkcijas apjoma, eksportējot lielāko daļu produkcijas (73.2% no nozares izlaides) un kopumā 2012. gadā veidoja 15.1% no visa Latvijas preču eksporta. Mežs daudziem Latvijas iedzīvotājiem ir svarīgs ienākumu avots.” (<http://www.makroekonomika.lv/latvijas-kokapstrades-attistiba-riski-un-iespejas>). Informatīvajā ziņojumā “Par likumības ievērošanu kokmateriālu tirgū Latvijā” (<http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40118860>) atzīts, ka nozares konkurētspējas attīstība ir apdraudēta, jo nelikumīgi darījumi ar koksni un izvairīšanās no nodokļu nomaksas būtiski kropļo tirgu, apgrūtina meža nozares konkurētspējas attīstību. Meža nozarē konstatēti nelikumīgo darījumu iemesli un shēmas, problēmas novēršanai jārod risinājumi, iesaistot atbildīgās valsts pārvaldes iestādes. To pieprasa arī Latvijas starptautiskās saistības – Eiropas un Ziemeļāzijas ministru konferencē parakstītā *ENA FLEG (Europe – Northern Asia Forest Law enforcement and Governance)* Sanktpēterburgas deklarācija, kuras mērķis veicināt meža tiesību aktu pārvaldību, izskauš nelikumīgu koku ciršanu un ar to saistīto tirdzniecību, vienoties par kopēju attīstību attiecībā uz koksnes resursu identifikāciju, izcelsmi un likumību”. Raksta ierobežotā apjoma dēļ, šo jautājumu plašāk neaplūkošu.

Meža likuma 43. panta pirmā daļa noteic, ka meža nozarē valsts pārvaldes funkcijas veic: 1) Zemkopības ministrija; 2) Valsts meža dienests, kas uzrauga visos Latvijas mežos to normatīvo aktu ievērošanu, kuri regulē meža apsaimniekošanu un izmantošanu; 3) Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija; 4) Dabas aizsardzības pārvalde, kas kontrolē īpaši aizsargājamo dabas teritoriju un sugu un biotopu aizsardzības normatīvo aktu ievērošanu visos Latvijas mežos.

Saskaņā ar 25.11.1999. Valsts meža dienesta likuma 1. panta pirmo daļu, Valsts meža dienests (turpmāk – VMD) ir zemkopības ministra padotībā esoša tiešās pārvaldes iestāde un savas kompetences ietvaros uzrauga meža apsaimniekošanu un izmantošanu un medības reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu, meža ugunsdzēsību un piedalās valsts meža politikas izstrādē un ieviešanā (2. panta pirmā daļa). Pārējās tā

funkcijas nosaka meža apsaimniekošanu un VMD kompetenci reglamentējošie normatīvie akti. VMD amatpersonu **pienākums** ir nodrošināt meža apsaimniekošanu un izmantošanu un medības reglamentējošo normatīvo aktu prasību ievērošanu, pārtraukt un novērst meža apsaimniekošanu un izmantošanu un medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumus, kā arī jebkuru citu mežam un meža zemei kaitīgu darbību. Valsts meža dienesta likuma 7. pants nosaka dienesta amatpersonu tiesības, uzraugot meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošo normatīvo aktu ievērošanu savas kompetences ietvaros, netraucēti pārbaudīt dabā vai tiek ievērotas prasības; apturēt vai aizliegt to juridisko un fizisko personu rīcību, kuras pārkāpj normatīvos aktus, kā arī pārtraukt jebkuru citu mežam un videi kaitīgu rīcību, kas noteikta normatīvajos aktos; sastādīt protokolus (aktus), izskatīt materiālus par dienesta kompetencē esošo normatīvo aktu pārkāpumiem, nodot mežpārkāpumu materiālus tiesībaizsardzības iestādēm vainīgo personu saukšanai pie atbildības likumā noteiktajā kārtībā; izskatīt administratīvo pārkāpumu lietas un uzlikt administratīvo sodu par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – tekstā LAPK) norādītajiem pārkāpumiem, kuru izskatīšana saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir piekritīga VMD.

Pārkāpums ir tiesību subjekta prettiesiska darbība vai bezdarbība, kas pārkāpj noteiktas ar likumu regulētas tiesiskās attiecības, kā rezultātā iestājas negatīvas tiesiskās sekas mantisku vai nemantisku zaudējumu veidā un par ko likums paredz atbildību. Personu saukšana pie administratīvās vai kriminālās atbildības neatbrīvo šīs personas no pienākuma atlīdzināt normatīvo aktu pārkāpumu rezultātā nodarītos zaudējumus. Par meža apsaimniekošanas, izmantošanas un medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumiem iestājas:

- 1) administratīvā atbildība – administratīvā piespiešana, kad pilnvarota amatpersona (institūcija) uzliet administratīvo sodu personai, kura vainīga administratīvā pārkāpuma izdarīšanā, par LAPK norādītajiem pārkāpumiem, ja par šiem pārkāpumiem pēc to rakstura saskaņā ar spēkā esošajiem likumiem nav paredzēta kriminālatbildība. Saskaņā ar LAPK 53.², 54., 54.¹, 57.–57.², 58., 66., 66.², 66.⁴, 67.–69., 71., 71.¹, 81. un 155.¹³ pantiem; (skat. pielikums);
- 2) kriminālatbildība – personai par izdarīto noziedzīgo nodarījumu saskaņā ar likumu valsts vārdā uzlikt piespiedu pienākums izciest sodu, kas saistīts ar viņas personiskās brīvības, atsevišķu tiesību vai mantiska rakstura ierobežojumiem;

- 3) civiltiesiskā atbildība – tiesiskā attiecība (saistība), kas rodas no likuma (tiesību normu) pārskatuma, t.i., likumā vai līgumā noteiktā pienākuma neizpildīšanas gadījumā kā pienākums atlīdzināt (kompensēt) šī pārskatuma rezultātā nodarītos zaudējumus vai citādi atjaunot cietušā tiesisko stāvokli pirms pārskatuma, vai samaksāt līgumsodu, un šī pienākuma piespiedu izpilde tiek nodrošināta ar valsts piespiedu līdzekļiem. Civiltiesiskā atbildība pārskatējam izpaužas negatīvu mantisku seku veidā vai arī personisko tiesību ierobežojumu vai papildu pienākumu veidā. Noteikta saskaņā ar Meža likuma 50. panta otro, trešo un ceturto daļu, 2003. gada 29. aprīļa Ministru kabineta noteikumu Nr. 228 “Mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtība” noteikto kārtību, saskaņā ar 18.12.2012. MK noteikumos Nr. 889 “Noteikumi par atmežošanas kompensācijas noteikšanas kritērijiem, aprēķināšanas un atlīdzināšanas kārtību” noteikto kārtību.

Likumdevējs ir noteicis kriminālatbildību par meža apsaimniekošanu un izmantošanu reglamentējošo normatīvo aktu pārskatumiem saskaņā ar Krimināllikuma 96. pantu (zemes, tās dziļi, ūdeņu vai mežu apsaimniekošanas vai izmantošanas noteikumu pārskatšana), 102. pantu (Zemes, mežu un ūdeņu piesārņošana un piegružošana), 107. pantu (Meža dedzināšana), 108. pantu (Meža iznīcināšana un bojāšana aiz neuzmanības) un 109. pantu (Patvaļīga koku ciršana un bojāšana). Visbiežāk sastopami KL 109. panta pārskatumi. Visbiežāk sastopami KL 109. panta pārskatumi. **KL 109. pants pirmā daļa** – Par patvaļīgu koku ciršanu svešā mežā vai citā svešā zemes platībā. Šis nodarījums saskaņā ar KL 7. panta trešo daļu uzskatāms par mazāk smagu noziegumu. Nodarījums apdraud mežsaimniecības intereses, kas saistāmas ar meža ilglaicīgu izmantošanu, objektīvi izpaužas patvaļīgā koku ciršanā svešā mežā vai citā svešā zemes platībā. Meža īpašnieks saskaņā ar Civillikuma 994. pantu ir persona, kas par tādu ierakstīta zemesgrāmatā. Meža īpašniekam vai tā valdītājam par koku patvaļīgu ciršanu īpašumā vai tiesiskajā valdījumā esošajā mežā iestājas administratīvā atbildība saskaņā ar APK 67. pantu, ja nav KL 109. panta 2. un 3. daļas kvalificējošo pazīmju.

Augošu koku nelikumīgu iegūšanu svešā mežā mēģināts pielīdzināt mantas zādzībai. KL zādzība definēta kā svešas kustamas mantas slepena vai atklāta nolaupīšana (175. panta pirmā daļa). Mežs nav atdalāms no zemes un ir vienots nekustams īpašums, kas nostiprināts zemesgrāmatā. Kaut arī koki vairumā gadījumu tiek cirsti nolūkā gūt materiālu labumu, tā kā koku uz celma nevar uzskatīt par kustamu mantu, to arī nevar nozagt, kamēr tas nav atdalīts no dabas vides.

KL 109. panta otrā daļa – Par patvaļīgu koku ciršanu, iznīcināšanu vai bojāšanu īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, mikroliegumā, parkā, skvērā, alejā vai vides un dabas resursu aizsardzības aizsargjoslā. Saskaņā ar KL uzskatāms par mazāk smagu noziegumu. Apdraudējuma priekšmets ir atkarīgs no tā, kādai kategorijai dabas objekts atbilst. Īpaši aizsargājamo dabas objektu kategorijas uzskaitītas likumā “Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” (2. panta trešajā daļā). Izdoti 16.03.2010. MK noteikumi Nr. 264 “Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi”, kas nosaka pieļaujamus un aizliegtos darbības veidus īpaši aizsargājamās dabas teritorijās arī attiecībā uz koku ciršanu. Aizsargjoslu likums nosaka aizsargjoslu veidus un funkcijas, to saimnieciskās darbības aprobežojumus aizsargjoslās. 18.12.2012. MK noteikumu Nr. 936 “Dabas aizsardzības noteikumi meža apsaimniekošanā” 11. punktā minētajos īpaši aizsargājamajos meža iecirkņos saskaņā ar 20. punktu ir aizliegta mežsaimnieciskā darbība. Vienlaikus ar krimināl-atbildību, iestājas civiltiesiskā atbildība, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā mežam nodarīti zaudējumi.

KL 109. panta trešā daļa – Par patvaļīgu koku ciršanu, iznīcināšanu vai bojāšanu, ja ar šīm darbībām radīts būtisks kaitējums vai ja tās izdarījusi organizēta grupa. Saskaņā ar KL 7. panta ceturto daļu šis nodarījums tiek atzīts par smagu noziegumu. Kvalificējošā pazīme ir būtiskais kaitējums, kas radīts ar patvaļīgu koku ciršanu. Būtisks kaitējums atšifrēts 15.10.1998. likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību” 23. pantā: būtisks kaitējums iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā ne vien nodarīts ievērojams mantiskais zaudējums, bet arī apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses vai ja šāds apdraudējums ir ievērojams. Par ievērojamu mantisko zaudējumu atzīstams mantiskais zaudējums, kas nodarījuma izdarīšanas brīdī pārsniedz piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu (23. panta otrā daļa). 2014. gadā ievērojamu mantisko zaudējums 1600 *euro*, jo atbilstoši 27.08.2013. MK noteikumu Nr. 665 “Noteikumi par minimālo mēneša darba algu un minimālo stundas tarifa likmi” 2. punktam minimālā mēnešalga noteikta 320 *euro*.

Valsts meža dienests aprēķina mežam nodarītos zaudējumus, kuru noteikšanas kārtību reglamentē 2003. gada 29. aprīļa noteikumi Nr. 228 “Mežam nodarīto zaudējumu noteikšanas kārtība”. Pēc aprēķinātās mežam nodarīto zaudējumu summas nosaka vai mantiskais zaudējums ir ievērojams atbilstoši likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. panta otrajai daļai, izmantojot šā likuma 1. pielik-

kuma kritērijus, pēc kuriem nosakāms apdraudējums vai ievērojams apdraudējums ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā. Atzinumu par apdraudējumu vai ievērojamu apdraudējumu ar likumu aizsargātajām interesēm meža vides saglabāšanā sagatavo VMD teritoriālā struktūrvienība, kuras uzraugamajā teritorijā noticis noziedzīgs nodarījums.

Civiltiesiskā atbildība. Civillikuma 1770. pantā noteikts, ka ar zaudējumu jāsaprot katrs mantiski novērtējams pametums. Lai personai iestātos civiltiesiskā atbildība, civiltiesību teorijā un tiesu praksē nostiprināti četri priekšnoteikumi: prettiesiska rīcība, vaina, cēloņsakarība un zaudējumu esamība. Lai konstatētu prettiesisku darbību (vai bezdarbību), jānoskaidro vai darbība ir prettiesiska, t.i., kāda tiesību norma pārkāpta, kādas cietušās personas subjektīvās tiesības aizskartas. Civillikuma 1635. panta pirmā daļa nosaka, ka katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot. Izvērtējot tiesu praksi mežpārskatuma jomā, konstatējams, ka *vaina* kā atsevišķs pierādāms priekšnoteikums civiltiesiskās atbildības esamībai netiek apskatīta, bet tiek pierādīta personas *prettiesiskā rīcība* un tās rezultātā radītais kaitējums. Ar likumā fiksētiem priekšnoteikumiem konstatē personas attaisnojumu vai nē rīcību. Nodoms un neuzmanība – kā vainas pakāpēm ir nozīme krimināltiesībās, kur atkarībā no personas konstatējamās attieksmes pret izdarīto pārkāpumu tiek noteikts vieglāks vai bargāks sods. Savukārt civiltiesisko sankciju loma ir kompensācijas došana cietušajam, nevis pārkāpēja sodīšana. Līdz ar to Civillikuma 1635. pantā ietvertie vārdi “(..) ciktāl viņu par šo darbību var vainot” saprotama objektīvi konstatējama personas prettiesiskas rīcības un cēloņsakarības rezultātā radītā kaitējuma seku attiecināšana uz pārkāpēju, t.i. persona atbild par to kaitējumu, kas radies sakarā ar viņas prettiesisko rīcību vai tās sekām. Nosakot, vai persona ir rīkojusies prettiesiski, tiek meklēti likumā norādītie gadījumi (izņēmumi), kad personas rīcība nav uzskatāma par prettiesisku. Konstatējot visus trīs priekšnoteikumus – zaudējumu esamība, prettiesiska rīcība un cēloniskais sakars – persona atzīstama par vainojamu un tai iestājas civiltiesiskā atbildība. Civillikumā nav tiešas norādes par cēloniskā sakara noskaidrošanu, tas izriet no Civillikuma 1779. panta, kas nosaka: “katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis”, arī 1775. pants paredz, ka katrs zaudējums, kas nav nejaušs, ir jāatlīdzina.

Zaudējumu par labu valstij piedziņas kārtība. MK noteikumu Nr. 449 “Valsts meža dienesta nolikums” 4. punkta 4.21. apakšpunktā noteikts,

ka VMD atbilstoši kompetencei piedzen par labu valstij zaudējumus, kas nodarīti, pārkāpjot meža apsaimniekošanu un izmantošanu, ugunsdrošību un ugunsdzēsību, kā arī medības reglamentējošo normatīvo aktu prasības. VMD ir atbrīvots no tiesas izdevumiem prasībās par to zaudējumu atlīdzināšanu, kas radušies, pārkāpjot meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošos normatīvos aktus, ja šos zaudējumus piedzen par labu valstij (Valsts meža dienesta likuma 12. panta trešā daļa).

Noziedzīga nodarījuma rezultātā radītā kaitējuma atlīdzināšana. Saskaņā ar Kriminālprocesa 97. apnta pirmo daļu, cietušais, ņemot vērā viņam nodarīto morālo aizskārumu, fiziskās ciešanas un mantiskā zaudējuma apmērus, piesaka šā kaitējuma apmēru un izmanto savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai. Kriminālprocesa 351. panta pirmajā daļā noteikts, ka cietušajam ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Pieteikumā jāpamato pieprasītās kompensācijas par mantisko zaudējumu apmērs, bet kompensācija par morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām jānorāda. Ja pieteikums par radītā kaitējuma kompensāciju kriminālprocesa laikā nav iesniegts vai nav izspriests, prasību var celt vispārējā civilprocesuālajā kārtībā, iesniedzot tiesā rakstveida prasības pieteikumu atbilstoši vispārējām Civilprocesa likumā noteiktajām prasībām. Civilprasību par mantisko zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzināšanu krimināllietā var celt kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. VMD sagatavo pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā.

Administratīvā pārkāpuma rezultātā radīto zaudējumu atlīdzināšana. Saskaņā ar LAPK 39. panta: **pirmo daļu**, ja administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīts mantisks zaudējums fiziskajai vai juridiskajai personai, tad, izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, tiesai ir tiesības vienlaikus izlemt jautājumu par vainīgā pienākumu atlīdzināt mantisko zaudējumu. Panta **otrā daļa** nosaka, ka ja administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīts zaudējums dabas resursiem un šāda zaudējuma apmēra noteikšanas kārtību paredz normatīvie akti, tad, izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, amatpersona vai iestāde, kas pilnvarota izskatīt šo lietu, vienlaikus izlemj jautājumu par vainīgā pienākumu atlīdzināt dabas resursiem nodarīto zaudējumu. **Trešā daļa** nosaka, ka citos gadījumos jautājumu par administratīvā pārkāpuma rezultātā nodarīta mantiskā zaudējuma vai morālā kaitējuma atlīdzināšanu izlemj civilās tiesvedības kārtībā.

Tiesiskais regulējums medību jomā. Saskaņā ar Civillikuma 931. pantu, savvaļas dzīvnieki ir bezīpašnieka manta, kuru var iegūt ar piegūšanu. Pamatojoties uz 935. pantu zemes īpašniekam ir tiesība aizliegt ikvienai svešai personai ķert vai medīt dzīvniekus viņam piederošās zemes robežās, bet aizliegumu pārkāpjot – prasīt no pārkāpēja atlīdzību. 1129. pants paredz, ka Medību tiesības un šo tiesību izlietošanu nosaka Medību likums.

Medību likums un uz tā pamata izdotie tiesību akti (viens no tiem – Ministru kabineta 2014. gada 22. jūlija noteikumi Nr. 421 Medību noteikumi). Medību likuma mērķis ir reglamentēt medību saimniecības pamatnoteikumus. Likums definē: medību resursi – visi Latvijas teritorijā medijamie dzīvnieki (medijamās sugas nosaka Ministru kabinets); medijamie dzīvnieki – savvaļas sugu zīdītāji un putni, tai skaitā migrējošie, kurus medī saskaņā ar medības reglamentējošiem normatīvajiem aktiem, un šo sugu dzīvnieki, kurus tur iežogotās platībās savvaļai līdzīgos apstākļos; medību saimniecība – dabas (medību) resursu apsaimniekošanas sistēma, kas vienlaikus ar medību produkcijas ieguvu nodrošina šo resursu ilgtspējīgu apsaimniekošanu; medību resursu ilgtspējīga apsaimniekošana – medijamo dzīvnieku populācijas un apdzīvotās vides un ar to saistīto dabas resursu apsaimniekošana tādā veidā, lai saglabātu medību resursu bioloģisko daudzveidību un atjaunošanās spēju, nodrošinot medību resursus nākamajām paaudzēm, kā arī veicinātu medijamo dzīvnieku aizsardzību, ņemot vērā saimnieciskās, sociālās un vides intereses un neapdraudot dabas aizsardzības pasākumu īstenošanu medijamo dzīvnieku sugu izplatības teritorijā;

Par medību reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumiem noteiktie atbildības veidi: 1) administratīvā atbildība saskaņā ar LAPK 80., 80.¹ pantiem; 2) kriminālatbildība saskaņā ar Krimināllikuma 112. pantu – Nelikumīgas medības: Otrā daļa – Par nelikumīgām medībām, ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās vai ja tās izdarītas īpaši aizsargājamā dabas teritorijā, vai ja ar tām radīts būtisks kaitējums; Trešā daļa – Par aizliegtu vispārbīstamu līdzekļu, metožu, rīku vai paņēmienu izmantošanu medībās; 3) civiltiesiskā atbildība saskaņā ar 08.07.2003. Medību likuma 30. pantu, 17.12.2013. MK noteikumos Nr. 1482 “Medības reglamentējošo normatīvo aktu pārkāpumu radīto zaudējumu un nelikumīgi iegūtās medību produkcijas vērtības atlīdzināšanas noteikumi” noteikto kārtību.

Bibliogrāfija

- Krastiņš U. *Noziedzīgi nodarījumi pret dabas vidi*. Tiesu namu aģentūra, 2001.
- Krastiņš U., Liholaja V. (2004) Salīdzināmās krimināltiesības, Latvija Igaunija Lietuva, Tiesu namu aģentūra.
- Krastiņš U. *Krimināltiesību teorija un prakse, Viedokļi, problēmas, risinājumi 1998–2008*, LV 2009.
- Liholaja V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse*. Otrais papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 501 lpp.
- Melecis V. Bioloģiskā daudzveidība un tās aizsardzības nepieciešamība. Grām.: Kļaviņš M. (Zin. red.) *Vides zinātne*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
- Melecis V. Cilvēka ietekme uz populācijām un ekosistēmām. Grām.: Kļaviņš M. (Zin. red.) *Vides zinātne*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
- Messeršmits K., Meiere S., Ūsiņa E. Eiropas vides tiesības. Rīga: EuroFaculty, 2004.
- Nikodemus O., Melecis V. Dabas aizsardzība Latvijā un pasaulē. Grām.: Kļaviņš M. (Zin. red.) *Vides zinātne*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
- Strautmanis J. *Vides ētika un vides tiesības*. Rīga, 2003.
- Strautmanis J. *Ekoloģisko tiesību pamati. Dabasvides tiesiskā aizsardzība*. Rīga, Zvaigzne ABC, 1997.
- Vide un ilgtspējīga attīstība. M. Kļaviņa un J. Zaļokšņa redakcijā, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.

Forest Management Legislation Breaches (Forest Management Violations)

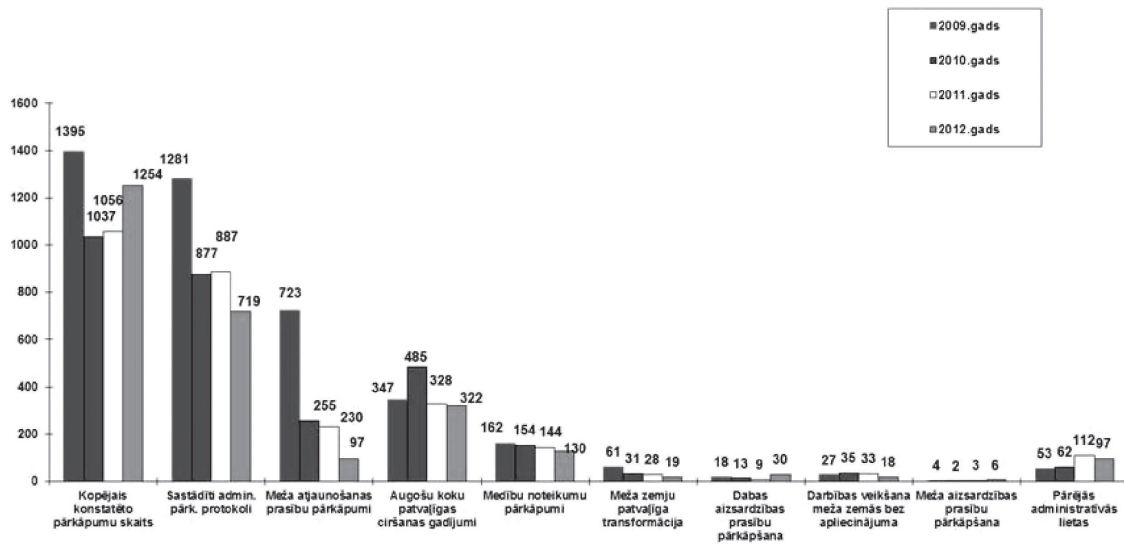
Summary

In the forestry sector the functions of State administration shall be performed by the Ministry of Agriculture, which shall formulate forest policy and the regulatory enactments necessary for implementation thereof, and shall provide information to all the interested groups; and the State Forest Service, which shall supervise compliance with those regulatory enactments that regulate forest management and utilisation in all the forests of Latvia. For violations of Forest Law and other regulatory enactments regulating forest management and utilisation, persons shall be subject to liability as prescribed by regulatory enactments. Persons held administratively or criminally liable shall not be released from the duty to compensate for damages caused as a result of violations of the regulatory enactments.

Key words: forestry sector, violations, responsibility, damage.

1. pielikums

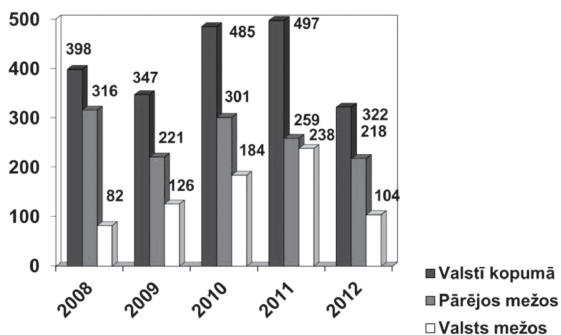
Pārkāpumu statistika 2009.–2012. gadā

Avots: www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/30/51/Parkapumu_statistika_2009-2012.jpg

2. pielikums

Augošu koku patvaļīgas ciršanas gadījumi 2008.–2012. gadā

Avots: www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/30/49/augkokpatcirkad2008-2012.jpg

VARDARBĪGAS NOZIEDZĪBAS TENDENCES SAISTĪBĀ AR SOCIĀLI EKONOMISKO SITUĀCIJU LATVIJĀ

Ši darba mērķis ir analizēt vardarbīgo noziegumu dinamiku un raksturu Latvijā, laika posmā no 2004. gada līdz šim brīdim, atkarībā no sociāli ekonomiskās situācijā Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai, nepieciešams izpildīt sekojošus uzdevumus:

- analizēt sociāli-ekonomiskus faktorus, aprēķinot korelācijas koeficientu;
- izpētīt un raksturot noziedzības situāciju un tendenci Latvijā kopumā;
- izpētīt un raksturot vardarbīgo noziegumu dinamiku un tendenci Latvijā, laikā periodā no 2004. gada līdz šim brīdim, atkarībā no sociāli – ekonomiskās situācijas.

Darba uzdevuma izpildei tiek izmantotas sekojošas metodes:

- matemātiskās analīzes (korelācijas un daudzfaktoru regresiju analīze) metode
- statistiskās analīzes metode;
- aprakstošā metode

Pētījuma problēma: Efektīvo prevencijas pasākumu trūkums cīņā ar vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Atslēgas vārdi: noziedzība, noziedzības līmenis, noziedzības koeficients, noziegumu skaits, vardarbīgie noziegumi, reģistrēto noziegumu skaits.

Kā aprēķināt noziedzības koeficientu

Noziedzība – vēsturiski mainīga, sociāli krimināltiesiska rakstura parādība, ko veido noziegumu kopums, kas izdarīti noteiktā laikā posmā. To raksturo kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji (Kristapsone 2003)

Noziedzību izraisa cilvēku sabiedrības daļas nevēlēšanās vai nespēja dzīvot saskaņā ar sabiedrībā vispārpieņemtiem noteikumiem un likumiem.

Kriminālā situācija, kura izveidojusies mūsdienu sabiedrībā, joprojām paliek ļoti sarežģīta. Lielākoties to var izskaidrot ar ekonomikas lejupslīdi, politiskiem, kultūras un sociāliem apstākļiem valstī. Sociāli – ekonomiskās un politiskās pārmaiņas Latvijā, kas skāra visus sociālas dzīves aspektus, objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ nedeva rezultātus cīņā ar kriminogēno situāciju Latvijā. Turklāt, dzīves līmeņa lejupslīde, kura skāra sabiedrības lielāko daļu, inflācija, sabiedrības sadalīšanās pēc ienākumiem, visatļautība, nerēķināšanās ar likumu – deva negatīvu ietekmi uz valsts tiesiskumu un kriminogēno situāciju kopumā.

No 2004. gada līdz šim brīdim noziedzība ne vienmēr ir bijusi vienāda. Sociāli – ekonomiskās un politiskās pārmaiņas, notiekošais valstī, lielā mērā atspoguļojās uz noziedzības līmeni kopumā. Tiklīdz valstī mainījās sociāli – ekonomiskā situācija, momentāli mainījās arī noziedzības līmenis (krass tās pieaugums) un noziegumu raksturs. Noziedzība – ir daudzu individuālo un prettiesisku notikumu kopums, kas veido vienu sociālu parādību, kuru apkopo ar statistiskas analīzes metodēm. Pie tam, skaitliskās noziedzības vienības, kā masu parādība, veido stabilitāti.

Noziedzību izraisa cilvēku sabiedrības daļas nevelēšanās vai nespēja dzīvot saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām normām.

Noziedzību tiek pieņemts analizēt ar statistisku un kvalitatīvu metodēm. Katrā no metodēm lielu lomu spēlē noziedzības novērtēšana, bet pati par sevi un atsevišķi, metode nevar dot objektīvu rezultātu. Tikai mijiedarbībā metodes var objektīvi atspoguļot radītājus (Kristapsone 2003).

Bez kopējas noziedzības analīzes vardarbīgo noziegumu radītājus analizēt nevar. Jebkura statistiskā novērošana sākas ar oficiālas statistikas iegūšanu un oficiālu uzskaiti, t.i noziegumu kopējais skaits, personas kuras izdarījušas noziegumu, noziegumu izdarīšanas vietas un noziegumu izdarīšanas laiks (Malkova 2006). Pie tam, ir nepieciešamas atzīmēt, ka noziegumu skaits ne vienmēr sakrīt ar personu skaitu, kuras ir izdarījušas noziegumu, jo pastāv liela varbūtība, ka noziegumu pastrādāja vairākas personas un viena persona pastrādāja vairākus noziegumus.

Noziegumu vērtēšanas kritēriji ietver sevi ne tikai kopējo noziegumu skaitu un personas, kuras to izdarījušas, bet arī to attiecība pret valsts kopējo iedzīvotāju skaitu. To var sasniegt ar noziedzības līmeņa intensitātes (līmeņa) noteikšanu.

Noziedzības līmeņa intensitāti var aprēķināt, attiecinot reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitu, pret vidējo iedzīvotāju skaitu noteiktā teritorijā, piemēram, pret 10 vai 100 tūkstošiem iedzīvotāju. Tādā veidā tiek noteikts noziedzības kopējais līmenis un iedzīvotāju kriminālās aktivitātes līmenis. Ar mērķi noteikt noziedzības līmeņa intensitāti, tiek veikti attiecīgo koeficientu aprēķini, katram no attiecīgajiem līmeņiem, pēc sekojošas formulas (Malkova 2006):

Noziedzības koeficients (K): $n * 10^5 / N$,

kur **n** – noziegumu reģistrētais skaits noteiktā teritorijā, noteiktā laikā periodā;

N – iedzīvotāju skaits, kuri sasniedza kriminālatbildības noteiktu vecumu un dzīvojošie pārbaudāmā teritorijā;

10^5 – viena aprēķinu bāze.

Noziegumu intensitātes koeficients tiek aprēķināts pēc sekojošas formulas (K): $K = m * 10^5 / N$,

kur m – personu skaits, kuras izdarījušas noziegumu noteiktā laikā periodā noteiktā teritorijā;

N – ekonomisku aktīvu iedzīvotāju skaits vecumā no 14 gadiem, dzīvojošie teritorijā, kurai tiek aprēķināts koeficients;

10^5 – viena aprēķinu bāze.

Nākamais noziedzības līmeņa rādītājs ir noziegumu dinamika un to izmaiņas laikā. Noziegumu dinamika tiek noteikta, aprēķinot absolūto pieaugumu/lejupslīdi, noziedzības pieauguma un samazināšanās tempu, kuru nosaka pēc sekojošas formulas:

Absolūtais noziedzības pieaugums (samazināšanās) (A): $A = U - U_1$,

kur U – nozieguma apjoma rādītājs;

U_1 – tā paša rādītāja iepriekšējā nozīme.

Noziedzības līmeņa pieauguma (samazināšanas) temps (T_p): $T_p = (U / U_1) * 100\%$,

kur U – nozieguma apjoma rādītājs;

U_1 – tā paša rādītāja iepriekšējā nozīme.

Nozieguma pieauguma temps (T_{pieag}): $T_{pieag} = T_p - 100\%$,

kur T_p – noziedzības līmeņa pieauguma (samazināšanas) tempa rādītājs.

Noziegumu pieauguma tempi tiek aprēķināti uz dinamikas bāzes rādītāju pamata, kad tiek aprēķinātas attiecīgā nozieguma apjoms, sākumā periodā. Nozieguma temps tiek aprēķināts procentos un tiek vērtēts ar “+” un “-” zīmēm.

Uz nozieguma dinamiku kā sociāli-tiesisku parādību ir ietekme divām faktoru grupām:

- sociālā – nosaka noziedzības būtību (motīvus un apstākļus pie kuriem notika noziegumi, migrācija valstī un iedzīvotāju skaits),
- juridiskā (likuma izmaiņas, nozieguma atklāšana, atbildības nenovēršana).

Pie noziedzības rādītājiem tiek pieskaitīta arī tā struktūra, raksturs un teritorijas izvietojums.

Analizējot noziedzības struktūru, ir nepieciešams noteikt procentos (proporciju)smago, sevišķi smago noziegumu skaitu, klasificējamu pēc kriminoloģiskiem vai pēc sociāliem kritērijiem.

Lai noteiktu nozieguma veidu (proporciju), ir nepieciešams veikt aprēķinus pēc sekojošas formulas (Malkova 2006): $C = u / U * 100\%$,

kur u – viena nozieguma tipa rādītājs noteiktā teritorijā noteiktā periodā;
 U – visa apjoma noziedzības rādītājs vienā teritorijā noteiktā laika periodā.

Noziedzības raksturs – visbīstamāko noziegumu daļa struktūrā. Šis rādītājs atspoguļo arī nozieguma izdarījušo personu raksturojumu.

Tiek aprēķināts pēc formulas: $C = u / U * 100\%$,

kur u – smagas noziedzības apjoma rādītājs;
 U – visas noziedzības apjoma rādītājs;

Liela nozīme arī rādītājam, kurš atspoguļo teritoriālo izvietojumu.

Rādītājs tiek aprēķināts pēc formulas (R): $R = u / U$,

kur u – noziedzības apjoma rādītājs noteiktās valsts administratīvās teritorijas ietvaros;
 U – visas noziedzības apjoma rādītājs noteiktajā valstī.

Savdabīgs noziedzības rezultāts atspoguļojas tādā īpašībā, kā sociālās sekas.

Kopējais noziedzības līmenis Latvijā

Analizējot Latvijā esošu situāciju, var redzēt, ka laikā posmā no 2004. gada līdz 2013. gadam, noziegumu skaits strauji mainās un to var redzēt, tabulā 1 (IC dati).

1. tabula

**Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits laika posmā
no 2004. līdz 2013. gadam**

Gads	Kopā reģistrēto noziedzīgu nodarī- jumu skaits	Reģistrēto smago noziedzīgu nodarī- jumu skaits	Reģistrēto sevišķi smago noziedzīgo nodarījumu skaits
2004	62173	22193	6416
2005	51435	17706	4179
2006	65328	19710	3808
2007	55620	16895	5946
2008	57475	18624	3936
2009	56748	19415	3439
2010	51108	17239	2495
2011	51582	17764	2359
2012	49905	16390	3205
2013	47561	15043	1939

Aprēķinot, var redzēt, ka kopējais reģistrēto nozieguma skaits samazinājās par 24%, kas desmit gadu laikā ir ļoti pozitīva dinamika. Bet, jāņem vērā to, ka reģistrēto noziegumu skaits absolūtos skaitļos maz ko izsaka, tāpēc noziedzības statistikā nozīmīgākais rādītājs ir noziedzības koeficients, kas rāda reģistrēto noziegumu skaitu uz 10000 vai 100000 tūkstošiem iedzīvotāju.

Salīdzināšanai ir jāņem vērā arī to, ka laikā posma no 2004. gada līdz 2013. gadam demogrāfiskā situācija Latvijā arī strauji mainījās (CSP).

2. tabula

Patstāvīgo iedzīvotāju skaits

Gads	Pavisam reģistrēto iedzīvotāju skaits
2004	2276520
2005	2249724
2006	2227874
2007	2208840
2008	2191810
2009	2162834
2010	2120504
2011	2074605
2012	2044813
2013	2023825

Aprēķinot vidējo iedzīvotāju skaitu, var redzēt, ka iedzīvotāju skaits Latvijā samazinājās par 252695 iedzīvotājiem. Ņemot vērā noziedzības situāciju kopumā ir nepieciešams analizēt atsevišķo noziegumu veidus un respektīvi noziegumus, kuri saistīti ar vardarbību, mēģinot rast skaidrojumu, viena vai otra nozieguma veida izplatībai, kā sociāli ekonomiskā situācija valstī ietekmē noziegumu izplatīšanās veidus. Statistikā īpaši tiek izdalīti tie noziedzīgie nodarījumi, kas visciešāk ir saistīti ar vardarbību: slepkavības, laupīšanas, miesas bojājumu nodarīšana. Minētie noziedzīgi nodarījumi Krimināllikumā ir kvalificējami kā smagi noziedzīgi nodarījumi un sevišķi smagi. Kopējā noziedzības statistika ļoti svārstās. Analizējot kopējo, smago noziedzīgo nodarījumu īpatsvaru, laikā posma no 2004. gada līdz 2013. gadam, var konstatēt, ka vislielākais noziegumu skaits ir konstatēts 2004. gadā – 22193, bet vismazākais skaits ir reģistrēts 2013. gadā – 15043. Pakāpeniski smago noziedzīgo nodarījumu skaits samazinās, kaut gan atsevišķos gados ir konstatēta smago nozieguma skaita palielināšanās. Piemēram, 2007. gadā salīdzinot ar 2006. gadu, tāds skaits palielinājās par 10%, jeb par 2004 noziedzīgiem nodarījumiem vairāk. 2009. gadā ir reģistrēti 19415 smagi noziegumi, kas ir par apmēram 19415 vairāk nekā 2008. gadā, bet 2013. gadā ir reģistrēts vismazākais smago noziegumu skaits – 15043. Citāda statistika ir ar sevišķi smagiem noziegumiem. To skaits laika posmā no 2004. gada līdz 2013. gadam samazinājās no 6416 līdz 1939, sevišķi smago noziegumu īpatsvars samazinājās par 69%. Vērojot sevišķi smago noziegumu dinamiku, var redzēt, ka lielākais noziedzīgu nodarījumu skaits ir konstatēts 2004. gadā – 6416, vēlāk sekoja noziedzīgo nodarījumu skaita samazinājums, bet 2007. gadā sekoja straujš pieaugums un tika konstatēts 5946 noziedzīgu nodarījumu skaits, ja salīdzinām ar 2006. gadu, kad tika reģistrēti 3808 sevišķi smagi noziedzīgi nodarījumi. Vismazākais noziedzīgo nodarījumu skaits ir reģistrēts 2013. gadā tikai 1939.

Analizējot šo noziegumu skaitu dinamikā ir redzams, ka laikā posmā no 2004. gada līdz 2007. gadam, sabiedrībā vardarbīgo noziegumu skaits samazinās. 2007. gada visā pasaules ekonomikā, tajā skaitā arī Latvijā, bija novērota ekonomikas recesija un vēlāk sekoja globāla ekonomikas krīze. Šīs krīzes laikā noziedzības līmenis strauji izauga. Palielinājās sevišķi smago un smago noziegumu skaits. Vēlāk, kad situācijā Latvijā stabilizējās un recesija ekonomikā mainījās ar cesiju, noziegumu skaits arī samazinājās. 2011. gadā Latvijā atkal sākās ekonomikas attīstības samazināšanās, bet noziegumu skaits palielinājās.

Ņemot vērā noziedzības tendences ir nepieciešams analizēt atsevišķos vardarbīgus noziedzības veidus.

Vardarbīgo noziegumu līmenis Latvijā

Notikušās Latvijā politiskās un sociāli – ekonomiskās izmaiņas, noveda pie vardarbīgas noziedzības pieauguma.

Vardarbīga noziedzība – ir noziegumu kopums, kuri ir paveikti ar vardarbības un fiziska spēka pielietošanu, ar mērķi nodarīt miesas bojājumus, noslepkavot, veikt seksuālas darbības pret personas gribu, kā arī personu kopums, kuras pastrādājušas vardarbīgus noziegumus noteiktā teritorijā (Malkova 2006). Pamata pazīmes, kuras apvieno vardarbīgus noziegumus ir fiziska vai psiholoģiska vardarbība pret personu vai draudi to izdarīt. Turklāt, vardarbība šajā gadījumā ir šo personu motivācija, nevis tikai mērķa sasniegšanas līdzeklis. Vardarbīgo noziegumu skaits ir pietiekoši liels, bet īpašu uzmanību ir jāpievērš noziedzīgiem nodarījumi, kuri ir vērsti pret personu. Pie tādiem var pieskaitīt slepkavības, smago miesas bojājumu nodarīšanu, izvarošanas un tam līdzīgus noziegumus.

Vardarbīgo noziegumu vidū lielu daļu aizņem slepkavības. Slepkavību dinamiku var redzēt sekojošā tabulā 3. Slepkavību skaits (kvalificēts pēc Krimināllikuma 116. panta – 118. panta).

3. tabula

Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits (IC dati)

Gadi	Reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits	Īpatsvars procentos
2004	199	82.4%
2005	145	54.5%
2006	148	46.0%
2007	117	60.7%
2008	117	60.0%
2009	109	66.0%
2010	82	71.0%
2011	91	34.0%
2012	114	56.1%
2013	75	35.0%

Analizējot iegūtos datus, var redzēt, kā procentuāli slepkavību skaits starp sevišķi smagiem noziegumiem laikā posmā no 2004. gada līdz 2013. gadam samazinājās, bet lejupslīde ne vienmēr bija vienmērīga, kaut

gan skaitliski slepkavību skaits samazinājās, procentuāli slepkavību īpatsvars no smago noziegumu kopēja īpatsvara ir liels. Piemēram, 2004. gada 82.4%, 2005. gada slepkavību īpatsvars ir jau 54.5%. Ja salīdzināsim ar 2010. gadu, kad ir reģistrētas 82 slepkavības, kas ir gandrīz par 40% mazāk nekā 2005. gadā. To īpatsvars procentos ir 71% no smago noziegumu skaita. Analizējot augstāk minēto, var secināt, ka slepkavību skaits laikā posmā no 2004. gada līdz 2013. gadam vēl joprojām saglabājas augstā līmenī.

Pēdējā laikā pieaug arī tādu vardarbīgo noziegumu skaits kā izvarošanas un vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana. Piemēram, 2012. gadā ir reģistrēti 50 noziedzīgie nodarījumi, kuri kvalificēti pēc Krimināllikuma 159. panta (izvarošana), 2012. gada 69 noziedzīgie nodarījumi, bet 2013. gadā jau 73 noziedzīgie nodarījumi. Analizējot augstākminēto, ir redzams stabils tādu noziedzīgo nodarījumu pieaugums. Vēl nopietnāka situācija ir ar noziedzīgiem nodarījumiem, kuri ir kvalificēti pēc Krimināllikuma 160. panta (vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšana). 2011. gadā ir reģistrēti 39 tādi noziedzīgie nodarījumi, bet 2013. gadā reģistrēti 184 noziedzīgie nodarījumi. Tātad pieaugums sastāda vairāk nekā četras reizes.

Pēc bīstamības pakāpes un nodarītām sekām, vardarbīgie noziegumi pārspēj citus noziedzīgus nodarījumus. Vardarbība kopumā determinējama ar tiem pašiem iemesliem, ar ko determinējas noziedzība kopumā. Bet, dažu kriminogēnu parādību intensitāte šajā daļā ir ļoti specifiska. Tā saistīta ar sociālo nevienlīdzību un saspringtību sabiedrībā, ka arī ar noziedzīgu visatļautību. Vardarbīgie noziegumi pēc sava rakstura un satura vienmēr ir konflikti, turklāt diezgan asi un ar daudzām izpaušanās formām. Pēc autorei domām, mūsu sabiedrībā parādījās daudz iemeslu vardarbīgo noziegumu palielināšanās iemeslam. Kā vienu var minēt cietušo provokatīvo rīcību. Autore piekrīt A. Aleksejevam, ka uz vardarbīgas noziedzības pamata veidojas sabiedrības morāles normu pārveidošana, marginalizācija, stresa situāciju palielināšanās, vāja sociālās kontroles forma.

Vardarbīgo noziegumu prevencija lielā mērā ir atkarīga no sociāli ekonomiskiem transformācijas procesiem valstī, vispār pieņemtu vērtību popularizēšana, projekti kuri saistīti ar vardarbības iemeslu likvidēšanu. Respektīvi, ir nepieciešams veikt pasākumus, kuri likvidē vardarbības propagandu un problēmu risināšanu ar spēka pielietošanu.

Secinājumi

Kopēja situācijā Latvijā laikā posmā no 2004. gada 2013. gadam ir krasi mainījusies. Kopumā noziegumu skaits ir samazinājies gandrīz divas reizes. Vardarbīgo noziegumu skaits ir samazinājies, bet pēdējos gados ir palielinājies noziegumu skaits, kurš ir vērst pret nepilngadīgiem un palielinājās seksuālo noziegumu skaits.

Bibliogrāfija

Kristapsone S. (2002) *Noziedzība Latvija*. Rīga. (In Latvian)

Aleksejevs A. (2004) *Kriminoloģija*. Moskva. (In Russian)

Dolgova A. (2005) *Kriminoloģija*. Moskva. (In Russian)

Malkova V. (2006) *Kriminoloģija*. Moskva. (In Russian)

Zaripova Z. (2006) *Kriminoloģija*. Tashkent. (In Russian)

IC dati. Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

Centrāla statistikas pārvalde: (In Latvian) Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_iedz_iedzskaits/?tablelist=true&crxid=cddb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

LR prokuratūras statistiska. Pieejams: <http://lrp.gov.lv/public/30231.html> (In Latvian)

Тенденции преступности, связанной с насилием и ее связь с социально-экономической ситуацией в Латвии

Резюме

Криминальная ситуация, сложившаяся в современном обществе, очень сложная. Социально-экономические и политические изменения, которые коснулись общество, к сожалению не дали позитивных результатов в борьбе с криминогенной ситуацией в Латвии. Снижение уровня жизни, инфляция, всеобщая алчность и вседозволенность, существенно повлияли на ситуацию в Латвии. Данный анализ позволяет показать тенденцию, направление и закономерности развития общества в разные временные периоды. С изменением экономической ситуации в Латвии, меняется характер и динамика преступлений.

В 2000 году в Латвии было зарегистрировано 5809 особо тяжких преступлений. В период с 2000 года до 2004 года в стране наблюдалась позитивная динамика и число особо тяжких преступлений уменьшилось, но в 2004 году следует скачок и число преступлений возрастает до 6416. Анализируя ситуацию происходящую в то время в стране, видно, что, в это время в Латвии наблюдается подъем экономики и улучшение социально-экономических условий.

В 2007 году в мировой экономике, в том числе и в Латвии наблюдается рецессия в экономике, и следующий за ней глобальный экономический кри-

зис. Во время кризиса уровень преступности и количество особо тяжких преступлений выросло. Позднее после того, как рецессия в экономике сменилась подъемом, уровень преступности снизился.

Принимая во внимание выше сказанное, можно сделать вывод, что с изменением экономических условий в Латвии, меняется число, характер и динамика преступлений.

Ключевые слова: преступность, уровень преступности, коэффициент преступности, число преступлений, преступления, связанные с насилием, количество зарегистрированных преступлений.

ATKĀRTOTA DATUBĀZES IZMANTOŠANA SUI GENERIS TIESĪBU KONTEKSTĀ

Raksta uzdevums ir sniegt lasītājam ieskatu datubāžu, kuras tiek aizsargātas ar sui generis tiesībām, aizsardzības īpatnībās. Apskatītais jautājums nav plaši pētīts un aprakstīts. Tas dod iespēju autoram analizēt datubāžu atkārtotas izmantošanas jautājumu no dažādiem skata punktiem. Nenoskaidrojot datubāzes atkārtotas izmantošanas jēdziena patieso būtību, iespējams pieļaut būtiskas kļūdas lēmumu pieņemšanā un radīt ievērojamus zaudējumus tiesību īpašniekam. Raksts palīdz lasītājam izprast sui generis tiesību dabu jautājumā, kas saistīts ar datubāzes atkārtotu izmantošanu.

Atslēgas vārdi: sui generis, datubāze, atkārtota izmantošana.

Pirms tika pieņemta Direktīva 96/9 par datubāžu tiesisko aizsardzību (Direktīva 96/9/EK), Eiropas Savienības dalībvalstīs autortiesību likumi saistībā ar datubāzēm atšķirās atkarībā no aizsardzības apjoma, kas tika nodrošināts datubāzēm (Jones, Sufrin 2008). Līdz ar direktīvas ieviešanu dalībvalstīs bija spiestas autortiesību likumos iekļaut tiesību normas, kuras tuvina dalībvalstu likumdošanu, tomēr tās nav pilnīgi vienādas (Estonia Copyright Law and Copyright, Designs and Patents Act 1988). Lai novērstu jēdzienu atšķirīgo interpretāciju, kas var veidoties praksē, ja Eiropas Savienībā ietilpstošo dalībvalstu tiesas sāks interpretēt konkrētus jēdzienus, kuri ietverti direktīvu tekstos, atbilstoši katras dalībvalsts valsts izpratnei, var rasties un arī rodas situācija, kad atsevišķu jēdzienu interpretācija ir jāskaidro Eiropas Savienības Tiesai (turpmāk tekstā – EST). Izņēmums nav arī datubāzes, kuras tiek aizsargātas gan ar autora tiesībām, gan arī ar sui generis tiesībām.

Viena no *sui generis* tiesībām, kas pieder tās īpašniekam, ir “atkārtotas izmantošanas” tiesība. Viens no galvenajiem principiem, kurš tiek piemērots attiecībā uz direktīvās iekļauto jēdzienu skaidrošanu, “...saskaņā ar pastāvošo judikatūru direktīvas noteikumi, kas paredz atkāpes no pašā direktīvā noteiktā vispārējā principa, ir jāinterpretē šauri...” (EST lieta: C-36/05). Tas nozīmē tikai to, ka katrai tiesai, kura skata lietas un kurās tiek izmantoti jēdzieni, kas ir likumā un arī direktīvā, konkrētais jautājums izvērtējams analizējot ne tikai konkrētas valsts likumu, bet arī vērtējot konkrēta jēdziena izpratni un piemērošanu ES direktīvas kontekstā. Minētais veicina vienu no galvenajiem ES uzdevumiem, kas noteikts Ei-

ropas Savienības dibināšanas līguma 2. pantā – kopēja tirgus izveide (Gatawis, Broks, Bule 2002).

Analizējot jautājumu par *sui generis* tiesībām, kas attiecas uz “atkārtotu datubāzes izmantošanu”, kas tiek aizsargāta ar *sui generis* tiesībām, svarīgs faktors ir datubāzes faktiskā izmantošanas iespēja.

Visos gadījumos, kad tiek skatīts jautājums par datubāzes “atkārtotu izmantošanu”, pirmkārt būtu jānoskaidro, vai datubāzes īpašnieks ir atļāvis trešajai personai piekļūt datubāzes saturam. Direktīvas tekstā 7. panta 2 daļas b. punktā tiek lietots vārds “sabiedrība” (*ang. public*). Šis termins nav definēts direktīvā, tādā veidā respektējot katras dalībvalsts nacionālos likumus un dodot iespēju katrai valstij pašai noteikt jēdziena saturu (Walter, Lewinski 2010). Autortiesību speciāliste, tiesību zinātniece Silke von Lewinski atzīmē, ka *sui generis* tiesības un to aizsardzība būtu pielīdzināma blakustiesību aizsardzības pamatprincipiem, ievērojot to, ka atkārtota datubāzes izmantošana ir neatraujami saistīta ar datubāzes iegūšanu (Walter, Lewinski 2010). Minētais viedoklis savu pamatojumu ir guvis arī EST praksē, kur tiek norādīts, ka “atkārtota izmantošana” Direktīvas 96/9 7. panta izpratnē “...jēdziena definīcijai ir jāatbilst Savienības tiesību autonomiem kritērijiem...” (EST, lieta: C-173/117) un “pēc iepazīšanās ar pirmo minēto datubāzi uz ekrāna un tās elementu individuāla vērtēšana var tikt uzskatīta par “iegūšanu” Direktīvas 96/9 7. panta izpratnē tiktāl, ciktāl – un tas ir jāizvērtē iesniedzējtiesai – šī darbība atbilst kvalitātes vai kvantitātes ziņā būtiskas aizsargātās datubāzes satura daļas pārņemšanai vai nebūtisku daļu pārņemšanas darbībām, kas to atkārtotības un sistemātiskuma dēļ ļautu rekonstruēt būtisku šī satura daļu” (EST, lieta: C-304/07).

Ievērojot EST un tiesību zinātnieku viedokli, būtiska nozīme ir tiem tiesību normu formulējumiem, kuri ir ietverti mūsu pašu autortiesību likumā. Kā norāda Jānis Pleps un Edgars Meļķis, tiesību teorijā tiek atzīts (Meļķis 2000), ka tiesību normu autentiska iztulkošana notiek tajos gadījumos, kad tiesību normas radītājs pats veic radītas tiesību normas iztulkošanu (Pleps 2012). Autortiesību likuma struktūra norāda uz to, ka likuma pirmajā pantā tiek doti atsevišķu terminu skaidrojumi. Izkaidroto terminu vidū nav atrodams jēdziens “publiskas piekļūšanas nodrošināšana”. Iepazīstoties ar Direktīvas 96/9 7. panta tekstu un Autortiesību likuma 57. panta 2. daļas 2. punktu (1) vērojamas atšķirības. Šādā situācijā ir būtiski noskaidrot, kas Latvijas Autortiesību likuma izpratnē attiecībā uz datubāzēm tiek saprasts ar jēdzienu “atkārtota izmantošana”.

Ievērojot vispārīgos autortiesību un blakustiesību principus ar darba atkārtotu izmantošanu saprotama jebkāda veida atkārtota rīcība ar konkrēto autortiesību vai ar *sui generis* tiesībām aizsargātu objektu, tā izmantošanu vai lietošanu. Tas izpaužas tādās darbībās kā darba vai tā daļas izplatīšana, publicēšana, publisks izpildījums, publisks patapinājums, reproducēšana un citi veidi. To attiecībā uz datubāzēm ir akcentējis arī likumdevējs atzīmējot to, ka no likuma aizsardzības tiek izslēgts datubāzes publisks patapinājums, kas nav uzskatāms par datubāzes iegūšanu vai atkārtotu izmantošanu (Autortiesību likums). Tomēr pārdomas un neskaidrības par datubāzes atkārtotu izmantošanu rada vārdi "publiska piekļūšana". Veicot skaidrojumu no vispārējā uz konkrēto nākas secināt, ka vārdu savienojums "publiska piekļūšana" tā visplašākā izpratnē ir saprotama kā lietotāja iespēja piekļūt ar autora un *sui generis* tiesībām aizsargātam darbam. Vārda "publisks" nozīme meklējama tā izcelsmē. Vārds "publisks" cēlies no latīņu valodas vārda "*publicus*" (2). Pēc autora domām vārdu savienojums "publiska piekļūšana" likuma normā nav īsti precīzs. Ir zināms, ka publiskās tiesībās darbojas princips "atļauts ir tikai tas, kas ir noteikts ar tiesību normu", kas pamatos atšķiras no privāto tiesību principa "atļauts viss, kas nav aizliegts" (Neimanis 2004). Gan autoram, gan arī *sui generis* tiesību īpašniekam ir tiesības noteikt, kāda būs kārtība, cik plaši un kāda apjomā tiks izmantota datubāze, kuru tās īpašnieks ir vēlējis padarīt pieejamu sabiedrībai. Ieviešot likuma normā terminu "publiska piekļūšana", kurš pēc sava būtības ir pretrunā ar privāto tiesību aizsardzības būtību, ir radīta situācija, kas nepamatoti pasliktina datubāzes īpašnieka situāciju. Kā piemēru var minēt elektronisku datubāžu izveidošanu, kurā tiek uzkrāti studentu darbi. Tas būtu un ir viens no paņēmieniem, lai ierobežotu plaģiātu radīšanu un veiktu kontroli (Lipiņa 2004), norāda K. Balodis. Konkrēta datubāze ir publiskota, taču tā nav pieejama ikvienam. Ievērojot patreiz spēkā esošo likuma formulējumu, neveicot tiesību normas interpretāciju, civiltiesiskā kārtībā šādu datubāzi būtu grūti aizstāvēt no tiesību īpašnieku viedokļa. Vienīgā iespēja iet kriminālprocesa ceļu un aizsargāt uz Krimināllikuma 148. panta (LR Krimināllikums) pamata. Te gan uzreiz jāatzīmē, ka minētais pants neskar *sui generis* tiesību aizsardzību.

Iepazīstoties ar sākotnējiem dokumentiem (Ministru Kabineta darba grupas materiāls) Autortiesību likuma tapšanas procesā, neizdevās atrast skaidrojumu 57. panta 2. daļas 2. punkta formulējumam. Tāpēc nav iespējams sniegt skaidrojumu likumdevēja patiesai gribai. No likuma normas izriet, ka par datubāzes "atkārtotu izmantošanu" nav uzskatāmas

darbības, ja datubāze nav publiski pieejama. Pēc autora domām, tas neatbilst vispārīgiem *sui generis* tiesību aizsardzības pamatprincipiem. Jautājums ir ļoti būtisks visiem tiem datubāžu īpašniekiem, kuri savas datubāzes izveidojuši uzņēmuma iekšienē, bet nav ļāvuši tām piekļūt trešajām personām, kā arī tās nav aizsargātas kā komercnoslēpums. Pie šādiem apstākļiem, lai veicinātu ekonomisko attīstību, attīstītu ne tikai to datubāžu civiltiesisko aizsardzību, kuras pieejamas publiskajā telpā, kā arī radītu skaidrākus noteikumus tiesību piemērotājiem, radītu drošības sajūtu tiesību īpašniekiem, autors iesaka likuma 57. panta 2. daļas sākumu precizēt un normu izteikt sekojošā redakcijā: “(2) Datubāzes īpašniekam ir tiesības novērst visa datubāzes satura vai būtiskas tās daļas:...” tālāk kā likuma tekstā, izmantošanu.

Satversmes tiesa pamatoti atzinusi, ka citu valstu tiesiskais regulējums, risinot atsevišķus jautājumus Latvijas tiesību sistēmā, nevar tikt piemērots tieši, izņemot likumā norādītos gadījumus, jo salīdzinošo tiesību analizē vienmēr ir jāņem vērā atšķirīgais tiesiskais, sociālais, politiskais, vēsturiskais un sistēmiskais konteksts (ST tiesnese Krūma 2008). Konstatējums atbilst arī EST paustajam viedoklim. *Sui generis* tiesības Latvijas likumos ir jauns tiesību institūts, tāpēc būtiski ir apskatīt citu valstu pieredzi. *Sui generis* aizsardzības tiesības balstītas uz ekonomikas teoriju, kas šo tiesību aizsardzībai tiek izvirzīta priekšplānā. Daudzi *sui generis* tiesību aizsardzībai izvirzītie argumenti ir līdzīgi ekonomiskajiem argumentiem, uz kuru pamata tiek balstīta autortiesību aizsardzība, norāda M.J. Davisons (*Mark J. Davison*) (Davison 2003). Pasaulē Intelektuāla Īpašuma organizācija (WIPO) norāda, ka sarežģīta un pat neiespējama ir neorģinālo tiesību aizsardzība no ekonomisko tiesību viedokļa attīstības valstīs un pārejas ekonomikas valstīs (WIPO). Tāpēc jādara viss iespējamais, lai ne tikai formāli Latvijas likumdošana atbilstu ES direktīvām, bet lai reāli elektronisko datubāžu tiesību īpašnieki būtu droši par savu tiesību aizsardzību un iespējām to izdarīt. Ievērojot patreiz spēkā esošo likuma tekstu, tas ir ļoti sarežģīts un nepamatoti dārgs ceļš lielo izmaksu dēļ.

EST spriedumos tiek uzsvērts, “ka saskaņā ar pastāvīgo judikatūru saimnieciska darbība ir visu veidu darbība, kas ietver preču vai pakalpojumu piedāvāšanu attiecīgā tirgū” (EST, lieta: C-138/11). Direktīvas viens no mērķiem ir “aizsargāt datubāžu veidotājus pret to, ka viņu finansiālo un profesionālo ieguldījumu datubāžu satura iegūšanā varētu nelikumīgi piesavināties... un ... nodrošināt aizsardzību jebkuram ieguldījumam”, atbilstoši likumā noteiktajām prasībām. Datubāžu veidošana prasa ne tikai ieguldījumus dažādās izpausmēs, bet ir saistīta ar iegel-

dijuma riskiem (Rozenfelds 2010). Tas ir pamatjautājums, kas tiek sasaistīts ar *sui generis* tiesībām. Datubāzes ir riska ieguldījums, kam tiek piešķirta aizsardzība ievērojot veiktos ieguldījumus. Katra datubāzes izmantošana var radīt iespēju tās ieguvējam gūt kādu labumu un likumdevējs izveidojot tiesību aizsardzības mehānismu, ir pateicis, ka šie ieguldījumi tiks aizsargāti ar *sui generis* tiesībām. Izsniedzot atļaujas (licences) datubāzes īpašnieks var cerēt, ka viņa veiktie ieguldījumi atmaksāsies. Kādā veidā tas notiks, tas jau ir katra konkrēta gadījuma atsevišķs jautājums. Šo situāciju un tās nopietnību praksē ir fiksējuši Valsts kontroles darbinieki, kuri revīzijā konstatējuši, "ka 2000. gada 16. maijā un 2005. gada 18. februārī VAS "Tiesu namu aģentūra" slēgtie līgumi ir devuši tiesības komercsabiedrībai izmantot par valsts līdzekļiem izveidotā datubāzē esošos datus komerciāliem mērķiem bez saskaņošanas ar TM" (Apollo 2008). Tas ir tikai viens neliels piemērs. Kā norāda Igaunijas autortiesību speciālists Heike Pisuke (*Heiki Pisuke*) ekonomiskās tiesības tiek aizstāvētas individuāli (Pisuke 2004). Tas attiecināms arī uz valsts institūcijām. Risinājums jautājumam – saturiski precīzākas tiesību normas, konkrēti datubāzes jautājuma risināšanai, kas atvieglos gan valsts institūciju, gan arī privāto uzņēmēju darbu un dos pozitīvu efektu ekonomikā.

Nozīmīgs jautājums elektroniskas datubāzes atkārtotas izmantošanas gadījumā ir teritorija, kurā notiek datubāzes atkārtota izmantošana. Kā atzīmēts EST praksē, tad servera, kurā glabājas datubāze, atrašanās vieta ne vienmēr būs tā vieta, kur notiek atkārtota datubāzes izmantošana. Tiek uzsvērts, ka tas ir attiecīgās valsts tiesas izlemšanas jautājums (EST, lieta: C-173/117). Autors var piekrist EST izteiktajam viedoklim. EST norāda, ka "Direktīvas 96/9 datubāžu aizsardzības ar *sui generis* tiesībām mērķis tiktu vispārīgi apdraudēts, ja atkārtotas izmantošanas darbības, kas mērķētas uz sabiedrību visā Savienības teritorijā vai tās daļā, izvairītos no šīs direktīvas un to transponējošo valsts likumu piemērošanas jomas tikai tādēļ, ka šo darbību veicēja izmantotais interneta vietnes serveris ir trešajā valstī" (EST, lieta: C-173/117). Šāda pieeja gan ir pretrunā ar teritorialitātes principu jeb savādāk dēvēto – universālo principu (Lewinski 2008) autortiesībās, tomēr tas parāda, ka pastāv gadījumi, kad ir jāatkāpjas no teritorialitātes principa ievērošanas. Tas tiek darīts tajos gadījumos, kad tiek apdraudēts kopējais akta (likuma) mērķis. Minēto viedokli pastiprina citā sprieduma rakstītais, ka "... Kapienu tiesības pieprasa, lai dalībvalstis, transponējot šīs direktīvas, pamatotos uz tādu minēto direktīvu interpretāciju, kas ļauj nodrošināt atbilstošu līdzsvaru

starp dažādajām Kopienų tiesību sistēmā aizsargātajām pamattiesībām. Līdz ar to īstenojot šo direktīvu transponēšanas pasākumus, dalībvalstu iestādēm un tiesām ir ne tikai jāinterpretē savas valsts tiesības ar šīm pašām direktīvām saskanīgā veidā, bet arī jānodrošina, lai tās nebūtu pamatotas ar tādu šo direktīvu interpretāciju, kas nonāk konfliktā ar šīm pamattiesībām vai citiem Kopienų tiesību vispārējiem principiem” (EST, lieta C-275/06). Dotā EST pieeja rada iespēju katrai dalībvalstij paredzēt savos likumos, datubāzu tiesību īpašnieku tiesību aizsardzībai ar *sui generis* tiesībām, noteikt savu režīmu, kas tiek piemērots gadījumos, kuri netiek pakļauti vispārējam teritorialitātes principam. Pēc autora domām tiesību normām, kuras tiek piemērotas *sui generis* tiesību aizsardzības gadījumā, jābūt pietiekoši elastīgām un visaptverošām.

Paskaidrojumi:

- (1) “2) atkārtotu izmantošanu, kas nozīmē publiskas piekļūšanas nodrošināšanu jebkādā formā visam datu bāzes saturam vai tā daļai, izplatot tās eksemplārus, to iznomājot vai nodrošinot tās tiešsaisti vai citas pārsūtīšanas formas.”
- (2) Publicus – sabiedrīgs, vispārīgs, atklāts, atvērts visiem.

Bibliogrāfija

Monogrāfijas:

- Davison, M. J. (2003) *The Legal Protection of Database*, Cambridge University press, Cambridge.
- Gatawis S. Broks E. Bule Z. (2002) *Eiropas tiesības, Mācību līdzeklis*, EuroFaculty, Rīga. (In Latvian)
- Jones A. Sufrin B. (2008) *EC Competition law, Text, cases, and materials*, Oxford University press.
- Lewinski, S.(2008) *International copyright law and policy*, Oxford University press.
- Meļķis E. (2000) *Tiesību normu iztulkošana, 2 papildinātais izdevums*, Latvijas Universitāte, Rīga. (In Latvian)
- Neimanis, J. (2004) *Publisko tiesību būtība, Ievads tiesībās*, Rīga (In Latvian)
- Pleps, J. (2012) *Satversmes iztulkošana, Latvijas Vēstnesis*, Rīga. (In Latvian)
- Walter M.M. Lewinski S. (2010) *European copyright law, A Commentary*, [B.v.], Oxford University press.

Materiāli no interneta:

- Ģenerāladvokātes Eleanoras Šarpstones [Eleanor Sharpston] Secinājumi, sniegti 2008. gada 10. jūlijā, lietā C-304/07, Directmedia Publishing GmbH v. Albert Ludwigs Universitāt Freiburg. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CC0304:LV:HTML> (skat. 22.09.2014)

- Intellectual Property on the Internet: A Survey of Issues – WIPO, III.(a) Copyright and related rights, (102). Pieejams: http://www.wipo.int/copyright/en/ecommerce/ip_survey/ (skat. 24.09.2014).
- Liepiņa G. *Intelektuālās nabadzības apliecība – plaģiātisms, Universitātes Avīze*, 2004. gada 12. novembris. (In Latvian) Pieejams: <http://www.lu.lv/laikraksts/izglitiba/13/> (skat. 25.09.2014).
- Pisuke H. Curtural Deminsion in Estonian Copyright Law, *Juridicia International IX / 2004*, p. 46 (p. 45–51). Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2004_1_45.pdf (skat. 9.09.2014).
- Rozenfelds J. *Ieguldījumu risks – zaudējumu iestāšanās iespējamība*. Eksperts atbild: ieguldījumu risks, 10.02.2010. (In Latvian) Pieejams: <http://www.naudaslietas.lv/2010/02/eksperts-atbild-ieguldijumu-risks/> (skat. 02.09.2014.).
- Satversmes tiesas tiesnese Kristīnes Krūmas atsevišķās domas, 2008. gada 7. oktobrī, lieta Nr. 2008-03-03. (In Latvian) Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/atseviskas_2008_03_03.htm (skat. 4.09.2014).
- VK: Tieslietu ministrija rikojusies nelikumīgi, neekonomiski un neefektīvi, portāls Apollo, 12.03.2008. (In Latvian) Pieejams: www.apollo.lv (skat. 28.09.2014).

Likumi un Direktīvas:

- LR likums: Autortiesību likums, *Latvijas Vēstnesis*, nr. 148/150, 27.04.2000 (skat. 25.09.2014). (In Latvian)
- LR likums: Krimināllikums, *Latvijas Vēstnesis*, nr. 199/200, 08.07.1998. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966> (skat. 04.09.2014).
- Estonia Copyright Law, VIII, §751–§757. Pieejams: http://www.scireg.org/english/copyright/infonews_intellectual_property/article_copyrigt_registration/estonia_copyright_law (skat. 24.03.2014).
- Copyright, Designs and Patents Act 1988, Chapter III, 50 D, 56. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents> (skat. 15.04.2014).
- Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 96/9/EK no 1996. gada 11. marta par datubāžu tiesisko aizsardzību, *Oficiālais Vēstnesis* L 077, 27/03/1996 Lpp. 0020 – 0028. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0009:LV:HTML>(skat. 24.09.2014).

Eiropas Savienības tiesas nolēmumi:

- Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas 2012. gada 18. oktobra spriedums, lieta: C-173/11, Football dataco LTD, Scottish Premier League Ltd uc. v. Sportradar GmbH, Sportradar AG, Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī C 379, 08/12/2012 Lpp. 0007 – 0008. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62011CJ0173:LV:HTML>= (skat. 22.09.2014).
- Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas 2012. gada 12. jūlija Spriedums, lieta: C-138/11, Compass-Datenbank GmbH v. Republik Österreich, Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī 55. sējums, C287, 22.09.2012. (In Latvian)

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=en&ihmlang=en&lng1=en,lv&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=681398:cs> (skat. 22.09.2014).

Eiropas Savienības (bij. Kopienas) tiesas 2009. gada 29. janvāra spriedums lieta: C-275/06, Productores de lo Musica de Espana (Promusicae) v. Telefonica de Espana SAU, Judikatūras Krājums 2008, lpp. I-00271. (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62006CJ0275:IT:HTML> (skat. 21.09.2014).

Eiropas Savienības (bij. kopienas) tiesas 2008. gada 9. oktobra spriedums lieta: C-304/07, Directmedia Publishing GmbH v. Albert-Ludwigs-Universität Freiburg., Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī OV C 285, 8.11.2008., 31. punkts. (In Latvian) Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62007CJ0304&lang1=lv&type=NOT&ancre=> (skat. 22.09.2014).

Eiropas Savienības (bij. kopienas) tiesas 2006. gada 26. oktobra spriedums lieta: C-36/05, Eiropas Kopienas Komisija v. Spānijas Karalisti, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis 11.2.2006., 49. sējums, C 36. (In Latvian) Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/celex.jsf?celex=62010CJ0461&lang1=lv&mtype=NOT&ancre> (skat. 27.09.2014).

Nepublicēts materiāls:

MK darba grupas materiāls Autortiesību likuma izstrādei (nepublicēts).

Repeated Usage of Databases in the Context of *Sui Generis* Law

Summary

Sui generis Institute is a new institution, which is used for protection of databases, in cases where the database can not be protected by author rights. A large part of the mistakes in decision-making occur in situations where no established the essence of the concept. Work conducted on the re-use of the database, this concept and its content clarification. The study examines EUC judgments and views of rights' scientists on the issue of *sui generis* rights. Database reuse is linked to its owner's economic and the author rights. *Sui generis* protection is related to the economic interests of the database owner and their alignment with the public interest.

Key words: *Sui generis*, database, re-use.

KOPĪPAŠUMA REĀLĀS SADALES PROBLEMĀTIKA

Kopīpašuma reālā sadale ir taisnīgs un sociāli vismazāk traumējošs kopīpašuma izbeigšanas veids, kad katrs no kopīpašniekiem iegūst īpašuma tiesības uz parasti jau viņa lietošanā esošu nekustamā īpašuma daļu. Īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu ilgtermiņā vienmēr būs vērtīgākas par mantisko kompensāciju, tāpēc parasti kopīpašnieki ir ieinteresēti iegūt īpašuma tiesības uz nekustamā īpašuma reālu daļu. Tēmas aktualitāti nosaka augstākminētie apstākļi kopsakarībā ar reālās sadales juridisko un faktisko sarežģītību. Pētījuma mērķis ir izpētīt kopīpašuma reālās sadales normatīvo regulējumu. Mērķa sasniegšanai, analizēti normatīvie akti, kopsakarībā ar praktiķu un tiesību zinātnieku viedokļiem.

Autore secina, ka lietas “dalāmības” jēdziens saistāms ar lietas fiziskas pārveidošanas iespējām, tā panākot tās “dalāmību”. Nevar likt vienādības zīmi starp tiesisku un faktisku “dalāmību”. Dalāmības iespējas nosakāmas individuāli katrai lietai. Reālās sadales piemērošana sasaistāma ar iespēju katram kopīpašniekam nodrošināt reālās daļas atbilstību domājamai daļai.

Atslēgas vārdi: kopīpašuma reālā sadale, lietas fiziskā dalāmība, reālās daļas atbilstība domājamai daļai.

Kopīpašuma reālo sadali var atzīt par vistaisnīgāko un vismazāk sociāli traumējošo kopīpašuma izbeigšanas veidu, jo tās rezultātā katrs no kopīpašniekiem iegūst īpašuma tiesības uz parasti jau viņa lietošanā esošu nekustamā īpašuma daļu. Ilgtermiņā īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu vienmēr būs vērtīgas par mantisko kompensāciju. Reālā sadale ir arī pats izplatītākais kopīpašuma izbeigšanas veids un arī pats juridiski un faktiski sarežģītākais, ko pierāda tiesās ierosināto lietu daudzums. Tāpēc autore savā pētījumā īpašu uzmanību pievērš tieši šim kopīpašuma izbeigšanas veidam.

Reālā sadale ir kopējās lietas sadalīšana vairākās patstāvīgās lietās un katra no tām tiek piespriesta attiecīgā kopīpašnieka individuālā īpašumā (Grūtups, Kalniņš 2002). Tā varētu definēt kopīpašuma reālo sadali. Tāpat kā jebkuram citam kopīpašuma izbeigšanas veidam, arī reālās sadales pamats ir kopīpašnieku vienošanās vai tiesas spriedums, t.i., kopīpašuma reālā sadale var notikt labprātīgi vai piespiedu kārtā.

Kopīpašuma reālā sadale ir pakļauta īpašām, tikai uz šo kopīpašuma sadales veidu attiecināmām, prasībām. Reālās sadales rezultātā kopīpa-

šuma objekts tā sākotnējā veidolā beidz pastāvēt. Objekta fiziskā transformācija nosaka pirmo reālās sadales priekšnoteikumu, kas pamatots ar priekšmetu materiālo dabu – reāli sadalīt var tikai fiziski dalāmas lietas, tādas, kuras dalīšanas procesā vai rezultātā netiek iznīcinātas vai pārveidotas tā, ka pazūd to individuālās īpašības. Šīs objektīvi nosacītās prasības normatīvā bāze ir noteikta ar Civillikuma 847. panta pirmo daļu, kas nosaka, ka tiesiskā ziņā dalāmas ir tikai tās lietas, kuras var, neiznīcinot būtību, dalīt daļās, pie kam katra daļa ir patstāvīgs vesels. Lietas, ko nevar tādā kārtā dalīt, ir nedalāmas. Jāatzīmē, ka senās Romas juristi lietas nedalāmību (*res indivisae*) atzina par juridisko fikciju, jo fiziski sadalīt var jebkuru lietu, bet iespējams, ka dalījuma rezultātā tā mainīs savu saimniecisko nozīmi, kļūs savādāka (Zaikovs 2012). Mūsdienās zinātniskais jautājums ir vairāk saistāms ar dalāmības tiesiskajiem, kā fiziskajiem priekšnoteikumiem. Nekustamais īpašums (zeme, būves) parasti fiziski ir dalāms. Tomēr, pat ja pēc objekta fiziskajām īpašībām reālā sadale ir iespējama, jāņem vērā otrs reālās sadales priekšnoteikums – tiesiskais. Reālā sadale ir ierobežota ar Zemes ierīcības likuma (stājies spēkā 01.01.2007.) 15. panta prasībām un saistīto normatīvo aktu prasībām. Bez tam, jāņem vērā loģiski nosacītas, izrietošas no vairāku normatīvo aktu prasību sintēzes nekustamajam īpašumam piemētošas sadales prasības. Jāievēro, ka nekustamo īpašumu var sadalīt tikai vertikāli. Tas nozīmē, ka būvi nevar sadalīt horizontāli, sadalot to pa stāviem un nostiprinot īpašuma tiesības piem., uz pirmo stāvu vienai personai, uz otru stāvu – citai personai, bet uz trešo stāvu īpašuma tiesības nostiprinot vēl citai personai. To nosaka fakts, ka katra atdalītā daļa kļūst par patstāvīgu un neatkarīgu (ja šo jēdzienu var lietot attiecībā uz nedzīvu lietu) īpašuma tiesību objektu, līdz ar to katrai daļai jāiegūst nepieciešamās kvalitātes un individuāli noteiktas pazīmes, lai Valsts zemes dienestā un zemesgrāmatā noformētu nekustamā īpašuma lietu, saskaņā ar 30.01.1997 likuma “Par nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatās” prasībām. Teikto ilustrē Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-19. Saskaņā ar lietas apstākļiem trim kopīpašniekiem (vienai kopīpašniecei 1/2 domājamās daļas apmērā, diviem kopīpašniekiem katram 1/4 domājamās daļas apmērā) pieder dzīvojamā māja. Tiesā celta prasība par dzīvojamās mājas reālo sadali, kur kopīpašniece lūdz dzīvojamo māju sadalīt vertikāli divās daļās, atļaujot mājā ierīkot otras ārdurvis un iebūvēt sienu. Tātad secināms – padarīt atdalīto daļu par patstāvīgu objektu. Pirmās instances tiesa prasību noraidījusi, atzīstot,

ka strīdus dzīvojamā māja ir viendzīvokļa māja, kuru nav iespējams reāli sadalīt divos atsevišķos īpašumos, t.i., tiesa atzina arī “vertikālās” sadales neiespējamību, pamatojot to ar lietas tiesisko raksturlielumu – viendzīvokļa mājas statusu. Savukārt, apelācijas instances tiesa norādīja, ka māju ir iespējams reāli sadalīt (pirmās instances tiesa nepamatoti atzinusi, ka dzīvojamā māja “vertikāli” nav tiesiski dalāma, jo lietas dalīšana nav aizliegta likumu vai privātu gribu un nav iesniegti citi pierādījumi), tikai, lai to izdarītu nepieciešama mājas pārbūve. Tāpēc apelācijas instances tiesa apmierināja prasību, pie kam prasītājam tika uzlikts par pienākumu triju mēnešu laikā veikt mājas pārbūvi. Kasācijas instances tiesa šādus tiesas secinājumus atzina par nepamatotiem, bet tiesas spriedumu par nelikumīgu, kā rezultātā tas tika atcelts. Tiesas argumenti, cita starpā, ir, ka jautājumu par tāda kopīpašuma reālo sadali, kas prasa kopīpašuma lietas pārbūvi, iespējams izlemt tikai tad, ja jau lietas izskatīšanas laikā ir likumīgi apstiprināts pārbūves būvprojekts, kas tiesai jāizvērtē kopsakarībā ar citiem pierādījumiem. Analizētā lieta ļauj izdarīt divus būtiskus secinājumus:

- 1) lai atzītu par tiesiski nedalāmu lietu, kuras dalīšana nav aizliegta ar likumu vai privātu aktu, nepieciešams kompetentu institūciju (eksperta) atzinums, ka lietas dalīšana var to iznīcināt;
- 2) lietas “dalāmība” nav statisks lielums, atsevišķos gadījumos sākotnēji nedalāmu lietu var padarīt par dalāmu ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā izstrādāta būvprojekta palīdzību.

Šis ir svarīgs secinājums, jo tikai retos gadījumos būvei jau sākotnēji ir sadalei nepieciešamās kvalitātes (divas atsevišķas ieejas, nesaistītas komunikācijas, kāpnes u.tml.), tātad, sašaurināti tulkojot Civillikuma 1075. pantu, reālā sadale nebūtu iespējama, bet, paplašinot tiesību normas vārdiskās izteiksmes jēgu, kļūst skaidrs, ka, ievērojot attiecīgo normatīvo aktu prasības, ņemot vērā kompetentu speciālistu viedokli un izstrādājot un apstiprinot pārbūves projektu, tajos gadījumos, kad reālā sadale ir iespējama fiziski, tā ir iespējama arī tiesiski.

Cits apstāklis, kas ņemams vērā, ir tādas reālās sadales neiespējamība, kur īpašuma tiesības uz zemi iegūst viens īpašnieks, bet uz būvi – cits. Šis nosacījums izriet no Civillikuma 869. panta prasībām, ievērojot ēkas vienotību ar zemi, ko apliecina arī tiesu prakse. Lietā Nr. SKC-457 kopīpašnieka prasība celta par kopīpašuma reālu sadalīšanu, atdalot zemi no ēkām, kad zemes un ēkas apvienošana jau notikusi un ir nostiprināta zemesgrāmatā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu

departaments atzinis, ka ēkas atdalīšana no zemesgabala ir pretrunā ar Civillikuma 968. pantu.

Jautājumi, kas reālās sadales kontekstā tiek vērtēti neviennozīmīgi, ir jautājumi par reālās, atdalītās daļas atbilstību domājamai daļai un tā nodrošināšanas mehānismiem. Juridiskajā literatūrā nostiprinājies viedoklis, ka “reālās sadales rezultātā noteiktajām daļām (pēc vispārīgā principa) jāatbilst kopīpašnieku domājamo daļu lielumam.” (Grūtups, Kalniņš 2002). Reālās daļas atbilstības nepieciešamība domājamai daļai šaubas neizsauc. Šī prasība sakņojas vispārējā izpratnē par kopīpašuma tiesībām, tostarp principā, ka kopīpašumā kopīpašnieki visus labumus saņem samērā ar savu domājamo daļu un arī izdevumi sadalās pēc domājamās daļas lieluma. Domājamā daļa kalpo par mērauklu un tāda tā ir arī, veicot kopīpašuma reālo sadali. Tomēr ir iespējami gadījumi, ka dažādu apstākļu dēļ noteikt domājamai daļai precīzi atbilstošu īpašuma reālo daļu nav iespējams vai arī reālās daļas kaut formāli atbilst domājamām daļām, tomēr atšķiras pēc tehniskā stāvokļa, izmantošanas iespējām vai kādiem citiem parametriem, kas neļauj reālās daļas uzskatīt par vienlīdzīgi labām un izdevīgām. Pastāv viedoklis, saskaņā ar kuru reālā daļa tomēr nevar būt nedz būtiski lielāka, nedz būtiski mazāka par domājamo daļu (Grūtups 1997). Kompensācijas izmaksa kopīpašniekam, kurš saņēmis mazāku daļu, ir tas mehānisms, ko kā situācijas risinājumu piedāvā atsevišķi tiesību speciālisti (Grūtups, Kalniņš 2002). Autore tādām viedoklim nepiekrīt un uzskata to par neatbilstošu kopīpašuma institūta būtībai kopumā un Civillikuma 1070. panta pirmo daļai it sevišķi. Civillikums neparedz kompensācijas izmaksu, tajos gadījumos, kad reālā daļa neatbilst domājamai, līdz ar to netiek definēts šādas kompensācijas aprēķināšanas mehānisms un vispār pats kompensācijas veids (naudā, ar citu materiālu objektu). Bez tam, autore ir norādījusi savu pozīciju, ka īpašuma tiesības uz nekustamā īpašuma reālo daļu būs vērtīgākas par naudu, ja vien naudas kompensāciju neizmaksā tādā apmērā, kas dod pamatu to vērtēt jau kā nesamērīgi lielu. Kā pierādījums autores pozīcijai vērtējams fakts, ka, ilustrējot kompensācijas izmaksu, tiesību zinātnieks A. Grūtups nonācis pretrunā pats ar sevi. Vienā no darbiem, norādot, ka reālajai daļai jāatbilst domājamai daļai, “līdz ar to tāds variants, kur reālā daļa ir mazāka par domājamo, nav atzīstams par likumīgu” (Grūtups 1997) citā darbā (Grūtups, Kalniņš 2002) viņš piedāvā kompensācijas izmaksu mazākās daļas saņēmējam, tātad konstatē, ka reālā sadale, kuras rezultātā kādam kopīpašniekam iedalītā reālā daļa neatbildīs viņam piederošajai

domājamajai daļai, tomēr ir iespējama. Šāda viedokļa maiņa un rīcības motīvs no tiesību zinātnieka puses nav argumentēts. Autore vērs uzmaniņu, A. Grūtupa argumentācijā izmantotais Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 7.10.1996. spriedums lietā Nr.CA-890, patiesībā pierāda kompensācijas nepieļaujamību. Saskaņā ar lietas apstākļiem viena no kopīpašniekiem piedāvātais kopīpašuma reālās sadales variants tiesā tika noraidīts, jo tā rezultātā otra kopīpašnieka īpašumā tiktu nodota reālā daļa, kas neatbilst viņa domājamajai daļai (ir mazāka par to), un kas faktiski nozīmēja par 147 m² mazāku zemes gabalu nekā kopīpašniekam pienāktos saskaņā ar viņa domājamo daļu. Nedz tiesa, nedz prasītājs kompensācijas izmaksu neizskatīja. Savukārt, A. Grūtups, pārstāvot atbildētāju, arī nepieprasīja kompensāciju, bet kā izriet no viņa komentāros atspoguļotajiem apsvērumiem, tad 147 m² ir būtiska platība, kas pilsētā, salīdzinājumā ar lauku teritorijām ir būtiski, it sevišķi, ja runa iet par degvielas uzpildes staciju (apskatāmajā lietā reāla sadale veikta zemes gabalam, uz kura atrodas degvielas uzpildes stacija – autora komentārs), līdz ar ko saprotams, ka kompensācijas izmaksa neatsvērtu tos zaudējumus (piem., neiegūtās peļņas veidā), ko nodarītu reālās zemes zaudējums. Ir redzams, ka kompensācija tiek saistīta ar “zaudētās” platības lielumu, nekustamā īpašuma atrašanās vietu un izmantošanas mērķi. Pie šādiem apstākļiem nav iespējams pārskatāms, taisnīgs un tiesisks mehānisms kompensācijas aprēķināšanai, ievērojot daudzus faktoros, kas ņemami vērā, kā arī šo faktoru subjektīvo vērtējumu.

Pētījumā noskaidrots, ka kopīpašuma reālā sadale ir atkarīga un tā ir veicama, ievērojot un savstarpēji izvērtējot lietas fizisko un tiesisko dalāmību. Pārveidojot lietu tiesību aktos noteiktajā kārtībā, var panākt tās dalāmību. Kompensācijas izmaksu gadījumos, kad kopīpašniekam piešķirtā reālā atdalītā daļa ir mazāka, nekā tai vajadzētu būt pēc samērīguma ar domājamo daļu, normatīvie akti neparedz par domājamo.

Autores priekšlikumi:

- 1) izlemjot jautājumu par lietas dalāmību, vadīties ne tikai pēc jau pastāvošiem apstākļiem uz reālās sadales ierosināšanas brīdi, bet arī izvērtēt iespēju lietu pārveidot;
- 2) gadījumos, kad nevar tikt nodrošināta reālās daļas atbilstība domājamajai daļai attiecībā pret katru no kopīpašniekiem, kopīpašuma reālā sadale nav veicama. Tās vietā jāizvēlas cits kopīpašuma sadales veids. To apliecina arī likumdevēja griba, paredzot citus sadales veidus.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

*Raksts izstrādāts ar ESF līdzfinansēta projekta
“Atbalsts doktorantiem studiju programmas apguvei un zinātniskā grāda
ieguvei Rīgas Stradiņa universitātē” atbalstu,
vienošanās Nr. 2009/0147/1DP/1.1.2.1.2/09/IIPIA/VIAA/009.*

Bibliogrāfija

- Grūtups A. (1997) *Tiesu prakse un komentāri Otrā grāmata*. Rīga: Mans īpašums.
(In Latvian)
- Grūtups A., Kalniņš, E. (2002) *Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra. (In Latvian)
- Zaikov A.V. (2012) *Rimskoe chastnoje pravo*. Moskva: Russkij fond sodjeistvija obrazovaniju i nauke. (In Russian)

Tiesu prakse:

- Lieta Nr. SKC-457, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2003. Rīga: Tiesnešu mācību centrs, 2004.
(In Latvian)
- Lieta Nr. SKC-19, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2000. Rīga: Tiesnešu mācību centrs, 2001.
(In Latvian)
- Spriedums lietā Nr. CA-890 pieejams: Grūtups, A. (1997) *Tiesu prakse un komentāri Otrā grāmata*. Rīga: Mans īpašums. (In Latvian)

Normatīvie akti:

- 28.01.1937. likums “Civillikums. Trešā daļa. LIETU TIESĪBAS” [stājas spēkā 01.09.1992.] ar grozījumiem.
- 14.09.2006. likums “Zemes ierīcības likums” (“LV”, 157 (3525), 03.10.2006., Ziņotājs, 20, 26.10.2006.) [stājas spēkā 01.01.2007.] ar grozījumiem.
- 30.01.1997. likums “Par nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatās”, stājas spēkā: 06.03.1997. “Latvijas Vēstnesis”, 52/53 (767/768), 20.02.1997., “Ziņotājs”, 5, 13.03.1997.

Проблематика реального раздела общей собственности

Резюме

Статья посвящена отдельным проблемам реального раздела общего имущества. Реальный раздел является социально менее травмирующим видом прекращения отношений общей собственности, так как при реальном разделе общего имущества, как правило, право собственности на реальную часть недвижимости закрепляется в тех рамках, в которых совладелец уже использовал недвижимость. Также необходимо учесть, что предпочтение часто отдаётся именно получению права собственности как долгосрочному капиталу.

В связи с этим, учитывая роль права собственности на реализацию гражданских прав, особенно важно правомерное применение нормативных актов.

Анализ правовых актов в совокупности с судебной практикой, учитывая мнения, высказанные в юридической литературе, позволяет обобщить важные условия реального раздела недвижимости:

- 1) делимость недвижимости относительна. Перепланировкой и перестройкой, в рамках установленных законом, возможно достичь делимость первоначально неделимой вещи;
- 2) в случаях, когда невозможно обеспечить соответствие реальной доли идеальной доли, реальный раздел недвижимости не возможен. Реальная доля должна соответствовать идеальной доле, в случае несоответствия механизм компенсации законом не предусмотрен.

Ключевые слова: реальный раздел общего имущества, физическая делимость вещи, соответствие реальной доли и идеальной доли.

PRASĪBAS NODROŠINĀŠANAS PIEMĒROŠANAS ĪPATNĪBAS UN ATTĪSTĪBAS TENDENCES

Raksta mērķis ir norādīt uz atsevišķiem problēmu jautājumiem prasības nodrošināšanā, piedāvājot iespējamo risinājumu gadījumiem, kad prasības nodrošināšanas nepieciešamība rodas pēc apelācijas tiesas sprieduma pārsūdzēšanas kasācijas instancē. Kā arī analizēt jautājumus, kas saistīti ar prasītāja pienākumu deponēt iespējamus atbildētāja zaudējumus. Raksta uzdevums ir sniegt ieskatu piedāvātajos prasības nodrošināšanas problēmu risinājumos, vērtējot iespēju pilnveidot nacionālo normu regulējumu. Raksta ietvaros tiek piedāvāts novērst konstatētos likuma robus un pilnveidot esošo Civilprocesa likuma regulējumu.

Atslēgas vārdi: prasības nodrošināšana, atbildētāja zaudējumi, kasācija.

Prasības nodrošināšanas mērķis izriet no Civilprocesa likuma regulējuma un ir nostiprinājies gan juristu publikācijās, gan arī tiesu prakses atziņās. Tas norāda, ka šī civilprocesuālā aizsardzības līdzekļa pamatā ir nodrošināt prasītājam iespēju gūt apmierinājumu, ja spriedums tiks taisīts viņa labā un nepieļaut, ka atbildētājs var izvairīties no sprieduma izpildīšanas. Vairāku gadu garumā veiktie grozījumi prasības nodrošināšanas regulējumā centās sasniegt strīda pušu procesuālo līdzsvaru un novērst šī procesuālā institūta ļaunprātīgu izmantošanu. Neskatoties uz to, prakses piemēri norāda uz nepieciešamību attīstīt prasības nodrošināšanas regulējumu, aizpildot konstatētās nepilnības tiesību normu saturā un mazinot dažādo interpretāciju. Sargājot prasītāja tiesības gūt apmierinājumu un savlaicīgu sprieduma izpildi, nereti tiek aizskartas atbildētāja tiesības ar neatbilstošu prasības nodrošināšanas līdzekļu izvēli, vai arī neparedzot iespējamo nākotnes zaudējumu atlīdzināšanas mehānismu. Daļējs konstatēto problēmu risinājums ir atrodams Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā (EU) 655/2014, ar ko izveido Eiropas kontu apķīlāšanas rīkojuma procedūru, lai atvieglotu parādu piedziņu civillietās un komerclietās.

Prasības nodrošināšanas jautājums civilprocesā jau vairāku gadu garumā ir viens no diskutētākajiem civilprocesa institūtiem, kurš ir piedzīvojis gan diezgan plašus grozījumus, gan arī savdabīgas to regulējošo tiesību normu interpretācijas. Neskatoties uz plašajiem judikatūras skaidrojumiem, praksē sastopamie gadījumi norāda uz atkārtotu nepieciešamību pārvērtēt esošā regulējuma pietiekamību un rosināt uz tiesu

prakses vienveidošanu šī procesuālā tiesību aizsardzības līdzekļa piemērošanā.

Prasības nodrošināšana ir pieļaujama kā prasītāja tiesību aizsardzības procesuāls līdzeklis tikai prasības tiesvedībā skatāmajos civiltiesiskajos stridos. Juristu vidū tiek pausts viedoklis, ka pagaidu līdzekļu primārā funkcija ir *status quo* nostiprināšana, taču tiem var būt arī citas lomas: notikuša pārkāpuma seku savlaicīga novēršana, informācijas iegūšana vai pierādījumu iegūšana (Pētersone 2010). Šādam vispārīgam apgalvojumam var piekrist, jo prasības nodrošināšanas galvenais mērķis ir nodibināt aizsardzības līdzekļus, ko tiesa, uz prasītāja lūgumu, jau iepriekš izlieto pret atbildētāju, lai nodrošinātu prasītājam iespēju gūt apmierinājumu prāvas vinnēšanas gadījumā (Bukovskis 1933). Līdzīgs mērķis ir iestrādāts arī Latvijas Civilprocesa likuma (turpmāk CPL) 137. panta pirmajā daļā, nosakot, ka prasības nodrošinājumu var nodibināt, ja ir pamats uzskatīt, ka tiesas sprieduma izpilde lietā varētu kļūt apgrūtināta. (Civilprocesa likums 1999).

Prasības nodrošinājuma jautājums ir plaši vērtēts gan tiesību doktrīnā, gan arī tā izvērtējumu ir snieguši Satversmes tiesa. Tiesību doktrīnā ir nostiprinājies uzskats, ka, prasībai jābūt ticamai (..), kaut arī iesniegtie pierādījumi nodrošināšanas momentā vēl nebūtu pilnīgi noskaidroti (Bukovskis 1933).

Līdz ar to ir secināms, ka attiecībā uz prasības nodrošinājuma piemērošanu tiesnesim ir uzlikts pienākums sākotnēji izvērtēt prasības pirmšķietamo (*prima facie*) formālo juridisko pamatojumu, t.i., izvērtēt prasītāja iesniegtos pierādījumus par atbildētāja negodprātīgo rīcību kopsakarā ar prasības apmierināšanas iespējamību.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka prasības nodrošināšanas mērķis ir panākt, lai tiesas spriedums būtu izpildāms. Tiesības pieprasīt prasības nodrošināšanu ir svarīgas procesuālās tiesības, ko prasītājs var izmantot jebkurā tiesas procesa stadijā, un prasības nodrošināšana un ar to saistīto jautājumu izlemšana ir civilprocesa būtiska sastāvdaļa. (Satversmes tiesa 2010. gada 30. marta spriedums lietā Nr. 2009-85-01) Juridiskajā literatūrā ir pausts viedoklis, ka ar jēdzienu “jebkurā procesa stadijā” saprotams laika posms, līdz spēkā stājas nolēmums, savukārt nolēmuma izpildes stadijā nav piemērojami prasības nodrošinājuma līdzekļi (Voitešenoka 2014).

Diemžēl neskatoties uz Satversmes tiesas un juristu pausto viedokli, nākas secināt, ka praksē prasības nodrošināšanu var prasīt tikai līdz

brīdim, kad tiek izskatīta lieta pēc būtības, vai arī līdz brīdim, kad šī lieta atrodas apelācijas instances lietvedībā. Šāds secinājums netieši izriet arī no CPL 140. panta piektās daļas, kura noteic, ka prasības nodrošinājumu pēc puses motivēta pieteikuma var atcelt tā pati tiesa, kura nodrošinājusi prasību, vai tiesa, kuras lietvedībā atrodas lieta izskatīšanai pēc būtības. Tātad izmantojot procesuālo analogiju, var secināt, ka prasību nodrošināt var tā tiesa, kura ir kompetenta skatīt lietu pēc būtības.

Kā argumentu par labu izteiktajam secinājumam var norādīt arī to, ka Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesneši nevar izlemt pieteikumus par prasības nodrošināšanu tā vienkāršā iemesla dēļ, ka atbilstoši CPL 140. panta pirmās daļas otrajam teikumam, izlemjot jautājumu par prasības nodrošināšanu, tiesa vai tiesnesis ņem vērā prasības pirmšķietamo (*prima facie*) formālo juridisko pamatojumu.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 2013. gada 24. aprīļa lēmumā lietā Nr. SKC-1654/2013 ir norādījis, ka, lai piemērotu prasīto nodrošinājuma līdzekli, tiesai jākonstatē, ka prasības apmierināšanas iespējamība ir pirmšķietami lielāka par tās noraidīšanas iespējamību un šajā sakarā jāvērtē prasītāja materiālo prasības tiesību esamība, kā arī formāli juridiskais pamatojums. (LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments, lieta Nr. SKC-1654/2013). Tātad formālo juridisko pamatojumu var izvērtēt tikai tad, ja lietā ir iesniegti atbilstoši pierādījumi. Tā kā kasācijas instancē izskata lietas, ja tiesa nepareizi piemērojusi vai iztulkojusi materiālo tiesību normu, pārkāpusi procesuālo tiesību normu vai, izskatot lietu, pārsniegusi savas kompetences robežas, tad šajā tiesvedības stadijā netiek vērtēts strīds pēc būtības, tātad nav vērtējami arī lietā iesniegtie pierādījumi. Turklāt kasācijas instancē tiesai nav dotas tiesības izteikt savu pirmšķietamo (*prima facie*) lietas iznākuma vērtējumu. Šādu rīcību varētu interpretēt kā iejaukšanos tiesas spriešanā. Tomēr tiesu praksē ir gadījumi, kad civiltiesiskā strīda puse tieši pēc kasācijas sūdzības iesniegšanas ir iesniegusi pieteikumu par prasības nodrošināšanu.

Civilprocesa likums skaidri neregulē veicamās procesuālās darbības, kā rīkoties tiesai, ja puse ir lūgusi nodrošināt prasību pēc kasācijas sūdzības iesniegšanas un lieta atrodas Augstākajā tiesā, lai tiktu izlemts jautājums par kasācijas tiesvedības ierosināšanu. Līdz ar to ir nepieciešams veikt grozījumus Civilprocesa likumā, ņemot vērā prasības nodrošināšanas jautājuma izlemšanas prasības un lēmuma pieņemšanas ātrumu, papildinot CPL 140. pantu ar jaunu 8¹ daļu šādā redakcijā:“(8¹) Pieteikums par prasības nodrošināšanu pēc apelācijas sprieduma pārsūdzēšanas kasā-

cijas kārtībā ir iesniedzams tai apelācijas instances tiesai, kura skatīja lietu pēc būtības.”

Kā otru būtiskāko problēmu prasības nodrošināšanas jautājuma piemērošanā var minēt CPL 140. panta otro daļu, kura noteic, ka apmierinot pieteikumu par prasības nodrošināšanu, tiesa vai tiesnesis var uzdot prasītājam nodrošināt zaudējumus, kas atbildētājam varētu rasties sakarā ar prasības nodrošināšanu, iemaksājot noteiktu naudas summu tiesu izpildītāja depozīta kontā.

Šāda norma ir ietverta Civilprocesa likumā jau kopš 2006. gada, taču praksē šīs normas piemērošana ir salīdzinoši apgrūtināta. Tiesnesim, kuram ir jāizlemj jautājums par iespējamajiem zaudējumiem, nav doti vērtēšanas kritēriji, kā arī viņa izvērtēšanā nav arī pierādījumu, kas apliecinātu iespējamo zaudējumu summu, kas varētu rasties atbildētājam sakarā ar prasības nodrošināšanu. Tādējādi kā vienīgais atskaites punkts ir nodrošināmās prasības summa, kas ne visos gadījumos ir uzskatāma par adekvātu kritēriju. Nosakot šādas summas iemaksas pienākumu tiesu izpildītāja depozītā, prasītājam, kurš ir vērsies tiesā ar nolūku piedzīt parādu no negodprātīga darījuma partnera, viņam var nebūt šādas iemaksas summas. Līdz ar to, no CPL 140. panta nav skaidri nosakāmas izrietošās sekas, ja prasītājs nav iemaksājis tiesu izpildītāja depozītā tiesas noteiktos iespējamos atbildētāja zaudējumus. Var pieņemt, ka šādā gadījumā tiesa varētu nenodrošināt prasību. Tomēr no CPL 140. panta pirmās daļas izriet, ka pieteikumu par prasības nodrošināšanu tiesa vai tiesnesis izlemj ne vēlāk kā nākamajā dienā pēc lietas ierosināšanas, iepriekš nepaziņojot atbildētājam un citiem lietas dalībniekiem. Tātad tiesa nevar gaidīt, kamēr prasītājs iesniegs pierādījumus par noteiktas naudas summas iemaksu zvērināta tiesu izpildītāja depozītu kontā. Turklāt šā panta otrajā daļā ir skaidri norādīts, ka “apmierinot pieteikumu par prasības nodrošināšanu, tiesa vai tiesnesis var uzdot prasītājam nodrošināt zaudējumus”. Savukārt CPL 141. panta pirmā daļa satur norādi, ka CPL 140. panta otrajā daļā minētajā gadījumā blakus sūdzību var iesniegt par tiesas lēmumu daļā, ar kuru prasītājam uzdots nodrošināt zaudējumus. Tas norāda uz to, ka atbildētāja zaudējumu nodrošināšanas jautājums, lai arī ir izlemjams kopā ar prasības nodrošināšanu, tomēr var pastāvēt kā atsevišķs tiesību aizsardzības līdzeklis, kura uzdevums ir sargāt atbildētāja intereses, ja prasība tiks noraidīta vai daļēji apmierināta. Tomēr, no esošā Civilprocesa likuma regulējuma nav iespējams redzēt, ka prasības nodrošinājuma izlemšana ir atkarīga no prasītāja depozīta iemaksas, lai nodrošinātu iespējamos atbildētāja zaudējumus.

2014. gada 15. maijā tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr. 655/2014 ar ko izveido Eiropas kontu apķīlāšanas rikojuma procedūru, lai atvieglotu pārrobežu parādu piedziņu civillietās un komercietās (turpmāk Regula (ES) Nr. 655/2014). Regula (ES) Nr. 655/2014 mērķis ir izveidot Savienības procedūru aizsardzības pasākumam, kas dod iespēju kreditoram iegūt Apķīlāšanas rikojumu, kas neļauj apdraudēt kreditora prasījuma turpmāku izpildi, pārskaitot vai izņemot finanšu līdzekļus, kurus parādnieks tur bankas kontā Savienībā. Lai arī Regulā (ES) Nr. 655/2014 ir norādīts, ka tā ir piemērojama tikai pārrobežu lietās, bet valstu nacionālos procesus neskar, tomēr Regulā (ES) Nr. 655/2014 ir atrodamas vairākas atbildes uz pašlaik neskaidrajiem prasības nodrošināšanas jautājumiem Latvijas Civilprocesa likumā.

Tā piemēram, Regulā (ES) Nr. 655/2014 noteikts, ka pirms Apķīlāšanas rikojuma izdošanas, (...) tiesa prasa kreditoram sniegt nodrošinājumu par summu, kura ir pietiekama, lai novērstu regulā paredzētās procedūras ļaunprātīgu izmantošanu un garantētu jebkādu zaudējumu atlīdzību, kas radušies parādniekam Rikojuma dēļ, ciktāl kreditors ir atbildīgs par šādiem zaudējumiem.

Šāda Regulas (ES) Nr. 655/2014 pieeja rada procesuālo līdzsvaru starp strīda pusēm un novērš iespēju ļaunprātīgi izmantot procesuālos līdzekļus pret atbildētāju. Līdz ar to būtu lietderīgi izvērtēt iespēju pārņemt Regulā (ES) Nr. 655/2014 ietvertu principu, ka vispirms prasītājam ir jāveic tiesas noteiktā nodrošinājuma deponēšana un tikai pēc tam tiesa izlemtu jautājumu par prasības nodrošinājumu.

Tomēr arī Regula (ES) Nr. 655/2014 nesniedz atbildi uz vienu no būtiskākajiem jautājumiem, t.i., jautājumu par deponējamās summas apmēru. Norāde uz summas pietiekamību ir vērtējams lielums, kas atkarīgs no lietā iesniegtajiem pierādījumiem, kas pamato prasītāja prasījumu un ļauj tiesai izvērtēt aprēķina patiesumu. Tas nozīmē, ka arī Regula (ES) Nr. 655/2014 nenosaka, ka deponējamajai summai būtu jābūt vienānai ar nodrošināmās summas apmēru, taču skaidri norāda, ka deponējamās summas lielumam jābūt tādām, lai “garantētu jebkādu zaudējumu atlīdzību”. Tomēr, ievērojot procesuālo līdzsvaru starp strīda pusēm, nebūtu taisnīgi, prasītājam uzdot deponēt lielāku summu kā prasības nodrošinājuma summa. Jebkurā gadījumā gan Latvijas Civilprocesa likums, gan arī Regula (ES) Nr. 655/2014 pieļauj iespēju, ka atbildētājam, kuram ir nodarīti zaudējumi sakarā ar nepamatoti celtu prasību un tās nodrošināšanu, ir tiesības šos zaudējumus piedzīt arī tiesas ceļā, vērstoties

ar atbilstošu prasību tiesā. Turklāt tiesas izvēlei ir jāatstāj arī jautājums par pienākuma noteikšanu prasītājam deponēt noteiktu naudas summu. Vērtējot prasības pirmšķietamo (*prima facie*) formālo juridisko pamatojumu, tiesa var atzīt, prasītāja prasījumu par tādu, kas skaidri norāda uz parāda esamību un parāda summas apmēru, līdz ar to tiesai nerodas šaubas par godprātīgi celtu prasību un tādā gadījumā nav nepieciešamības lemt par depozīta iemaksu, lai nodrošinātu iespējos atbildētāja zaudējumus.

Tādējādi kopumā būtu secināms, ka lemjot par prasības nodrošinājumu, tiesai ir sākotnēji jāizvērtē nepieciešamība uzlikt prasītājam pienākumu nodrošināt iespējamus atbildētāja zaudējumus, ja tiesa uzskata, ka prasības formālais juridiskais pamatojums un lietā iesniegtie pierādījumi nerada skaidru pārliecību par prasības apmierināšanas varbūtību. Tomēr Latvijas Civilprocesa likumā ir nepieciešams taisīt grozījumus gan CPL 140. panta otrajā daļā, gan 141. panta pirmajā daļā, lai radītu prasības nodrošināšanas priekšnoteikumu – tiesas noteiktā prasītāja depozīta iemaksu tiesu izpildītāja kontā, lai nodrošinātu iespējamus atbildētāja zaudējumus. Šādas kārtības noteikšana mazinātu ļaunprātīgu likumā noteikto tiesību izmantošanu.

Bibliogrāfija

- Bukovskis V. (1933) Civilprocesa mācību grāmata, Rīga, 507. lpp. (In Latvian) Civilprocesa likums. (1998) LR likums, “*Latvijas Vēstnesis*”, 326/330 (1387/1391), (In Latvian) Pieejams: <http://www.likumi.lv> (skat. 15.10.2014).
- Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr. 655/2014 ar ko izveido Eiropas kontu apķīlāšanas rīkojuma procedūru, lai atvieglotu pārrobežu parādu piedziņu civillietās un komerclietās. (2014) (In Latvian) Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu> (skat. 15.10.2014).
- Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2010. gada 30. marta spriedums lietā Nr. 2009-85-01. (In Latvian) Pieejams: www.likumi.lv (skat. 15.10.2014).
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2013. gada 24. aprīļa lēmums lietā Nr. SKC-1654/2013. (In Latvian) Pieejams: www.at.gov.lv (skat. 15.10.2014).
- Pētersone Z. (2010) Civiltiesiskās aizsardzības līdzekļi, kas tiesā piemērojami intelektuālā īpašuma tiesību lietās. Rīga, 14. lpp. Pieejams: <http://www.lu.lv>, (skat. 14.10.2014.). (In Latvian)
- Voitešonoka V. (2014) Prasības nodrošināšana un ar to saistītā problemātika: Latvijas tiesu prakse. *Jurista Vārds*, NR. 12 (814). (In Latvian) Pieejams: <http://www.juristavards.lv> (skat. 15.10.2014).

Особенности применения обеспечения иска и ее тенденции развития

Резюме

В целях совершенствования института обеспечения иска необходимо провести изменения в существующем правовом регулировании с целью устранения недостатков в таких вопросах, как возможность обеспечения иска, если подана кассационная жалоба, а также, когда необходимо оценить размер вносимого истцом депозита, обеспечивающего покрытие возможного ущерба ответчика. Автор предлагает внести изменения в статью 140 Гражданского закона, дополнив его новой нормой, предусматривающей возложение обязанностей по решению вопросов обеспечения иска на окружные суды. Дополнительно предлагается ввести более детальное регулирование порядка, в каком происходит внесение депозита истцом, при этом определив, что суд выносит решение по вопросу обеспечения иска только после того, как истец внёс определённую судом сумму на счёт судебного исполнителя.

Ключевые слова: Обеспечение иска, ущерб ответчика, кассация.

PUBLISKAS HIPOTĒKAS UN KOMERČĶĪLAS MATERIĀLI TIESISKĀS UN PROCESUĀLĀS SEKAS

Raksta problemātikas pamatā ir Latvijas Republikas tiesu prakse Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 400. panta pirmās daļas 1. punkta (turpmāk – piespiedu izpildīšana) piemērošanā, kuras ietvaros netiek nodalītas publiskas hipotēkas, komerčķīlas materiāli tiesiskās un procesuālās sekas. Šāda sistēmiska nepilnība arī lielā mērā ir novedusi pie tiesību normas piemērošanas pretēji tās mērķim.

Ķīlas tiesība, atbilstoši Civillikuma (turpmāk – CL) 1278. pantam, ir tāda tiesība uz svešu lietu, uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu. Šīs tiesību normas materiāli tiesiskā nozīme civilprocesā attiecināma uz gadījumiem, kad starp piedziņņiem tiek sadalīti, ar ķīlu apgrūtinātas kustamās mantas vai nekustamā īpašuma pārdošanā saņemtie naudas līdzekļi, atbilstoši CPL 627. un 628. pantam.

Civilprocesuālās sekas izpaužas darījuma formas īpatnībā (LC 1367. 1368. pants, Komerčķīlas likuma 9.10.20. pants), kas tam piešķir publisku ticamību un vienlaikus rada tiesisku pamatu CPL likuma 50. nodaļā paredzētās procesuālās kārtības piemērošanai.

Aktuālā tiesu prakse balstās uz mākslīgi izveidotu juridisku konstrukciju “ķīlas saistību” – parādnieka pienākumu pārdot ķīlu, kas arī tiek pakļauts bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Rezultātā tiesību norma tiek piemērota nepamatoti sašaurināti. Latvijas Republikas tiesību sistēmā jēdziens “ķīlas saistība” nav sastopams, ņemot vērā ķīlas tiesības absolūto raksturu, tās izlietojamas tieši, bez ieķīlātāja gribas vai starpniecības, kas norāda uz būtiskiem trūkumiem aktuālās tiesu prakses argumentācijā.

Nav nekāda pamata dažādot ķīlas nodibināšanas un atbilstošu ierakstu publiskajos reģistros ticamības pakāpi. Ķīlas tiesības izlietošanas priekšnosacījums ir prasījuma tiesību pastāvēšana pret parādnieku. Saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanai nav svarīgs pats fakts par lietu tiesības nodibināšanu. Būtiska ir forma vai publiskas hipotēkas un komerčķīlas nostiprināšanas veids, kas ļauj saistību uzskatīt par publiski ticamu.

Nenodalot publiskas ķīlas materiāli tiesiskās un civilprocesuālās sekas, piespiedu izpildīšana tiek piemērota nepamatoti sašaurināti un ārpus Latvijas Republikas tiesību sistēmas prasībām, pilnībā neizmantojot tiesību institūta potenciālu procesuālās ekonomijas un lietderības uzlabošanai.

Atslēgas vārdi: hipotēka, komerčķīla, saistību izpilde.

Ķīlas tiesības un saistību tiesības būtība

CPL 400. pants paredz gadījumus, kad parādnieka pienākums, dēļ darījuma publiskas formas, ir kļuvis pietiekami ticams, un tiesiskās sekas neprasa pierādījumu pārbaudīšanu prasības tiesvedības kārtībā, lai tiesnesis ārpus sacīkstes principa nodotu saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Turklāt darījuma formas atbilstības nepieciešamība izpaužas ne tikai pieteikuma pamatotības pārbaudē, bet galvenokārt šādas procesuālās kārtības pieļaujamībā vispār. Pētījuma pamatā ir izmaiņas Civilprocesa likuma 400. panta pirmās daļas 1. punkta: “saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšana pieļaujama pēc līgumiem par saistībām, kas nodrošinātas ar publisku hipotēku vai komerčķīlu” (<http://likumi.lv/doc.php?id=50500>), piemērošanā.

Tiesu prakse izmaiņas aizsāka Augstākās tiesas (turpmāk – AT) Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 27. augusta lēmums lietā Nr. SPC-49 (AT Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 27. augusta lēmums lietā Nr. SPC-49), saistību izpildīšanu aprobežojot tikai ar ķīlas (hipotēkas) vai komerčķīlas tiesību izlietošanu. Aktuālā tiesu prakse, saistību izpildīšanu tikai ķīlas ietvaros, pamato ar ķīlas tiesības sekām, taču AT “ķīlas saistībai” ir piešķīrusi likumam nezināmu nozīmi.

Tiesu nolēmumos tiek ieviests jēdziens “ķīlas saistība”. Tā, piemēram, AT Senāta 2009. gada 22. aprīļa lēmumā lietā Nr. SPC-54/2009 norādīts: “Pakļaujot izpildei saistību pēc CPL 400. panta pirmās daļas 1. punkta, darbojas hipotēkas vai komerčķīlas saistība.” Savukārt AT Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs 2010. gada 29. oktobra protestā par Preiļu rajona tiesas tiesneša 2010. gada 29. jūlija lēmumu norāda: “Par atbildīgo par saistību ir atzīstams ķīlas devējs.” (AT Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja Zigmunda Genca 2010. gada 29. oktobra protests pret Preiļu rajona tiesas tiesneša 2010. gada 29. jūlija lēmumu). Vienīgajā pieejamajā publikācijā par piespiedu izpildīšanu, kurā pausts tiesas viedoklis, AT senators norāda: “.. tiesnesim jālemj tieši par nekustamā īpašuma ieķīlājuma akta vai – izsakoties vienkāršāk – ķīlas nodošanu piespiedu izpildei” (Jonikāns, 7. lpp). AT Senāta 2011. gada 26. aprīļa lēmumā lietā Nr. SPC-9/2011 norādīts: “.. bezstrīdus piespiedu izpildīšanai jānodod nekustamā īpašuma ieķīlājuma akts, t.i. jārealizē hipotēka. Savukārt parādnieks ir persona, kas piekritusi publiska akta slēgšanai..” (AT Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 26. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-9/2011).

Minētajos piemēros paustā viedokļa apkopojums atrodams CPL komentāros. “Nav apšaubāms, ka ķīlas tiesība ir kreditora tiesība, bet

jāsaredz, ka šai tiesībai ķīlas attiecību ietvarā atbilst arī ķīlas devēja pienākums atbildēt par nodrošināto parādu..., apskatot aizdevuma attiecības, piemēram, par 50 000 latiem, varam nodalīt pamatsaistību, ko radījis līgums starp aizdevēju un aizņēmēju, un otru, aizdevuma līgumā, iespējams, norādītu, bet ar citu līgumu radītu nodrošinājuma saistību. Pēdējās pamatā ir ķīlas līgums starp aizdevēju un ķīlas devēju, kas nav aizņēmējs.” (Torgāns u.c., 637.1. lpp). Turpat tālāk: “Var pat teikt, ka ķīlas saistība parasti nav nosacīta saistība attiecībā pret galveno saistību, taču tā ir atsevišķi, tātad – patstāvīgi īstenojama saistība”, “Salīdzinot pamata parāda saistību un akcesoro nodrošinājuma saistību, redzams, ka norādītajām pazīmēm (piespiedu izpildīšanai) atbilst otrā saistība, proti, ar hipotēku vai komercķīlu nodrošinātā saistība atbildēt par parādu nodrošinājuma apmērā..” (Torgāns u.c., 638.1. lpp).

Atbilstoši paustajam viedoklim piespiedu izpildīšanas tiesību normas piemērošanas loģiskā struktūra pēc “ja..., tad...” shēmas būtu sekojoša. Ja līgums par ķīlas saistībām ir nodrošināts ar publisku hipotēku vai komercķīlu, tad pieļaujama piespiedu izpildīšana (piespiedu izpildīšanai nododamas ieķīlātāja saistības pārdot ķīlu).

Aplūkosim ķīlas tiesības un saistību tiesību definīcijas atbilstoši CL tiesību normām. Lietu tiesības jēdziens definēts CL komentāros par lietas valdījumu. “Tradicionālajā izpratnē lietu tiesības nozīmē varu pār lietu, varu, ko realizē tiesīgā persona, iedarbojoties tieši uz materiālu lietu. Šī tiesība saista tiesīgo personu – tiesību subjektu ar lietu – tiesību objektu. Lietu tiesība ir absolūta, t.i., šai tiesībai ir priekšrocība salīdzinājumā ar visām citām tiesībām.” (Višņakova, Balodis, 8. lpp). “Lietu tiesībām ir divas juridiskas formas: pirmā – īpašuma tiesība (tiesība uz savu lietu) un otrā – servitūta, ķīlas, izpirkuma tiesība (tiesība uz svešu lietu).” (Višņakova, Balodis, 8. lpp). Arī CL komentāros par īpašumu pausts līdzīgs viedoklis. “CL 927. p. īpašums jēdzieniski definēts kā “pilnīgas varas tiesība par lietu”, saturiski to raksturojot ar īpašniekam piešķirto pilnvaru uzskaitījumu (īpašniekam ir tiesība valdīt, lietot un rīkoties ar lietu). Tādējādi, pirmkārt, īpašums ir subjektīva lietu tiesība jeb konkrētai personai piederoša tieša un ekskluzīva tiesiska vara pār lietu. Otrkārt, salīdzinājumā ar citām lietu tiesībām īpašums ir vispilnīgākā un visaptverošākā tiesība uz ķermenisku lietu.” (Grūtups, Kalniņš, 16. lpp).

Atbilstoši CL 1278. p. “Ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu (841 p.), uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu” (<http://likumi>).

lv/doc.php?id=90221). Savukārt atbilstoši CL 1401. p. “Saistību tiesības ir tādas tiesības, uz kuru pamata vienai personai – parādniekam – jāizdara par labu otrai – kreditoram – zināma darbība, kam ir mantiska vērtība” (<http://likumi.lv/doc.php?id=90220>).

Apkopojot CL izmantotos lietu tiesību un saistību tiesību jēdzienus, varam izdarīt secinājumu par to, ka lietu tiesība ir visaptveroša, pilnīga un tieša gan attiecībā uz ipašnieku, gan ķīlas ņēmēju. Savukārt saistību tiesība ir tikai tiesība prasīt. Tādā veidā varam secināt, ka ķīlas ņēmējs, apveltīts ar lietu tiesību publiskas hipotēkas vai komerčķīlas veidā, šo tiesību arī realizē tieši un nepastarpināti, bez ķīlas devēja starpniecības. Atbilstoši CL 1278. p., ķīlas ņēmējs izlieto tiesību, nevis ieķīlātājs izpilda pienākumu. Turklāt CL ķīlas tiesības izlietošanā ieķīlātāja pienākumu nenosaka vispār.

Pie šādiem apstākļiem varam konstatēt, ka CPL komentāros minētā “ķīlas saistība” ir mākslīgi radīta juridiska konstrukcija, kas tiesībās neatrod pielietojumu un nepieciešamību. Tāpēc attiecībā uz piespiedu izpildīšanu, ja materiālās tiesību normas neparedz ieķīlātāja pienākumu pārdot ķīlu, tad nepastāv arī šādas saistības, kuras būtu pakļaujamā piespiedu izpildīšanai procesuālā kārtībā.

Savukārt ārpus izpildu dokumenta, ja saistība netiek pildīta labprātīgi, nav realizējama kreditora tiesība prasīt parādnieka pienākuma izpildījumu. Tāpēc piespiedu izpildei nododama nevis kreditora lietu tiesība, bet parādnieka pienākums – saistība. Ja līgums par saistībām ir nodrošināts ar publisku hipotēku vai komerčķīlu, tad pieļaujama piespiedu izpildīšana (piespiedu izpildīšanai nododamas ar ķīlu nodrošinātās saistības).

Ķīlas tiesības nodibināšanas publiskas hipotēkas vai komerčķīlas veidā civilprocesuālā nozīmē

Nodibināta lietu tiesība publiskas hipotēkas vai komerčķīlas veidā neapšaubāmi rada materiāli tiesiskas sekas, kas arī atspoguļotas CPL normās par atgūto naudas līdzekļu sadali starp piedzinējiem (CPL 627. un 628. p).

Taču piespiedu izpildīšanai nav svarīgs pats fakts par lietu tiesības nodibināšanu. Būtiska ir forma vai publiskas hipotēkas un komerčķīlas nostiprināšanas veids, kas ļauj saistību uzskatīt par publiski ticamu. Tieši saistības publisku ticamību par nepieciešamu atzinis arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta civillietu departaments 2008. gada 9. janvāra

lēmumā lietā Nr. SPC-2 paredzot, ka publiska ticamība ir nepieciešama un noteicoša, lai saistības tiktu pakļautas bezstrīdus piespiedu izpildīšanai. Lēmumā tiesa norāda, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 400. panta pirmo daļu, lai saistību varētu nodot bezstrīdus piespiedu izpildīšanai, ir jābūt drošai pārlicēbai, ka šāda saistība tiešām pastāv. Šā likuma norma ir noteikusi gadījumu, kad šāda publiska ticamība saistībai ir, un, kad iespējama saistības bezstrīdus piespiedu izpildīšana (AT Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-2).

Publisku ticamību saistība iegūst ar tās ierakstīšanu publiskā reģistrā, nodibinot publisku hipotēku vai komercķīlu. Tiesnesis pārbaudot, piemēram, zemesgrāmatas nodalījuma izdruku, var pārlicēcināties, par kreditoru, aizdevuma summas apmēru, līguma termiņu, procentu un līgumsoda likmi. Aktuālā tiesu prakse dažādo ķīlas nodibināšanas un ierakstu ticamības pakāpi. “Nevar piekrist, ka ķīlai pēc tās ierakstīšanas zemesgrāmatā, iegūstot hipotēkas juridisko dabu un līdz ar to arī publiska akta spēku, tādu pašu publiska akta spēku iegūst arī pati saistība, ko hipotēka nodrošina.” (Jonikāns, 8. lpp). Taču šādai pieejai nav objektīva pamatojuma, jo ķīlas tiesības izlietošanas priekšnosacījums ir prasījuma tiesību pastāvēšana pret parādnieku. Formāli nodibināta ķīlas tiesība, zemesgrāmatā nedzēsta hipotēka pēc saistību izpildīšanas, kreditoram nesaglabā nekādas tiesības, tieši pretēji, ieķīlātājam rodas tiesība prasīt hipotēkas dzēšanu. Tāpēc no ticamības pakāpes un no akta publiskā rakstura viedokļa, ticamība tā saturam (aktā vai reģistrā ierakstītajai saistībai) un tiesiskajām sekām (nodibinātai lietu tiesībai) ir vienāda.

Ietekme uz tiesību normas piemērošanu

Neizdalot publiskas ķīlas tiesības materiāli tiesiskās un civilprocešuālās sekas, nav iespējama piespiedu izpildīšanas piemērošana atbilstoši tiesību normas mērķim, lai pakļautu izpildei parādnieka saistību.

Aktuālā tiesu prakses darbība tiek pamatota uz mākslīgi veidotu juridisku konstrukciju “ķīlas saistību”, un piespiedu izpildīšana nerasniedz mērķi padarīt tiesvedību efektīvāku. Nepamatoti tiek noslogotas tiesas, izskatot prasības pieteikumu par atlikušās parāda daļas piedziņu, palielinās tiesas izdevumi, kopumā tiesvedība kļūst lēnāka, samazinās civiltiesiskās apgrozības līmenis, resursi kļūst dārgāki.

Tiesu prakses maiņas rezultātā (ja nostiprināta hipotēka, piespiedu izpildei pakļaujams ieķīlātāja pienākums pārdot ķīlu) CPL 400. panta

pirmās daļas 1. punkta kārtībā taisīts nolēmums no pilnvērtīga izpildu dokumenta kļuvis tikai par ķīlas pārdošanas pamatojumu. Turklāt tik straujai tiesu praksei maiņai nav atrodamā nekāda izmaiņu pamatojoša argumentācija. Kāpēc hipotēze par “ķīlas saistību” tika izvirzīta vairāk, kā desmit gadus pēc piespiedu izpildīšanas piemērošanas, kuras ietvaros vienveidīgi tika pakļauta saistība, tiesu prakse atbildi nesniedz.

Tiesību norma tiek piemērota nepamatoti sašaurināti un ārpus Latvijas Republikas tiesību sistēmas prasībām, pilnībā neizmantojot tiesību institūta potenciālu procesuālās ekonomijas un lietderības uzlabošanai.

Bibliogrāfija

- Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna zinātniskā redakcijā. Civilprocesa likuma komentāri. II Daļa. (29–60.¹ nodaļa) (2012) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 637.–638. lpp. (In Latvian)
- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-2. (In Latvian)
- AT Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 27. augusta lēmums lietā Nr. SPC-49. (In Latvian)
- AT Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāja Zigmunda Genca 2010. gada 29. oktobra protests pret Preiļu rajona tiesas tiesneša 2010. gada 29. jūlija lēmumu. (In Latvian)
- AT Senāta Civillietu departamenta 2011. gada 26. janvāra lēmums lietā Nr. SPC-9/2011. (In Latvian)
- Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.09.1992. “Ziņotājs”, 29, 30.07.1992. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90221> (skat. 15.11.2014).
- Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Pieņemts 28.01.1937.; stājies spēkā 01.03.1992. “Ziņotājs”, 1, 14.01.1993. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90220> (skat. 15.11.2014).
- Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998.; stājies spēkā 01.03.1999. “Latvijas Vēstnesis”, 326/330 (1387/1391), 03.11.1998., “Ziņotājs” 23, 03.12.1998. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50500> (skat. 15.11.2014).
- Grūtups, A., Kalniņš, E. *Civillikuma komentāri*. Īpašums. (2002) Rīga: Tiesu namu aģentūra, 16. lpp. (In Latvian)
- Jonikāns, V. Dažas piezīmes par saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas problēmām. Žurnāls “Jurista Vārds”, 15.02.2011., Nr. 7, 7.–8. lpp. (In Latvian)
- Višņakova, G., Balodis, K. Civillikuma komentāri. Lietas valdījums. *Tiesības uz svešu lietu*. (1998) Rīga: Mans īpašums, 8. lpp. (In Latvian)

Legal and Procedural Implications of Public Mortgage and Commercial Pawn

Summary

The base of the writing problems is the application of Civil Procedure Law (hereinafter – CPL) article 400, part 1, article 1 (hereinafter referred to as the forced execution) in case law of Republic of Latvia, in which the public mortgage, legal and procedural consequences of commercial pledge are not distinguished. Such a systemic weakness has led to the application of the law contrary to its purpose.

The pledge right, in accordance with the Civil Law (hereinafter – CL), article 1278, are the rights to the property of another, on the basis of which this case ensure the claim of the creditor in such a manner, that he may receive the funds of the claim. The legal role of this law in civil procedure is applicable to cases, where the funds received from the selling of movable property encumbered by a pledge or the real property, in accordance with the CPL, article 627 and 628, are divided between the collectors.

Consequences of civil procedure become apparent in peculiarity form (CL, Article 1367.1368, Mortgage Law, Article 9.10.20.), which confer to it a public plausibility and at the same time creates legal basis for the application of the procedural arrangements provided in CPL Law, Chapter 50.

The current judicial practice based on artificially created legal structure “pledge commitments” – the debtor’s obligation to sell the pledge, which is also subject to an amicable forced execution. As a result the rule of law is applied in a unduly restrictive way. In the legal system of Republic of Latvia the concept of a “pledge commitment” is not present, taking into account the absolute nature of pledge rights, they shall be utilised directly without mortgager will or intercession, which points to significant lack of argumentation in current judicial practice.

There is no reason to diversify the confidence level for the enforcement of a pledge and the corresponding entries in public registers. The precondition of use of pledge right is the existence of a right of claim against the debtor. For the amicable forced execution of commitments the fact about establishing the rights of claim is not important. Essential is the form or the way of consolidating the public mortgage and commercial mortgage, that allows considering the commitments to be public reliable.

Without distinguishing consequences of legal basis and civil procedure for public mortgage, forced execution is applied unduly restrictive and without regard for requirements of legal system of the Republic of Latvia, without using the potential of legal institution to improve the procedural economy and efficiency.

Key words: mortgage, commercial pawn, fulfilment of obligations.

ADVOKĀTA LOMA CIVILPROCESĀ

Daudz diskutēts, par advokātu procesu un izteikti viedokļi par un pret. Tomēr var teikt viennozīmīgi, ka nekvalitatīva pārstāvniecība ir viens no iemesliem civilprocesa kavēšanai un procesa dalībnieku neapmierinātībai. Savukārt advokāts ir vienīgais profesionālais juridiskās palīdzības sniedzējs tiesvedības procesā. Persona vērstoties tiesā centās panākt likumību un taisnību, tādēļ kļūdas lietas vešanā tikai pasliktina un kavē procesu, kas noved pie negatīva rezultāta. Advokāts ir vienīgs jurists, kuram lietu vešana tiesās ir primārais uzdevums un līdz ar to advokāta loma civilprocesā ir neapšaubāmi liela. Rakstā tiek uzsvērti advokāta loma civilprocesā un zvērināts advokāts tiek izskatīts kā profesionālis, kas tieši kvalificēts tieši savu pienākumu izpildei – juridiskās palīdzības sniegšanai un personas pārstāvēšanai tiesā.

Raksta mērķis ir izanalizēt advokāta lomu civilprocesā un izskatīt zvērinātu advokātu kā profesionālu, kas kvalificēts savu pienākumu izpildei, tas ir juridiskās palīdzības sniegšanai, pārstāvībai un aizstāvībai tiesā.

Raksta uzdevumi:

1. Izanalizēt advokāta lomu un statusu civilprocesā.
2. Izanalizēt 2013. gada 19. decembra grozījumus Civilprocesa likumā.

Pētījuma novitāte. 2014. gada 4. janvārī stājušies spēkā 2013. gada 19. decembra grozījumi Civilprocesa likumā, kas papildina 82. pantu par tiesībām uz pārstāvību civilprocesā (2013. gada 19. decembra Grozījumi Civilprocesa likumā). Līdz šiem grozījumiem kasācijas instancē, fiziskās personas lietas tiesā varēja vest vai nu pašas vai ar pilnvarota pārstāvja starpniecību. Šobrīd fiziskās personas lietas kasācijas instances tiesā ved pašas vai ar advokāta starpniecību. Minēti grozījumi nepiešķir advokātiem ekskluzīvas tiesības pārstāvībai civilprocesā un var arī nedot efektu, bet tomēr tas ir solis uz priekšu. Civilprocesā liela nozīme ir pušu līdztiesībai (CPL 9. pants) un sacīkstei (CPL 10. p.). Līdz ar to svarīga loma ir kvalitatīvai pārstāvniecībai, lai jurists labi pārzinātu gan teoriju, gan praksi (procesuālo kārtību un judikatūru). Tas arī tika uzsvērts autora iepriekšējā rakstā “Monopoltiesību piešķiršana zvērinātiem advokātiem”, kas tika aizstāvēts Daugavpils Universitātes 56. Starptautiskajā zinātniskajā konferencē.

Atslēgas vārdi: pārstāvība, civilprocess, zvērināts advokāts, jurists.

Savā zinātniskā rakstā “Advokāta loma civilprocesā” autori galvenokārt grib uzsvērt sekojošos jautājumus: “zvērināts advokāts ir profesionālis, kas kvalificēts tieši savu pienākumu izpildei – juridiskās palīdzības sniegšanai un personas pārstāvēšanai tiesā” un “civilprocesa paātrināšana un pušu līdztiesības nodrošināšana”.

Lai padarītu tiesāšanās procesu kvalitatīvāku un profesionālāku advokāta loma civilprocesa un procesa vešanā ir ļoti nozīmīga, lai tiktu saņemts kvalitatīvs un likumam atbilstošs iznākums. Par to liecina 2013. gada 19. decembra grozījumi Civilprocesa likumā, kas stājās spēkā 2014. gada 4. janvārī, papildinot Civilprocesa likuma 82. pantu ar piekto daļu: “Kasācijas instances tiesā fiziskās un juridiskās personas lietas ved ar advokāta starpniecību.” Attiecīgi grozīti arī citi panti, nosakot, piemēram, ka kasācijas sūdzību paraksta advokāts. Līdz šim kasācijas instancē, tāpat kā pirmās instances un apelācijas instances tiesā, fiziskās personas lietas tiesā varēja vest pašas vai ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību, kas varēja arī nebūt advokāti. Tāpat arī juridisko personu lietas kasācijas instances tiesā varēja vest to amatpersonas, kas darbojas likumā, statūtos vai nolikumā piešķirto pilnvaru ietvaros, vai arī citi juridisko personu pilnvaroti pārstāvji, kas varēja nebūt advokāti.

Šie grozījumi radīja sašutumu par tiesas pieejamības principu, un to juristu diskriminēšana, kas nav zvērinātu advokātu kolēģijas biedri. Grozījumi parāda, ka advokātu profesionālā sagatavotība un loma civilprocesā ir augsta, kas ļauj kasācijas sūdzību izskatīt kvalitatīvāk un ātrāk. Saskaņā ar CPL 450. pantu kasācijas kārtībā var pārsūdzēt apelācijas instances tiesas spriedumu, ja tiesa pārkāpusi materiālo tiesību vai procesuālo tiesību normas vai, izskatot lietu, pārkāpusi savas kompetences ietvarus. Kasācijas instances tiesas kompetencē neietilpst lietas faktisko apstākļu noskaidrošana, papildu pierādījumu pieņemšana un vērtēšana. Ir nepieciešamas zināšanas, lai pareizi konstatētu un interpretētu tiesas pārkāpumu, jo ļoti bieži cilvēki, bez juridiskās izglītības iesniedzot sūdzību kasācijas instances tiesā, nepareizi interpretē un saskata pārkāpumu apelācijas instances tiesas darbībā, kur to nav bijis.

Par to liecina fakts, ka no 2013. gada 14. oktobra līdz 18. oktobrim Augstākās tiesas (AT) Senāta Civillietu departaments, rīcības sēdē izskatot iesniegtās kasācijas sūdzības, 24 lietās pieņēmis lēmumu par atteikšanos ierosināt lietā kasācijas tiesvedību. Šādu lēmumu Senāts pieņēmis, jo senatoru kolēģijai nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā. Līdz ar to lietās stājas spēkā apelācijas instances tiesas nolēmumi. 13 lietās Senāts nodevis izskatīšanai kasācijas kārtībā (Augstākā tiesa 2013). Nekvalitatīva, kasācijas sūdzība, tikai kavē tiesvedības procesu un nepanāk rezultātu, ko vēlējas saņemt, kasācijas sūdzības iesniedzējs, tādēļ advokātu loma ir nozīmīga, tieši viņa zināšanu dēļ.

Augstākās tiesas priekšlikums bija – veikt grozījumus, lai kasācijas instances tiesā lietas vest tikai zvērinātiem advokātiem, zvērināta advokāta institūta ieviešana būtu viens no veidiem, kā tiesāšanās procesu padarīt profesionālāku un līdz ar to arī efektīvāku. Norādīja Augstākās tiesas civillietu departamenta priekšsēdētājs Zigmants Gencs (Gencs 2013). Jo puses diemžēl ne vienmēr izprot kasācijas instances uzdevumus. Lai divās instancēs izskatītas lietas materiālos atrastu materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumu, ja tāds tur vispār ir, vajadzīga laba juridiskā sagatavotība un pieredze, kas piemīt advokātiem.

Statistikas dati liecina, ka 2013. gadā vairāk par 70% no Civillietu departamentā kasācijas kārtībā saņemtajām lietām kasācijas tiesvedības ierosināšana tika atteikta, jo jau ir izveidojusies stabila judikatūra vai nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu (Augstākā tiesa 2014). Attiecīgi zvērinātam advokātam būtu atbildība pārzināt kasācijas instances judikatūru un nemaldināt klientu, iesniedzot kasācijas sūdzību, kurai nav pamata tikt pieņemtai. Būtu “dīvaini” no katra pilsoņa prasīt priekšzināšanas judikatūrā, jo judikatūra jāpapildina un tai ir jāseko līdzi, kas parastam pilsonim pat nebūtu jāzina, tas ir advokātu darbs zināt un būt spējīgam kvalitatīvi palīdzēt cilvēkam.

Senāta līdzšīnējā prakse pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas rāda, ka pušu pārstāvji, bet it īpaši pašas puses nereti cenšas izklāstīt lietas faktiskos apstākļus un pierādīt savu taisnību, ignorējot noteikumu, ka jāpierāda konkrētu materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpums. Analizējot Senāta spriedumus, varam atrast piemērus, kuros var secināt, ka strīds varbūt pat bija izšķirams citādi, bet balstoties uz citu pamatu (nevis to, kas piesaukts pirmās instances vai apelācijas tiesā) un dažreiz šī iespēja pat nav zudusi, tikai jāceļ jauna prasība. Tā ir prasītāja kļūda, ko kasācijas instance nevar labot.

Piemēram: M.G. cēla prasību pret Rīgas Latgales priekšpilsētas izpilddirekciju par Ls 7200 piedziņu. Prasības pamatojumā norādīts pušu noslēgts pirmslīgums (pēc CL 1541. p. tas būtu saucams par priekšlīgumu – K.T.) par nekustamā īpašuma pārdošanu par Ls 18 000, no kuriem Ls 9000 maksājami sertifikātos. Šā priekšlīguma ietvaros noteiktas saistības par šķūņu nojaukšanu un uzcelšanu jaunā vietā. Noteikta rokasnauda Ls 1500, kuras samaksa notikusi, ieskaitot nomas maksas parādu par rokas naudu. Priekšlīgumā paredzētā nekustamā īpašuma pārdošana nav notikusi, bet attiecīgo īpašumu M.G. ir ieguvusi no Rīgas domes privatizācijas ceļā.

M.G. pilnvarotā persona cēla prasību pret Rīgas Latgales priekšpilsētas valdi, pieprasot rokasnaudu Ls 1500 divkāršā apmērā, t.i., Ls 3000,

šķūņu celtniecības izdevumus Ls 4200 un kavējuma naudu 6% apmērā, kas ir Ls 252.

Prasība pamatota uz CL pantiem par rokasnaudu, kā arī 2022. un 2039. pantu par pirkumu. Pirmās instances un apelācijas instances tiesas prasību noraidīja.

Kasācijas sūdzībā atkārtoti norādīts uz CL 2039. pantu, kas aizliedz vienpusēju atkāpšanos no pirkuma līguma, bet turklāt kasācijas sūdzībā, sakarā ar šķūņu celtniecības izdevumiem Ls 4200, norādīts arī uz CL 2391. pantu: neatkarīgi no tā, ka prasība uz šo pamatu nebija celta, tiesas spriedums ir pretrunā ar CL 2391. pantu (nepamatota iedzīvošanās).

Senāts atzina, ka strīds nav atrisināms, pamatojoties uz CL 2039. pantu, jo pirmslīguma paredzētais pirkums nav noticis. Attiecībā uz CL 2391. pantu par nepamatotu iedzīvošanos Senāts norādīja, ka prasība uz šī pamata nav celta un tiesa pareizi ievērojusi CPL 192. panta noteikumus (Lieta Nr. SKC-368, 2001). No kā var secināt, ka prasītājam vajadzēja celt jaunu prasību, nevis rakstīt kasācijas sūdzību, kas liecina par neprofesionālu aizstāvību šajā lietā. Griežoties pie advokāta, kas ir kvalificētāks, šāda situācija varētu arī nenotikt.

Civilprocesa likuma grozījumi ir solis uz profesionāļu tiesvedību un ļauj cerēt, ka kasācijas instancei būs vairāk iespēju skatīt tikai tādas lietas, kuras ir nozīmīgas judikatūras veidošanai.

Eiropas Savienības dalībvalstī pastāv zināms ierobežojums pārstāvniecībai civilprocesā ar tendenci no zināma līmeņa to nodot profesionālu advokātu rokās. Kā, piemēram, Vācijas Civilprocesa kodeksa 78. paragrāfs nosaka advokāta procesa robežas Vācijas tiesu instancēs – saskaņā ar to Vācijā advokāta pārstāvība ir obligāta, sākot ar otrās instances tiesas līmeni pavalsts ietvaros, tā saukto "*Landgericht*". Šī līmeņa tiesām ir piekritis prasības, kuru summa pārsniedz 5000 eiro robežas. Ar to tiek panākta kvalitatīvas judikatūras nodrošināšana un procesā iesaistīto pušu tiesību aizsardzība.

Arī Austrijas Civilprocesa kodekss paredz advokāta procesu. Tā 27. paragrāfs noteic, ka, sākot ar apgabaltiesu līmeni, kas ir pirmā instance strīdiem, kuru vērtība pārsniedz 5000 eiro, pastāv absolūts pienākums par pārstāvi aicināt advokātu. Austrijā kā advokātu procesa mērķis tiek minēts tiesu noslodzes mazināšana un procesa paātrināšana, turklāt abi minētie faktori tiek atzīti par būtiskām sabiedrības interesēm (Gobzems). Ja vienu pusi pārstāv zvērīnāts advokāts, bet otru pusi pārstās, persona bez juridiskām zināšanām vai personas, kas tikko pabeidza augstskolu,

nevar iet runa par pušu līdztiesību un sacīksti, jo persona bez advokāta nebūs spējīgi tās pilnvērtīgi izmantot.

Zvērināts advokāts Egīls Radziņš ir teicis – “Es domāju, ka ir jāiet solis uz priekšu un jau otrā tiesu instance ir jāpadara par advokātu procesu,” akcentēja Radziņš, norādot, ka pretējā gadījumā tikai formāli kasācijas instancē kaut kas tiks izpildīts, bet nekas būtiski netiks sasniegts.

Radziņš atzīmēja, ka šo regulējumu vajadzēja ieviest jau krietni agrāk, jo pašreiz Augstākās tiesas (AT) Senāts kasācijā lielākoties ir pārgājis uz rakstveida procesu, līdz ar to lieta netiek skatīta tiesas sēdē, un advokāta lomu sasaistīt tikai ar kasācijas sūdzības sagatavošanu nenozīmē panākt “pareizo efektu” (Radziņš 2013).

Zvērināts advokāts saglāba zināmu neatkarību un ieņem noteiktu procesuālo statusu civilprocesā, vienīgais jurists, kas tieši kvalificēts pārstāvībai un aizstāvībai tiesā.

Secinājumi

Advokāts ir profesionālis, kas aizstāvēs pārstāvam personu kvalitatīvāk, nekā tā to darītu paši vai intereses pārstāvētu parasts jurists. Jādomā par jaunām izmaiņām, kas padarītu tiesvedību efektīvāku. Tomēr autoru prāt advokātu process jāievieš arī apelācijas instances tiesā, lai nodrošinātu vēl efektīvāku un paātrinātu tiesvedības procesu. Jādara solis uz priekšu, lai balstoties uz atvalstu pieredzi (piemēram, Vācija, Austrija) ievestu kvalificētu pārstāvību tiesā, tas ir advokātu procesu. Tāda veida tiks uzlabota civillietu izskatīšana tiesā, jo tikai kompetenta persona, kura pastāvīgi paaugstina kvalifikāciju un seko izmaiņām likumdošanā, profesionāls sava jomā, spēj nodrošināt savam pārstāvam kvalitatīvu juridisko palīdzību un sasniegt konkrēto mērķi.

Kopsavilkums

Advokāta loma civilprocesā ir neapšaubāmi liela, par to liecina, izmaiņas likumdošanā, kas ir “maziņš solis” pareizā virzienā uz kvalitatīvu pārstāvniecību. Kā arī par Advokātu nozīmīgumu liecina citas valstis, kā Vācija, kur jau no otrās instances pārstāvniecību veic advokāti. Advokāts ir profesionālis, kas aizstāvēs pārstāvam personu kvalitatīvāk, nekā tā to darītu paši vai intereses pārstāvētu parasts jurists. Jādomā par jaunām izmaiņām, kas padarītu tiesvedību efektīvāku. Tomēr autoru prāt advokātu process jāievieš arī apelācijas instances tiesā, lai nodrošinātu vēl

efektīvāku un paātrinātu tiesvedības procesu. Jādara solis uz priekšu, lai balstoties uz atvalstu pieredzi (piemēram, Vācija, Austrija) ievestu kvalificētu pārstāvību tiesā, tas ir advokātu procesu. Tāda veida tiks uzlabota civillietu izskatīšana tiesā, jo tikai kompetenta persona, kura pastāvīgi paaugstina kvalifikāciju un seko izmaiņām likumdošanā, profesionāls sava jomā, spēj nodrošināt savam pārstāvam kvalitatīvu juridisko palīdzību un sasniegt konkrēto mērķi.

Bibliogrāfija

- Augstākā tiesa. Pastiprina advokāta lomu civilprocesā kasācijas instancē. Jurista vārds 09.01.2014. Pieejams <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=263563>
- Augstākā tiesa. Par Senāta rīcības sēdes lēmumiem no 14. oktobra līdz 18. oktobrim. 18.10.2013. Pieejams <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-tiesas-sedem/2013/senata/6095-par-senata-ricibas-sedes-lemumiem-no-14-oktobra-lidz-18oktobrim/>
- AT: Palielinot zvērināta advokāta lomu, varētu paātrināt civilprocesu. 24.02.2013. Pieejams http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/454900-at-palielinot_zverinata_advokata_lomu_varetu_paatrinat_civilprocesu
- Gobzems A. Advokātu process – viens no veidiem, kā paātrināt civilprocesu. Pieejams <http://www.nakotnesforums.lv/visi-raksti/pardomas-par-attistibu/item/77-advokatu-process-viens-no-veidiem-ka-paatrinat-civilprocesu>
- Radziņš E. Advokāts Radziņš: Demokrātija civilprocesā ir pārspilēta. 03.03.2013. Pieejams <http://www.puaro.lv/lv/puaro/advokats-radzins-demokratija-civilprocesa-ir-parspileta>
- Lietā Nr. SKC-368, 2001. LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2001. Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2002., 268.–272. lpp.

Роль адвоката в гражданском процессе

Резюме

Роль адвоката в гражданском процессе неоспоримо велика, о чём свидетельствуют изменения в законодательстве и это “маленький шаг” в правильном направлении к качественному представительству. О значимости адвоката свидетельствуют другие страны, такие как Германия, в которых уже со второй судебной инстанции представительством занимаются адвокаты. Адвокат это профессионал, который будет представлять интересы представляемого качественнее, чем это сделал бы сам представляемый или если бы его интересы представлял обычный юрист. Надо думать о новых изменениях, которые сделают правоведение ещё эффективнее. Но по мнению авторов, процесс адвоката нужно вести так же в судах апелляционной инстанции,

чтобы обеспечить ещё более эффективный и ускоренный судебный процесс. Нужно делать шаг вперёд, чтобы основываясь на опыт зарубежных стран (например, Германия, Австрия), ввести качественное представительство в суде, то есть процесс адвоката. Таким образом, будет улучшено рассмотрение гражданских дел в суде, потому что компетентный юрист, который самостоятельно повышает квалификацию и следит за изменениями в законодательстве, профессионал в своей отрасли, способен обеспечить своему представляемому качественную юридическую помощь и достичь конкретной цели.

Ключевые слова: Представительство, гражданский процесс, присяжный адвокат, юрист.

TRANSPORTLĪDZEKĻA VADIŠANAS JĒDZIENS

Raksta mērķis: analizēt un noskaidrot transportlīdzekļa vadīšanas jēdzienu. Raksta uzdevumi:

- 1) izpētīt transportlīdzekļa vadīšanas jēdzienu starptautiskajos un nacionālajos normatīvajos aktos;
- 2) analizēt praktiskās situācijas;
- 3) norādīt uz problēmām, kas rodas, nepastāvot vienotam transportlīdzekļa vadīšanas jēdzienam.

Novitāte: transportlīdzekļa vadīšanas jēdziens juridiskajā literatūrā nav analizēts, līdz ar to tas ir būtisks ieguldījums juridisko jēdzienu izskaidrošanā un veidošanā.

Nav iedomājama moderna sabiedrības pastāvēšana bez transportlīdzekļu izmantošanas. Mūsdienās transportlīdzekļi plaši tiek izmantoti ikdienā, lai veiktu dažādas sadzīves vajadzības. Vienlaikus pastāv jautājums par transportlīdzekļu izmantošanas, kā arī to kontroli no ceļu satiksmes drošības aspektiem. Ir virkne tiesību aktu, kuri reglamentē individuālu attiecības ceļu satiksmē. Ceļu satiksmes likuma pirmā nodaļa ir veltīta likumā lietotiem terminiem. Arī Ministru kabineta noteikumos Nr. 571 “Ceļu satiksmes noteikumi” ir atrunāti tajos lietotie termini. Terminu esamība palīdz izprast normatīvajā aktā lietotā termina definējumu, proti, ko likumdevējs ir domājis ar šo jēdzienu. Gan iestādes praksē, gan tiesu praksē nereti tiek diskutēts jautājums par transportlīdzekļa vadīšanas jēdzienu. Autors secina, ka minētais definējums nav atrunāts nevienā nacionālajā tiesību aktā. Tomēr ir jāatzīst, ka tiesību normu dispozīcijas paredz atbildību par transportlīdzekļu vadīšanu, piemēram, par transportlīdzekļu vadīšanu alkohola reibumā vai narkotisko, vai citu apreibinošu vielu ietekmē (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ pants). Lai kvalificētu minētās darbības pēc Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 149.¹⁵ panta, ir nepieciešams konstatēt, vai transportlīdzeklis tika vadīts. Savukārt transportlīdzekļa vadīšanas jēdzienu likumdevējs nesniedz, līdz ar ko rodas strīdi personas darbību kvalifikācijā, proti, kādas darbības tiks uzskatītas par transportlīdzekļu vadīšanu. Pašlaik tiesību zinātnē nav vienotas prakses šī jēdziena izpratnē. Autors uzskata, ka ir jāizstrādā vienots transportlīdzekļa vadīšanas jēdziens.

Atslēgas vārdi: transportlīdzeklis, vadīšana, jēdziens, ceļu satiksme, atbildība.

Transportlīdzekļa vadīšanas jēdziena skaidrojums

Nacionālajos tiesību aktos nav atrunāts, kādas darbības tiek uzskatītas par transportlīdzekļa vadīšanu. Likumdevējs Ceļu satiksmes likuma pirmo nodaļu ir veltījis likumā lietotiem terminiem. Arī Ministru kabineta no-

teikumos Nr. 571 “Ceļu satiksmes noteikumi” 1. punktā ir minēti noteikumos lietotie termini. Taču nevienā no ceļu satiksmi reglamentējošajiem tiesību aktiem nav atrunāts, kas ir transportlīdzekļa vadīšana.

Tiesību zinātnē ar vārdu definīcija (latīņu: *definitio* – ‘robeža’) ir jēdziena vai priekšmeta īss raksturojums, kurā ir iekļautas to būtiskās pazīmes. Lai kaut ko varētu definēt, ir nepieciešams pietiekami precīzi raksturot, jo pretējā gadījumā jēdziens vai priekšmets var tikt sajaukts ar citiem jēdzieniem vai priekšmetiem, kas atbilst nepilnīgi nedefinētajam raksturojumam. Definīcijā nevar būt arī pretrunas.

Saskaņā ar 1968. gada Vīnes konvencijas “Par ceļu satiksmi” 8. pantu, katram transportlīdzeklim, kas atrodas kustībā, jābūt savam vadītājam. Vadītājam jābūt noteiktām fiziskām un psihiskām dotībām – viņa fiziskajam un prāta stāvoklim jābūt tādām, kas ļauj veikt transportlīdzekļa vadīšanu.

Vīnes konvencijas “Par ceļu satiksmi” 1. pantā transportlīdzeklis tiek uzskatīts par:

- 1) “*apstādinātu*”, ja tas ir apstājies uz laiku, kas nepieciešams cilvēku uzņemšanai vai izsēdināšanai, vai preču iekraušanai vai izkraušanai; un
- 2) “*stāvošu*”, ja tas ir apstājies jebkāda cita iemesla dēļ, izņemot nepieciešamību izvairīties no sadursmes ar citu ceļa lietotāju vai sadursmes ar šķērslī, vai ievērot satiksmes noteikumus, un ja laika periods, kurā transportlīdzeklis paliek stāvošs, neaprobežojas ar laiku, kas nepieciešams cilvēku uzņemšanai vai izsēdināšanai, vai preču iekraušanai vai izkraušanai.

Bet kādā veidā var secināt, kad transportlīdzeklis tiek vadīts, proti, kādā momentā transportlīdzekļa vadītāju var uzskatīt, ka viņš vada transportlīdzekli?

Transportlīdzekļa vadītājs ir fiziska persona, kas vada transportlīdzekli vai apmāca transportlīdzekļa vadīšanu citai personai, kurai nav tiesību par attiecīgas kategorijas transportlīdzekļa vadīšanu. Transportlīdzekļa vadītāja pienākumus nosaka Ceļu satiksmes likuma 25. pants, kā arī Ceļu satiksmes noteikumi, kas izdoti pamatojoties uz šo likumu.

No Ceļu satiksmes likuma 26. panta pirmajā daļā definētā transportlīdzekļa vadīšanas tiesību jēdziena izriet, ka transportlīdzekļu vadīšana iekļauj sevī spēju ietekmēt transportlīdzekļa kustības ātrumu, kustības virzienu un darbināt visus tā konstrukcijā paredzētos mehānismus, tas ir, pilnvērtīgi piedalīties ceļu satiksmē.

Savukārt Ceļu satiksmes likuma 1. panta pirmās daļas 28. punktā ir norādīts, ka transportlīdzekļa vadītājs ir fiziska persona, kura vada tran-

sportlīdzekli vai arī apmāca vadīšanai personu, kurai nav atbilstošas kategorijas transportlīdzekļu vadīšanas tiesības, no kā izriet, ka “vadīt” nozīmē personas spēju pilnīgi kontrolēt transportlīdzekli.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 25. janvāra Lietā SKK – 33/2008 (Krimināllietā 11230012305) kasatore uzskata, ka persona nav uzskatāma par vadītāju arī tad, ja tai blakus sēdekli – kā transportlīdzekļa vadītājs – atrodas instruktors, jo viņš spēj ietekmēt apmācāmās personas rīcību. No norādītā secināms, ka persona kura atrodas velkamā automobiļa vadītāja vietā, nav uzskatāma par transportlīdzekļa vadītāju, jo viņam pilnībā nav iespējams realizēt transportlīdzekļa vadītāja funkcijas, jo konkrētajā situācijā automobiļa kustība un izvēlētais virziens ir iespējams tikai ar citas personas darbību.

Savukārt Augstākās tiesas Senāts pretēji kasatores viedoklim uzskata, ka nepareiza ir kasatores norāde uz to, ka transportlīdzekļa vadīšana iekļauj sevī spēju ietekmēt transportlīdzekļa kustības ātrumu, kustības virzienu un spēju darbināt visus tā konstrukcijā paredzētos mehānismus. Pietiek arī tikai ar daļēju spēju, konkrētajā situācijā, spēju ietekmēt transportlīdzekļa kustības virzienu.

Autors piekrīt Augstākās tiesas Senāta viedoklim, ka nav svarīgi cik un kādā apjomā persona var ietekmēt transportlīdzekļa kustību, proti, ietekmēt transportlīdzekļa kustības ātrumu, kustības virzienu un spēju darbināt visus tā konstrukcijā paredzētos mehānismus.

Pētot citu valstu, piemēram, Baltkrievijas Republikas tiesību aktus šajā jautājumā, autors secina, ka Baltkrievijas Republikas Ceļu satiksmes noteikumos ir sniegts transportlīdzekļa vadīšanas jēdziens: “управление транспортным средством – воздействие на органы управления транспортного средства, приведшее к изменению его положения относительно первоначального”. Tulkojumā: “*Ietekme uz transportlīdzekļa vadīšanas orgāniem, kas noveda pie transportlīdzekļa stāvokļa maiņas, attiecībā pret tā pirmatnējo atrašanos.*”

Autora ieskatā ir sniegta pietiekami izsmelīga definīcija, lai varētu izprast, ko nozīmē transportlīdzekļa vadīšana, proti, ir jābūt diviem pamatnosacījumiem. Ietekme uz transportlīdzekļa vadīšanas orgāniem, piemēram, stūres rats, pedāļi, u.c., kā arī transportlīdzekļa stāvokļa maiņai, attiecībā pret tā pirmatnējo atrašanos. Pastāvot šiem diviem pamatnosacījumiem vienlaicīgi var konstatēt transportlīdzekļa vadīšanas faktu.

Autors piedāvā vairākus piemērus piemērojot transportlīdzekļa vadīšanas jēdziena izpratni praksē.

1. Transportlīdzekļa vadītājs nolēma namu pagalmā pārvietot transportlīdzekli stāvēšanai, lai tas netraucētu pārējiem ceļu satiksmes dalībniekiem. Neraugoties uz to, ka tika nobraukti tikai daži metri, kā arī transportlīdzeklis tika vadīts namu pagalmā, nevis pa ielu, tādas darbības tiek uzskatītas par transportlīdzekļa vadīšanu, jo iedarbojoties uz transportlīdzekļa vadīšanas orgāniem transportlīdzeklis mainīja savu atrašanās vietu. Gadījumā, ja pat persona atrastos pie transportlīdzekļa stūres pie izslēgta dzinēja un citas personas palīdzētu to pārstumt, tādas darbības arī būtu kvalificētās, kā transportlīdzekļa vadīšana.
2. Transportlīdzekļa vadītājs iestrēga sniega kupenā un nevar izbraukt. Mēģinot izbraukt transportlīdzekļa vadītājs ar sajūga un akseleratora pedāļu palīdzību iekustina transportlīdzekli. Tādas darbības arī ir kvalificējamas, kā transportlīdzekļa vadīšana, jo tika veikta iedarbība uz vadīšanas orgāniem, kā arī transportlīdzeklis svārstījās, tas ir, mainīja savu atrašanos attiecībā pret pirmatnējo stāvokli.

Apskatot abas situācijas var secināt, ka nav svarīgi cik lielu attālumu ir nobraucis transportlīdzeklis, kā arī kādā veidā transportlīdzeklis tika vadīts, proti, vadītājam sēžot pie stūres, jeb atrodoties pasažiera sēdekļī, jeb stumjot. Visos šajos gadījumos ir notikusi transportlīdzekļa vadīšana.

Secinājumi

Analizējot transportlīdzekļa vadīšanas jēdziena izpratni tiesību sistēmā ir jāatzīst, ka nav vienotas izpratnes, ko nozīmē transportlīdzekļa vadīšana. Iestāde un tiesa savā praksē piemēro dažādu interpretāciju šī jēdziena skaidrojumā. Tāda veida kolīzijas notiek gan krimināllietās, gan administratīvo pārkāpumu lietās. Krimināllikums arī nedod transportlīdzekļa vadīšanas jēdziena skaidrojumu, līdz ar ko tas tiek interpretēts dažādi. Krimināllikuma 261. pantā likumdevējs sniedz transportlīdzekļa jēdziena definīciju, kura ir atšķirīga no Ceļu satiksmes likumā minētās, proti, ir daudz šaurāka. Lai personu sauktu pie atbildības par Krimināllikuma 260. pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu ir jāpierāda, ka ir bijusi transportlīdzekļa vadīšana, jo panta daļu dispozīcijās ir noteikta darbība, proti, vadīšana “(..) ja to izdarījusi persona, kas vada transportlīdzekli, (..)”. Arī administratīvajās pārkāpuma lietās likumdevējs Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa desmito “a” nodaļu ir veltījis administratīvajiem pārkāpumiem ceļu satiksmē, kur lielākā daļa pantu dispozīcijās paredz atbildību par transportlīdzekļa vadīšanu. Piemēram, 149.¹⁵ pantā

“Par transportlīdzekļa vadīšanu, ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz (..)”. Tātad, lai personu sauktu pie atbildības par šajā pantā paredzēto pārkāpumu ir jāpierāda, vai ir bijusi transportlīdzekļa vadīšana. Savukārt nevienā nacionālajā tiesību aktā nav atrunāts, kas ir transportlīdzekļa vadīšana, līdz ar ko šī jēdziena izpratne var būt dažāda. Autors uzskata, ka ir nepieciešamas Ceļu satiksmes likumā ieviest transportlīdzekļa vadīšanas jēdziena definīciju, kas radītu vienotu izpratni par transportlīdzekļa vadīšanu.

Bibliogrāfija

- Ceļu satiksmes likums. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=45467> (skat. 27.10.2014.).
- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=89648> (skat. 25.10.2014.).
- Ministru kabineta noteikumi Nr. 571 “Ceļu satiksmes noteikumi”. (In Latvian). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90585> (skat.03.11.2014.).
- Spriedums Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 25. janvāra lieta SKK - 33/2008 (Krimināllieta 11230012305). (In Latvian)
- Vīnes konvencija “Par ceļu satiksmi”. (In Latvian) Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=2908> (skat. 20.10.2014.).

The Notion of Vehicle Driving

Summary

In Latvian Law have some problems with definition of vehicle driving. For example, just how fast one may drive when the relevant rule says only that driving must be “reasonable and prudent. Driving in traffic is more than just knowing how to operate the mechanisms which control the vehicle; it requires knowing how to apply the rules of the road (which govern safe and efficient sharing with other users). An effective driver also has an intuitive understanding of the basics of vehicle handling and can drive responsibly.

Although direct operation of a bicycle and a mounted animal are commonly referred to as *riding*, such operators are legally considered drivers and are required to obey the rules of the road. Driving over a long distance is referred to as a road trip.

Driveability of a vehicle means the smooth delivery of power, as demanded by the driver. Typical causes of driveability degradation are rough idling, misfiring, surging, hesitation, or insufficient power. A driver must have physical skills to be able to control direction, acceleration, and deceleration. These definitions need to include in Latvian Law.

Key words: vehicle, driving, term, road traffic, responsibility.

LATVIJAS SODU KODEKSA UN EIROPAS CIETUMU NOTEIKUMU NORMU KOLERĀCIJA

Kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu saskaņā ar Latvijas Sodumu izpildes kodeksā noteiktajiem kriminālsodu izpildes pamatprincipiem, šī mērķa sasniegšanai izmantojot visus tiesiskos instrumentus un līdzekļus, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un neizdarītu jaunus noziedzīgos nodarījumus.

Brīvības atņemšanas soda izpildē attiecībā uz ieslodzītajiem jānodrošina tādi režīma apstākļi, kas nav cilvēka cieņu aizskaroši un pazemojoši.

Autors, veicot Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumu Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem un Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normu analīzi, nonāk pie secinājuma, ka ir vērojama atsevišķu Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normu neatbilstība starptautiskajām normām un standartiem.

Ne vienmēr pastāv iespēja, ka nacionālo un starptautisko tiesību saturs ir identisks, bet ieslodzījuma apstākļus, kas ir pretrunā ar ieslodzīto cilvēktiesībām, nevar attaisnot.

Pamatojoties uz iepriekš minēto, autors iesaka veikt virkni grozījumu Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normās, lai kodeksa normas atbilstu gan Eiropas cietumu noteikumu prasībām, gan vispārpieņemtajām cilvēktiesībām.

Atslēgas vārdi: soda izpilde, cietums, režīms, notiesātais, cilvēktiesības.

Kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu saskaņā ar Latvijas Sodumu izpildes kodeksā noteiktajiem kriminālsodu izpildes pamatprincipiem, šī mērķa sasniegšanai izmantojot visus tiesiskos instrumentus un līdzekļus, lai notiesātais un citas personas pildītu likumu un neizdarītu jaunus noziedzīgos nodarījumus. Brīvības atņemšanas soda izpildē attiecībā uz ieslodzītajiem jānodrošina tādi režīma apstākļi, kas nav cilvēka cieņu aizskaroši un pazemojoši. *Zaudējot brīvību, personas eksistence un tiesību aizsardzība gandrīz pilnībā kļūst atkarīga no slēgtās iestādes personāla, vadības un valsts amatpersonām* (Kamenska 2003).

Raksts atspoguļo veiktā pētījuma rezultātus par Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumu Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem un Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normu korelāciju, kā arī atsevišķu Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normu neatbilstību starptautiskajām normām un standartiem.

Šajā pētījumā tiek pētītas Eiropas cietumu noteikumu un Latvijas Sodumu izpildes kodeksa normas, identificēti problēmjautājumi un ieteikti

iespējamie risinājuma varianti. Ne vienmēr pastāv iespēja, ka nacionālo un starptautisko tiesību saturs ir identisks, bet ieslodzījuma apstākļus, kas ir pretrunā ar ieslodzīto cilvēktiesībām, nevar attaisnot.

Pētījuma mērķis ir veikt spēkā esošo Eiropas cietumu noteikumu un Latvijas Soduzpildes kodeksa normu korelāciju, izvērtēt to atbilstību vispārpieņemtajām cilvēktiesību prasībām, starptautiskajām normām un standartiem. Uz pētījuma pamata tika izstrādāta virkne rekomendāciju, kā arī norādīts uz nepieciešamību veikt grozījumus Latvijas Soduzpildes kodeksa normās.

Autors izsaka pieņēmumu, ka pētījuma ietvaros atklātie trūkumi un piedāvātie risinājumi dos nozīmīgu pienesumu soduzpildes tiesību teorijas attīstībā Latvijā. Izmantojot pētījumā izteiktās jaunās zinātniskās atziņas, būs iespējams pilnveidot brīvības atņemšanas soda izpildes tiesisko regulējumu. *Analizējot brīvības atņemšanas soda piemērošanas un izpildes aspektus, jāņem vērā apstākļi, ka cietums ir vieta, kur pastāv liela iespēja, ka tajā var tikt pārkāptas ieslodzīto cilvēktiesības* (Zahars 2011).

Eiropas cietumu noteikumu 17.3. punkts noteic, ka *cik vien iespējams, ar ieslodzītajiem apspriež gan viņu sākotnējo atrašanās vietu, gan turpmāko pārvietošanu no vienas ieslodzījuma vietas uz citu*, turpretī Latvijas Soduzpildes kodeksa 13.¹ pants noteic, ka *notiesāto izvietošānu konkrētajā brīvības atņemšanas iestādē nosaka Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks, ievērojot medicīnas, drošības un noziedzības novēršanas kritērijus*.

Veicot spēkā esošā Latvijas Soduzpildes kodeksa un Eiropas cietumu noteikumu normu analīzi, autors nonāk pie secinājuma, ka ar brīvības atņemšanu notiesāto izvietošānas prasības un kritēriji ir atšķirīgi.

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka veikt grozījumu Latvijas Soduzpildes kodeksā un 13.¹ pantu izteikt sekojošā redakcijā: *Notiesāto izvietošānu konkrētajā brīvības atņemšanas iestādē nosaka Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks, ievērojot medicīnas, drošības un noziedzības novēršanas kritērijus, kā arī ieslodzītā vēlmi*.

Eiropas cietumu noteikumu 17.3. punkts noteic, *ja vien iespējams, ieslodzītajiem ir jāatļauj vai nu eskorta pavadībā, vai patstāvīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai apmeklētu slimo tuvinieku vai piedalītos bēres, vai citu humānu iemeslu dēļ*, turpretī Latvijas Soduzpildes kodeksa 49.² panta pirmā daļa noteic, ka *notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības*

atņemšanas iestādes teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību, bet šī panta otrā daļa noteic, ka notiesātais, kas sodu izcieš daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē, atklātajā cietumā vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai veselības aprūpes iestādēs ārpus brīvības atņemšanas iestādes.

Veicot spēkā esošā Latvijas Soduzpildes kodeksa un Eiropas cietumu noteikumu normu analīzi, autors nonāk pie secinājuma, ka notiesātajiem, kuri brīvības atņemšanas sodu izcieš slēgtajos cietumos un daļēji slēgtā cietuma zemākajā pakāpē, nepastāv neviena no iespējamā vai nu eskorta pavadībā, vai patstāvīgi atstāt ieslodzījuma vietu, lai apmeklētu slimo tuvinieku, piedalītos bērēs, vai citu humānu iemeslu dēļ. *Brīvības atņemšana nevar tikt uzskatīta kā atbilstoša sankcija attiecībā pret visu vai vairākuma kategoriju likumpārkāpējiem, jo īpaši tiem, kuri diez vai atkārtoti izdarīs likumpārkāpumus, kuru noziedzīgi nodarījumi būtiski neapdraud sabiedrības drošību, vai arī tiem, kam nepieciešama medicīniska, psihiatriska vai sociāla palīdzība* (Zahars 2014).

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka veikt grozījumus Latvijas Soduzpildes kodeksā un 49.² pantu papildināt ar jaunu vienpadsmito daļu, šo daļu izteikt sekojošā redakcijā: *Notiesātais, kas sodu izcieš slēgtajā cietumā vai daļēji slēgtā cietuma zemākajā režīma pakāpē, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju patstāvīgi vai konvoja pavadībā līdz trim diennaktīm, lai apmeklētu slimo tuvinieku vai piedalītos bērēs, vai citu humānu iemeslu dēļ. Brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka lēmums ir galīgs lēmums.*

Eiropas cietumu noteikumu 27.1. punkts noteic, ka *ikvienam ieslodzītajam dod iespēju katru dienu vismaz vienu stundu pavadīt svaigā gaisā, ja vien to ļauj laika apstākļi*, bet noteikumu 27.2 punkts noteic, ka *lai ieslodzīto pastaigas varētu notikt arī nelabvēlīgos laika apstākļos, nodrošina alternatīvus risinājumus*, turpretī Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.⁴ panta devītās daļas 5. punkts un 50.⁵ panta astotās daļas 4. punkts noteic, ka notiesātajiem, kuri izcieš brīvības atņemšanas sodu slēgtajos un daļēji slēgtajos cietumos, ir tiesības *izmantot pastaigas vai piedalīties sporta spēlēs svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā*. Papildu iepriekš minētajam, Eiropas cietumu noteikumu 27.3. punkts noteic, ka *pareizi organizētas nodarbības, kas uzlabo fizisko sagatavotību un nodrošina*

pietiekamu fizisko slodzi un atpūtas iespējas, ir neatņemama ieslodzījuma režīma sastāvdaļa. Cietumu administrācija veicina šādas nodarbības, sagādājot attiecīgās iekārtas un inventāru.

Veicot spēkā esošā Latvijas Soduzpildes kodeksa un Eiropas cietumu noteikumu normu analīzi, autors nonāk pie secinājuma, ka saskaņā ar kodeksā noteikto, notiesātajiem pastāv izvēles tiesības vai nu apmeklēt pastaigu svaigā gaisā, vai nu sporta zālī. Kā liecina prakse, brīvības atņemšanas iestādēs sporta zāļu nav, netiek arī organizētas nodarbības, kas uzlabotu fizisko sagatavotību un dotu atpūtas iespējas. *Humānu attieksmi var nodrošināt arī fiziski novecojušās telpās* (Coyle 2002).

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka veikt grozījumu Latvijas Soduzpildes kodeksā un 50.⁴ panta devītās daļas 5. punktu izteikt sekojošā redakcijā: *Izmantot pastaigas un piedalīties sporta spēlēs svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā.*

Eiropas cietumu noteikumu 26.1. punkts noteic, *darbu ieslodzījuma vietā uzskata par pozitīvu ieslodzījuma režīma aspektu, un to nekad neizmanto, lai sodītu ieslodzītos, bet noteikumu 26.10. punkts noteic, ka jebkurā gadījumā ieslodzītajiem par darbu pienākas taisnīga atlīdzība, turpretī Latvijas Soduzpildes kodeksa 56.¹ pants noteic, ka lai nodrošinātu resocializācijas mērķu sasniegšanu, notiesātos, kas sodu izcieš izmeklēšanas cietumā, brīvības atņemšanas iestādē vai audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, nodarbina par samaksu vai bez atlīdzības. Kodeksa 56.¹⁰ panta pirmā daļa noteic, ka ar brīvības atņemšanu notiesātos nodarbina bez atlīdzības vienīgi brīvības atņemšanas iestāžu un apkārtējās teritorijas uzturēšanas, uzkopšanas un labiekārtošanas darbos, kā arī notiesāto kultūras un sadzīves apstākļu uzlabošanas darbos.*

Veicot spēkā esošā Latvijas Soduzpildes kodeksa un Eiropas cietumu noteikumu normu analīzi, autors nonāk pie secinājuma, ka notiesāto nodarbināšana bez atlīdzības ir pretrunā ne tikai ar Eiropas cietumu noteikumu prasībām, bet arī ar Latvijas Republikas Satversmē noteikto. Satversmes 107. pants noteic, ka *ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un apmaksātu atvaļinājumu.* Cita starpā, arī Satversmes 106. pantā ir noteikts, ka *piespiedu darbs ir aizliegts.*

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors iesaka veikt grozījumus Latvijas Soduzpildes kodeksa normās un notiesātos brīvības atņemšanas soda izpildes laikā nodarbināt tikai un vienīgi par samaksu. *Cilvēktiesības ir augstākas par visiem likumiem un nacionālo valstu likumdošanai ir*

jārespektē cilvēktiesību principi un standarti (Catlaks, Ikstens 2003). Eiropas cietumu noteikumu 4. punkts noteic, ka *ieslodzījuma apstākļus, kas ir pretrunā ar ieslodzīto cilvēktiesībām, nevar attaisnot, aizbildinoties ar līdzekļu nepietiekamību.*

Apkopojot iepriekš minēto, autors iesaka sekojošus risinājuma variantus:

1. Veikt grozījumu Latvijas Soduzpildes kodeksā un kodeksa 13.¹ pantu izteikt sekojošā redakcijā: *Notiesāto izvietošanu konkrētajā brīvības atņemšanas iestādē nosaka Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks, ievērojot medicīnas, drošības un noziedzības novēršanas kritērijus, kā arī ieslodzītā vēlmi.*
2. Veikt grozījumu Latvijas Soduzpildes kodeksā un kodeksa 49.² pantu papildināt ar jaunu vienpadsmito daļu: *Notiesātais, kas sodu izcieš slēgtajā cietumā vai daļēji slēgtā cietuma zemākajā režīma pakāpē, ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam var lūgt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju patstāvīgi vai konvoja pavadībā līdz trim diennaktīm, lai apmeklētu slimo tuvinieku vai piedalītos bērēs, vai citu humānu iemeslu dēļ. Brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka lēmums ir galīgs lēmums.*
3. Veikt grozījumu Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.⁴ panta deviņtajā daļā un šīs daļas 5. punktu izteikt sekojošā redakcijā: *Izmantot pastaiņas un piedalīties sporta spēlēs svaigā gaisā ne mazāk kā vienu stundu dienā.*
4. Veikt grozījumus Latvijas Soduzpildes kodeksa astotajā "A" nodaļā *Ar brīvības atņemšanu notiesāto nodarbināšanas vispārīgie noteikumi* un notiesātos brīvības atņemšanas soda izpildes laikā nodarbināt tikai un vienīgi par samaksu.

Bibliogrāfija

- Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem. Pieejams: http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/PRISONS/EPR/Rec_2006_2Latvia.pdf (skat. 23.09.2014.).
- Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs Nr. 6., 1994. gada 31. martā, ar grozījumiem.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> (skat. 24.09.2014.).
- Latvijas Soduzpildes kodekss. Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs Nr. 1., 1971. gada 1. janvāris., ar grozījumiem.* Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=90218> (skat. 25.09.2014.).

- Catlaks A., Ikstens J. (2003) *Politika un tiesības*. Rīga: apgāds Zvaigzne ABC. ISBN 9984-22-670-0, 121. lpp. (In Latvian)
- Kamenska A. (2003) *Rokasgrāmata slēgto iestāžu monitoringa veicējiem*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs. ISBN 9984-9707-2-8, 6. lpp. (In Latvian)
- Zahars V. (2011) *Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule". ISBN 978-9984-14-456-6, 47. lpp. (In Latvian)
- Zahars V. (2014) *Kriminālpolitika: mūsdienu tendences un procesi*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule". ISBN 978-9984-14-669-0, 84. lpp. (In Latvian)
- Coyle A. (2002) *A Human Rights Approach to Prison Management., Handbook for prison staff.*, Kings College London, International Centre for Prison Studies. ISBN 0-9535221-5-6, page 96. (In English)

The Correlation the Penal Executive Code of Latvia and European Prison Rules

Summary

Task of criminal sanctions is to fulfill criminal sanctions accordingly to basic principles set in the Penal Executive Code of Latvia. To achieve this goal using all legal instruments and resources so convict and other persons would fulfill the law and wouldn't commit new crimes.

Implementing deprivation of liberty sentence execution to convicts should ensure such regime conditions, which aren't dignity offensive and degrading.

The author after analyze of Recommendations (2006) of Council of Ministers of the Council of Europe for member states about European Prison Rules requirements and norms of the Penal Executive Code of Latvia concludes that some of norms of the Penal Executive Code of Latvia does not meet international norms and standards.

There is not always the possibility that content of national and international rights is identical but conditions of imprisonment which are contrary to the human rights of convicts cannot be justified.

On the above basis the author proposes to make several amendments in the norms of the Penal Executive Code of Latvia, so the norms of Code will correspond to European Prison Rules requirements and generally accepted human rights.

Key words: sentence execution, prison, regime, convict, human rights.

КАЧЕСТВО РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

Одним из направлений развития правоохранительной системы в современном период в Латвии является судебная-правовая реформа, которая предполагает совершенствование деятельности всех правоохранительных учреждений по осуществлению различных задач, относящихся к их сфере, в том числе – в области расследования преступлений.

Целью публикации является выявление ошибок, допускаемых в ходе расследования уголовных дел лицами, ведущими досудебный уголовный процесс, исследование природы этих ошибок, а также причин, порождающих их.

Вышеуказанной целью определяются следующие задачи настоящего исследования: характеристика качества и эффективности расследования преступлений; сущность и выявление закономерностей допущения ошибок в ходе досудебного уголовного процесса при проведении следственных действий; формулировка предложений по улучшению качества следствия.

В ходе написания статьи применялись научно обоснованные методы, в том числе диалектический метод познания, сравнительно-правовой, логико-юридический, статистический и конкретно-социологический.

К проблеме качества и эффективности расследования преступлений обращаются многие учёные и практические работники правоохранительных учреждений, поскольку она затрагивает значительное количество вопросов, в том числе, связанных с правами личности в уголовном процессе.

Качество и эффективность расследования являются одним целым. В статье автор приводит позиции учёных, определяя понятийное содержание качества и эффективности расследования преступлений, историческую характеристику категории качества, рассматривает и анализирует возможность устранения следственных ошибок в ходе досудебного процесса, а также роль должностных лиц, ведущих уголовный процесс, их правовое положение в ходе расследования уголовных процессов.

В ходе проведённого исследования автором выполнены выводы о необходимости дальнейшего изучения проблем качества и эффективности расследования преступлений и внесены предложения по совершенствованию Уголовно-процессуального закона.

Ключевые слова: уголовный процесс, Уголовно-процессуальный закон, расследование, следственные действия, следственная ошибка.

В Латвии одним из направлений развития правоохранительной системы в современный период является судебно-правовая реформа, которая предполагает совершенствование деятельности всех правоохранительных учреждений по осуществлению различных задач, относящихся к их сфере, и в том числе в области раскрытия и расследования преступлений.

К проблеме качества и эффективности расследования преступлений обращаются многие ученые и практические работники правоохранительных учреждений, поскольку она затрагивает значительное количество вопросов и в том числе, связанных с правами личности в уголовном процессе.

Чтобы определить наиболее важные практические характеристики положений качества и эффективности расследования преступлений, следует рассмотреть связанные с ними понятийные формулировки и научные позиции. Относительно качества следует отметить, что эта категория возникла в философии, когда Пифагор отделил качество от количества, а затем Аристотель связал его с сущностью и состоянием. По Гегелю, качество возникает тогда, когда наличное бытие приобретает определенность, а «определенность, благодаря которой какая-то вещь есть лишь эта вещь, заключается исключительно в ее свойствах» (Гегель 1972). В учебниках по философии и философской литературе качество объекта понимают по-разному. Например, как определенность и устойчивость, как свойство или совокупность существенных свойств, как единство элементов и структуры, как определенность и системность и т.д. (Материалистическая диалектика 1981). В словаре С.И. Ожегова качество определено, как совокупность существенных признаков, свойств, особенностей, отличающих предмет или явление от других и придающих ему определенность. Относительно эффективности указано, что это — эффект, способ (Ожегов 1990).

Качество расследования заключается именно во внутренних своих правовых существенных свойствах.

В случае отсутствия одного такого свойства, или всей совокупности, применительно к уголовному процессу, можно говорить, например, о низком качестве досудебного процесса.

О.Я. Баев в своей монографии, посвященной уголовно-процессуальному исследованию преступлений, определяет, что под качеством системы уголовно-процессуального исследования преступлений следует понимать такое функционирование всех ее подсистем, которое наиболее полно и объективно обеспечивает достижение са-

мого назначения уголовного судопроизводства по каждому уголовному делу (Баев 2007).

Эффективность расследования базируется на качестве. Однако следует отметить, что оба эти свойства не могут существовать раздельно, поскольку не будет достигнут необходимый результат расследования.

Составными частями эффективности называют различные элементы. Например, результативность, плодотворность, рациональность. Некоторые авторы определяют еще и надежность. А.Р. Ратинов указывает на результативность, продуктивность, правильность, надежность, экономичность.

А.Я. Дубинский, проанализировав вышеуказанные элементы, указал на рассмотрение двух: результативность и рациональность. Результативность он определяет как достижение качественного результата, а рациональность в его понимании включает все вышеназванные элементы, а также процессуальную экономию (Ратинов 1974).

Несмотря на достаточно большое количество определений эффективности, на наш взгляд, эффективным следует считать завершенное качественным конечным результатом и проведенное интенсивно при наименьших моральных и материальных затратах и достижении цели Уголовно-процессуального закона расследование.

Качество и эффективность, безусловно, являются одним целым. Точно также как совместная деятельность следователя и прокурора направлена на расследование преступлений в уголовном процессе.

Таким образом, определив основные понятийные положения качества и эффективности расследования преступлений, и, не рассматривая оценку качества расследования преступлений, включающую критерии и систему показателей качества, определим допускаемые при расследовании преступных деяний в ходе досудебного процесса ошибки.

В результатах работы прокуратуры Латвийской Республики за 2013 год указано 284 уголовных дела, направленных на дополнительное расследование, что, по сравнению с 2012 годом, на 15 уголовных дел меньше (Kalnmeiers 2013).

Нами рассматривается возможность устранения ошибок в ходе досудебного процесса и причин, порождающих эти ошибки. Поэтому прежде всего определим, что является ошибкой. Для лиц, ведущих досудебный процесс, следователя и прокурора – это любые непреднамеренные нарушения закона, недостатки и упущения, допущенные при начале уголовного процесса, а также в ходе его расследования,

различные недостатки в процессуальной деятельности, и безусловно, в мыслительном процессе. Такие ошибки ведут к нарушению норм Уголовно-процессуального закона и влекут за собой последствия в виде несоблюдения прав человека.

Под следственной ошибкой в уголовном процессе понимается допускаемый в ходе досудебного процесса недостаток в применении Уголовного, Уголовно-процессуального законов, других нормативных актов, а также неверное принятие решений, которые приводят к любым отрицательным для расследования последствиям. Следует указать, что термины «нарушение» и «ошибка» относительно уголовного процесса не являются синонимами.

Под ошибкой в уголовном процессе можно понимать деяние (действие или бездействие), формально не противоречащее закону, но в силу несоответствия его выработанным научным, тактическим или методическим рекомендациям, добросовестного заблуждения либо недостаточной компетентности или информированности лица влекущее причинение вреда или ущемление прав и законных интересов участников уголовного процесса (Ширванов 2000).

Нарушение положений Уголовно-процессуального закона может выражаться, например, в несоблюдении должностными лицами уголовно-процессуальных норм при расследовании преступлений, невыполнении необходимых действий для всестороннего, полного и объективного расследования. В данном случае возможна ошибка в оценке доказательственной информации, а также тактических приемах в процессе расследования преступлений.

В юридической литературе ошибки подразделяются на разные виды. Имеют место логические и фактические ошибки; материально-правовые; процессуально-правовые: связанные с началом уголовного процесса, при проведении следственных действий; при привлечении лица в качестве обвиняемого на этапе уголовного преследования в досудебном процессе; при соединении и разъединении уголовных процессов; в ходе приостановления уголовных процессов; при ознакомлении с материалами уголовных дел.

Некоторые авторы выделяют по признаку воздействия (влияния) на результат ошибки несущественные, существенные и безусловно существенные, а также по отношению к юридической аргументации ошибки, делимые на спорные и бесспорные, явные и скрытые, нераспространенные, относительно распространенные и типичные (Власов 1988).

Например, материально-правовая ошибка означает неправильное применение Уголовного закона. Таковыми являются: неприменение закона, который подлежал применению; применение закона, не подлежащего применению; неправильное толкование закона, противоречащее его точному смыслу.

К процессуально-правовым нормам относят неисполнение или ненадлежащее исполнение требований УПЗ.

В ходе изучения материалов уголовных процессов в некоторых протоколах следственных действий были обнаружены неполнота по содержанию и неточности документального оформления. Из 24 изученных уголовных процессов в 11 уголовных процессах находились протоколы, полностью отвечающие требованиям УПЗ (Rīgas Reģionālās policijas pārvaldes atskaite 2013). В трёх уголовных процессах имелись протоколы, в которых указывалась дата проведения процессуального действия, и в частности, время начала его проведения, но не было времени окончания действия; в двух уголовных процессах протоколы не были подписаны всеми участниками действия; четыре протокола не подписал следователь. В четырёх уголовных процессах имелись протоколы допросов потерпевших, где явно прослеживалась неполнота по содержанию.

Так, по уголовному процессу по факту кражи из автомашины не были указаны все похищенные предметы и вещи, не указана стоимость этих вещей и не определен ущерб, причинённый потерпевшему в результате повреждения имущества, замка автомашины. По другому уголовному процессу по аналогичному факту не определен полностью ущерб, причиненный потерпевшему лицу в результате совершения кражи его личного имущества. В трех уголовных процессах по фактам краж из помещений фирм, трое допрошенных в качестве свидетелей лиц показали, что им стало известно о совершенной краже от коллег. Они никого не подозревают в совершении преступления. Однако вопросы о том являются ли они работниками фирмы, откуда произошла кража, что им известно о похищенном имуществе, в какое время могла произойти кража и другие вопросы им не задавались.

При производстве допроса лицо, ведущее процесс, допускает ошибки. Наиболее встречающиеся выделим и попытаемся определить причины, в соответствии с которыми они допускаются. Лицо, ведущее процесс, надеясь на свою память, не составляет план допроса участника следственного действия. Такое отношение к подготовке

допроса ведет к повторным вызовам лица на дополнительный допрос. Необходимо учитывать время вызова на допрос, согласие лица с предлагаемым временем для допроса и, конечно же, немаловажен способ вызова на допрос. Использование технических средств при допросе должно быть профессиональным. Целесообразно для этого пригласить специалиста. Следует применять при допросе тактические приемы. Достаточно часто допускаются ошибки при формулировке вопросов, которые задает лицо, ведущее процесс, допрашиваемому лицу. Лицу, осуществляющему допрос, необходимо помнить и не допускать ошибок в технике фиксации показаний. В этом аспекте следует указать, что не целесообразно сокращать слова при изложении показаний; сокращать текст и т.д. Немаловажным фактором при фиксации показаний является отражение текста изложенных показаний с достоверностью и четкостью.

Например, по характеру негативных последствий, которые повлекло их совершение, так называемые следственные ошибки подразделяются на несущественные и существенные. Несущественная тактическая ошибка не оказывает серьезного воздействия на решение, в то время как ошибка существенная значительно затрудняет либо делает его невозможным, ставит ряд новых, непредвиденных ранее задач требующих принятия мер тактико-криминалистического характера (Головин 2001).

В соответствии с частью 2 ст. 403 УПК прокурор начинает уголовное преследование принятием постановления о привлечении лица к уголовной ответственности в течение 10 дней после получения материалов уголовного дела из следственного учреждения. В соответствии с требованиями статьи 405 УПК прокурор обязан вынести постановление о привлечении лица к уголовной ответственности (обвинение). Однако на практике имеют место постановления, вынесенные прокурором поверхностно. В них не всегда прокурор указывает все обстоятельства совершенного лицом преступного деяния, не описывает роль каждого участника такого преступного деяния и не отражает конкретные положения, относящиеся к совершению преступления.

Нами рассмотрены отдельные допускаемые в ходе досудебного процесса следственные ошибки, влияющие на качество и эффективность расследования преступных деяний.

Напомним, что качество расследования преступлений напрямую зависит от кадрового состава следственных учреждений.

На наш взгляд, в следственной работе недостаточно используются научные рекомендации, поскольку некоторые следователи недооценивают их значение для раскрытия и расследования преступлений. Знания о всех видах экспертиз и использование их в практической деятельности в процессе расследования преступлений является одним из положительных факторов в следственной и прокурорской работе.

Как любой современный специалист, следователь обязан иметь широкий кругозор, повышать свой интеллектуальный потенциал за счет изучения не только юридической литературы, ее новинок, но и быть компетентным в различных областях современной жизни.

С вступлением в силу 1 октября 2005 года Уголовно- процессуального закона в разделе первом «Вовлеченные в уголовный процесс лица», в главе третьей «Должностные лица, ведущие уголовный процесс» законодатель выделяет в статье 37 УПК нового участника уголовного процесса и определяет его как надзирающего за следствием прокурора, который согласно распределению установленных учреждением прокуратуры обязанностей или распоряжению по конкретному уголовному процессу должен осуществлять надзор за следствием. Регламентация правового положения надзирающего прокурора в указанной норме и практические характеристики его деятельности позволяют сделать вывод, что именно этот участник уголовного процесса является одним из гарантов соблюдения прав личности в уголовном процессе и, на наш взгляд, надлежащее исполнение им своих прав и обязанностей в досудебном процессе оказывает положительное результативное влияние на качество и эффективность расследования преступлений следователем.

Таким образом, нами рассмотрены некоторые вопросы теории и практики качества и эффективности расследования преступлений, выделены наиболее важные ошибки, допускаемые в ходе досудебного процесса, сделана попытка определить отдельные причины, влияющие на такие ошибки, приводящие к недостаткам в расследовании преступных деяний и нарушениям Уголовно-процессуального закона. Исследование проблем качества и эффективности расследования преступлений имеет важное практическое значение и включает достаточно объемный спектр вопросов, подлежащих дальнейшему тщательному изучению, анализу и рассмотрению.

Библиография

- Baev. O.Y. Uголовно-processualnoe issledovanie prestuplenij; sistema I ejo kachestvo. Ģenerālprokurora Ērika Kalnmeiera pārskats par prokuratūras darbu 2013. gadā. (In Latvian) Pieejams: <http://prokuratūra.gov.lv/public/30230.html>
- Gegelj. Nauka logiki: V 3-h tomah. T. 2. M., 1971. str. 124. (In Russian)
- Golovin A.Y. Spravochnik sledovatelja. – M.: PRIOR, 2001. str. 23. Izdatelstvo “Yrlitinform”, Moskva, 2007. str. 9 (In Russian)
- Materialisticheskaya dialektika: v 5-ti tomah. T. 1. Objektivnaya dialektika. M., 1981. str. 141, 145. (In Russian)
- Ozhegov. S.I. Slovarj russkogo jazika. Moskva, Russkij jazik, str. 272., 910. (In Russian)
- Rīgas Reģionālas policijas pārvaldes krimināllietas materiāli par 2011. gadu. (In Latvian)
- Shirvanov A.A., Kamneva J.V., Korchago J.V. Narushenija i oshibki v uģolovnom processe Rossii. Deliktosposobnostj subjekta narushenija // Izvestija Tuljskogo GU. Serija: Sovremennije problem zakonodatelstva v Rossii, juridicheskikh nauk i pravohranitelnoj dejateljnosti. – 2000. Vyp. 3. str. 207. (In Russian)
- Vlasov V.I. Rassledovanie prestuplenij. Problemy kachestva. Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 1988. str. 92, 95. (In Russian)

Quality Investigation of Crimes: Current Issues in Theory and Practice

Summary

Many scientists and practical employees of law-enforcement institutions study a problem of quality and efficiency of investigation of crimes.

We consider possibility of elimination of mistakes during the pre-trial process and the reasons generating these mistakes; the investigative mistake in criminal trial is defined; the essence of material and procedural errors are considered, is given practical material on the studied criminal cases.

Classification of investigative mistakes, positions of scientists on their definition, role of the prosecutor, the supervising is given.

The provisions considered in research gave the chance to define problems of quality and efficiency of investigation of crimes.

Key words: criminal process, criminal procedure law, investigation, investigation activities, investigative mistake.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИКИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В данной статье представлены актуальные, связанные с энергетической безопасностью проблемы, которые возникают и происходят в Европейском Союзе (ЕС) в процессе глобализации. Реалиями сегодняшнего дня все чаще становятся межгосударственные конфликты в энергетической сфере и неравномерное обеспечение энергоресурсами, а перебои в их поставках и нарушение заключенных международных соглашений некоторыми странами-поставщиками энергоресурсов используются как некие инструменты давления для достижения узкокорыстных политических целей. Ненадежность и нестабильность энергетического сектора любого государства является угрозой государственной безопасности и оказывает существенное влияние на экономическое, социальное и политическое благополучие страны.

Целью данной статьи является проанализировать концепцию энергетической безопасности Европейского Союза, а также интерпретировать международно-правовые и экономические механизмы ее обеспечения. Достижение цели предположило решение следующих основных задач: определение сущности, тенденций и основных этапов развития общей политики энергетической безопасности ЕС; изучение правовых источников и практики применения документов, закрепляющих основы взаимодействия европейских государств и международных организаций в сфере энергетической безопасности в Европе, а также формулировка практических предложений, которые могут оказаться полезными для развития взаимоотношений в исследуемой сфере в контексте ЕС.

Исходя из поставленных задач, предметом исследования стали учредительные договоры, правовые акты и соглашения Европейского Союза в отношении регулирования общей политики энергетической безопасности с тем, чтобы сформулировать общие выводы о сущности, содержании и тенденциях в этой сфере.

Объектом исследования явились общественные отношения, возникающие в связи с разработкой и применением упомянутых источников права ЕС. Для достижения выдвинутых целей и поставленных задач использовались такие методы исследования, как: системный анализ научных публикаций и законодательства, изучение и анализ настоящей (действительной) ситуации, а также обработка полученных данных, их сравнение и обобщение.

В итоге отмечено, что современный правовой механизм регулирования вопросов энергоэффективности в Европейском Союзе неразрывно связан с

общими положениями политики ЕС в области обеспечения энергетической безопасности стран-участниц. Это проявляется во взаимозависимости и взаимообусловленности многих правовых актов ЕС. Европейская энергетическая безопасность – это состояние защищенности интересов стран-потребителей, производителей и транзитеров в сфере взаимовыгодных поставок энергетических ресурсов на европейские рынки от политических, экономических и социальных угроз.

Вышеизложенные соображения явились основанием для выбора темы данной работы. Ее актуальность не может вызывать сомнений.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергоресурсы, Европейский Союз.

Приоритетом каждого государства является обеспечение стабильного, непрерывного и рентабельного функционирования источников энергии. Первое десятилетие XXI века было ознаменовано целым рядом международных конфликтов и противоречий, которые олицетворяют как традиционные международные вызовы и угрозы, так и новые проблемы, решение которых предстоит в будущем. Среди таких проблем на первое место выходят невоенные аспекты обеспечения безопасности.

Бурный экономический рост второй половины XX века, несмотря на все его положительные стороны, стал следствием множества международных проблем, среди которых преобладают экологические, продовольственные, миграционные, энергетические угрозы (Balkyte, Taronaviciene 2011). Последние особенно выделяются на фоне других невоенных международных рисков, поскольку обусловлены с одной стороны массовым ростом потребления энергоресурсов в мире, которое в обозримом будущем остановить не удастся, а с другой – постепенным исчерпанием традиционных источников топлива. Нефть, природный газ и иные невозобновляемые источники энергии с каждым годом становятся предметом все более пристального интереса со стороны развитых стран, которым они нужны для обеспечения стабильного и устойчивого экономического роста. Аналогичный встречный интерес проявляют и производители энергоресурсов, желающие иметь стабильные рынки сбыта, что привело к формированию системы международных договорных источников, которые в научной литературе нередко именуются как “Международное энергетическое право” (Seliverstov 2009).

Международное сотрудничество в энергетической сфере активно развивается, и позволяет формировать сбалансированные системы

поставок энергоресурсов, обеспечивать физическую защиту объектов энергетической инфраструктуры, создавать свободные рынки энергетической продукции. Однако данная сфера в настоящее время подвержена большому количеству разнообразных рисков, которые угрожают не только устойчивому экономическому росту, но и международной стабильности в целом. Неравномерное обеспечение энергоресурсами, перебои в их поставках, нарушение заключенных международных контрактов, искусственное закрытие рынков сбыта, использование энергетических аргументов в политическом давлении — вот лишь небольшая часть проблем, способных внести дисбаланс в сложившуюся систему международной безопасности. Конфликты на почве борьбы за устойчивое энергообеспечение — это уже реалии сегодняшнего дня, и в условиях сокращения отдельных видов ресурсов имеется риск увеличения количества таких конфликтов. Именно это обуславливает стремление большинства государств обеспечить свою энергетическую безопасность путем создания международно-правовых гарантий и использования механизмов международных организаций (Miskinis *et al.* 2013).

Сущность энергетической безопасности стран Европейского Союза

Надежность и стабильность поставок энергоресурсов является одним из основных гарантов национальной безопасности любого государства. Это зависит от экономического, социального и политического благополучия страны и является важным как для импортирующих, так и экспортирующих стран. Если прекратится поставка от одной стороны, то не сможет должным образом функционировать другая, поскольку не получит энергетических ресурсов и ощутит потери от запланированного дохода в государственный бюджет. Энергетическая безопасность является широким определением, охватывающим довольно широкий спектр проблем и может рассматриваться как через призму внутренней политики, так и в глобальном масштабе. Это не только должное обеспечение поставки энергоресурсов, но и экологические проблемы, которые в будущем вполне смогут оказать влияние на отношения в сфере энергетических отношений (Makstutis *et al.* 2012).

В настоящее время международном праве нет единого понятия энергетической безопасности. В ряде случаев значения, которые раз-

ные государства вкладывают в это понятие, прямо противоположны друг другу. Но большинство официальных точек зрения сходятся на том, что энергетическая безопасность означает не только предотвращение конфликтов за энергетические ресурсы между поставщиками и потребителями, т.е. внутри групп стран-поставщиков и внутри групп стран-потребителей, но и расширение доступа к энергетическим ресурсам.

Современная экономика тесно связана с энергией, роль которой заключается в обеспечении энергетической безопасности и создании благоприятных условий для экономического благополучия (Tvaronaviciene 2012, Miskinis др. 2013; Vosylius et al. 2013; Dudzeviciute 2013; Tvaronaviciene 2014; Vasiliunaite 2014). Долгосрочная энергетическая политика отдельных стран основана на моделировании потенциальных сценариев будущего в среднесрочном и долгосрочном периодах, а также на полном представлении развития возможных политических, технологических и экологических факторов. Наиболее важной особенностью текущих энергетических систем является то, что ископаемые виды топлива по-прежнему доминируют в мировом энергетическом балансе, а зависимость от импорта энергоносителей растет во многих странах. Поэтому большинству государств понятна и невозможность развития экономики без энергообеспечения, что означает невозможность преодоления социальных проблем, которые давно признаны мировым сообществом как глобальные: бедность, эпидемии, низкий уровень образования, угрозы экологии и др. (Shincans, Tumalavicius 2014).

Энергетическая безопасность является неотъемлемой частью современной международной системы безопасности. Обеспечение энергетической безопасности на пространстве Евросоюза уже давно является приоритетной задачей как для государств, так и для международных организаций. Это пространство, если рассматривать географический аспект, сегодня крайне неоднородно с точки зрения субъектов энергетического сотрудничества. Здесь доминируют различные интересы в виде государств-производителей, государств-потребителей энерго-ресурсов и транзитных государств. Гарантии безопасности в энергетической сфере всех стран-членов ЕС отражаются в разнообразных международных соглашениях, призванных урегулировать вопросы поставок энерго-ресурсов, сделать их стабильными и приемлемыми с экономической точки зрения (Vosylius et al. 2013).

Будущее развитие энергетического сектора зависит от многих переменных — растущий спрос на энергию, возникновение международных конфликтов и колебания цены ресурсов, процессы либерализации, природоохранные соглашения, технический прогресс и уменьшение мировых запасов. Так что для того, чтобы успешно подготовиться к возможным изменениям в будущем и для оценки, с ними связанными, вызовов и проблем, а также для достижения этих целей надо создать наиболее подходящий методологический инструмент, что является актуальным как для стран импортирующих энергетические ресурсы, так и экспортирующих их из других стран, поскольку те или иные изменения в той или иной форме негативно отразятся на всех (Shincans, Tumalavicius 2014).

Европейская энергетическая безопасность: международно-правовой и экономической аспекты

В настоящее время энергетическая безопасность для стран Европы является одним из наиболее важных аспектов безопасности. Когда военно-политические угрозы во многом преодолены, а стабильность в регионе достигнута, неизменно на первое место встают те проблемы, которые мешают мирному устойчивому развитию. Европейские страны, испытывая потребность в энергоресурсах для увеличения темпов развития своей экономики, имеют ограниченное количество собственных источников, которые не способны удовлетворить растущий спрос. В таких условиях направленность в вопросах обеспечения энергетической безопасности вполне очевидна — это поставки ресурсов в страны Европы (Dudzeviciute 2012).

Государства Центральной и Восточной Европа в силу своего геополитического положения с энергетической точки зрения очень сильно зависят от России, придерживающейся концепции многополярного и полиэксцентричного мира в данных отношениях. Это самый большой и самый важный поставщик нефти и газа не только для этого региона, но и для всей Европы. Такая ситуация не является благоприятной для стран Центральной и Восточной Европы в плане энергетической безопасности и требует четко сформулированного формального регулирования (Shincans, Tumalavicius 2014).

Международно-правовое обеспечение европейской энергетической безопасности на современном этапе содержит немало юридичес-

ких проблем и противоречий, а также проблем реализации международно-правовых норм. Среди них — отсутствие единообразного понятийного аппарата, одинаковых условий для различных поставщиков и потребителей энергоресурсов, правовых гарантий транзита через третьи страны и многое другое. На практике противоречия в правовой сфере приводят к форс-мажорным обстоятельствам, от которых несут потери национальные экономики государств Евросоюза, а также нарастает политическая напряженность.

Несомненно, что современная Европа — это целостный энергетический организм, здоровье которого требуется поддерживать всем государствам вне зависимости их участия или неучастия в различных европейских интеграционных объединениях (Bialoskorski 2012).

Совершенно очевидно, что обеспечение европейской энергетической безопасности не может затрагивать только аспекты бесперебойных поставок. Куда более актуальным в последнее десятилетие стал вопрос о цене энергоносителей. Ведь поставки можно обеспечить, но заявленная цена может оказаться просто неадекватной и экономические невыгодной. На заре становления международно-правового регулирования энергетического взаимодействия не только в Европе, но и во всем мире, многие политики и экономисты высказывались за то, чтобы формируемая система энергетической безопасности была саморегулируемой. Представлялось, что по аналогии с торговлей другими видами товаров или услуг, рынок энергоресурсов должен быть максимально либерализован, а цена должна определяться только спросом и предложением. Такой подход к одной из составных элементов обеспечения энергетической безопасности отражал единое понимание законов функционирования экономики. Однако сама жизнь заставила усомниться в таком подходе.

Поставки энергоносителей подчиняются несколько иным законам по сравнению с другими товарными рынками. Во-первых, здесь всегда присутствует фактор трудностей в замещаемости источников. Например, в настоящее время природный газ является практически безальтернативным топливом с точки зрения рентабельности добычи и отдачи от использования. Во-вторых, поставки всегда привязаны к соответствующей инфраструктуре, а ее игнорирование делает перемещение очень дорогостоящим, и следовательно нерентабельным (Raudeliuniene *et al.* 2014).

Кроме этого, есть еще один фактор – ценовая нестабильность на либе-рализованных рынках, то есть ситуация, при которой разброс цен достигает больших значений, сулит немалый урон как потребителям, так и поставщикам. Ведь серьезные и непредсказуемые колебания цен мешают и тем и другим оценить, куда рационально направить инвестиции. Некоторые источники энергии, считавшиеся слишком дорогостоящими, могут в одночасье стать рентабельными, а затем в течение одного дня снова утратить ценовую привлекательность. Поскольку развитие новых источников требует времени и денежных вложений, предсказуемость является ключевым фактором. Однако ценовые колебания делают ее малореальной, а иногда и невозможной (Sapir 2006). В результате чего инвестиционный процесс подчиняется краткосрочным решениям и становится абсолютно неэффективным, как например разработки по добыче сланцевого газа в Литве американской компанией “Шеврон” свернувшей свою деятельность и уступившей свои акции.

Проблема рыночных колебаний цен на энергоносители обостряется еще и достоверной неизвестностью их реальных запасов у того или иного поставщика. Если после начала разработки того или иного месторождения выяснится, что реальные запасы в нем значительно меньше, чем ожидалось, то это неизбежно приведет к резким колебательным движениям цен на соответствующем рынке (Sapir 2006).

Таким образом, одна из составляющих энергетической безопасности – цена энергоресурсов, должна определяться на долгосрочной основе, что выгодно и поставщикам и потребителям, а в условиях международного транзита может быть обеспечено только нормами международного права, как например в отношениях России и Украины.

В современных механизмах трансграничных поставок энергоресурсов на европейские рынки практически не используются рыночные механизмы определения цены. Они фиксируются в нормах межправительственных соглашений на длительный период. Но международно-правовые механизмы обеспечения энергетической безопасности этим не ограничиваются. Они включают вопросы развития инфраструктуры, правовых гарантий транзита, а также взаимной помощи в кризисных ситуациях.

Анализ современных международно-правовых механизмов обеспечения европейской энергетической безопасности показывает их тесную взаимосвязь и взаимозависимость. Показательно, что новые

соглашения по рассмотренным вопросам заключаются чаще всего на основе других региональных актов, принятых ранее, что фиксируется в преамбулах к соглашениям (Tvaronaviciene 2014).

Выводы

Европейская энергетическая безопасность — это состояние защищенности интересов стран-потребителей, производителей и транзитеров в сфере взаимовыгодных поставок энергетических ресурсов на европейские рынки от политических, экономических и социальных угроз.

В качестве субъектов обеспечения европейской энергетической безопасности следует рассматривать не только государства географической Европы, но и государства других регионов мира, которые на основе норм международного права участвуют в создании систем бесперебойных поставок энергоресурсов в Европу.

Современный правовой механизм регулирования вопросов энергоэффективности в Европейском Союзе неразрывно связан с общими положениями политики ЕС в области обеспечения энергетической безопасности стран-участниц. Это проявляется во взаимозависимости и взаимообусловленности многих правовых актов ЕС. Директивы и регламенты нередко закрепляют требования к государствам-членам по одним аспектам обеспечения энергобезопасности в зависимости от выполнения других требований по энергоэффективности. Правовой основой унификации национальных норм государств-участников Энергетического сообщества являются нормы Регламентов и Директив Европейского Союза.

Создание на пространствах Европы эффективных механизмов обеспечения энергетической безопасности с учетом интересов стран-производителей и стран-потребителей возможно только путем заключения новых международных соглашений, предусматривающих юридические гарантии ответственности сторон за убытки, причиненные в результате невыполнения требований соглашений, а также обязательств по обеспечению выполнения условий международных контрактов уполномоченными субъектами.

Библиография

- Balkyte A.; Tvaronaviciene M. (2011) The role of migration for sustainable developing economy: Lithuania in the EU context, *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(2): 133–145. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2011.1.2\(6\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2011.1.2(6))
- Bialoskorski R. (2012) Cyberthreats in the security environment of the 21st century: attempt of the conceptual analysis, *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(4): 249–260. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2012.1.4\(2\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2012.1.4(2))
- Dudzeviciute G. (2012) Conceptual approaches towards sustainability, *Journal of Security and Sustainability Issues* 1(4): 261–272. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2012.1.4\(3\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2012.1.4(3))
- Makstutis A.; Balkyte A.; Tumalavicius V. (2012) Security, sustainability and competitiveness: benchmarking attempts, *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(1): 5–12. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi/2012.2.1\(1\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi/2012.2.1(1))
- Miskinis V.; Baublys J.; Lekavicius V.; Morkvenas A. (2013) New changes in Lithuanian energy sector, *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(3): 15–28. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2013.2.3\(2\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2013.2.3(2))
- Raudeliuniene J.; Tvaronaviciene M.; Dzemyda I. (2014) Towards economic security and sustainability: key success factors of sustainable entrepreneurship in conditions of global economy, *Journal of Security and Sustainability Issues* 3(4): 71–79. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.3.4\(7\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.3.4(7))
- Seliverstov S. (2009) Energeticheskoe pravo ES. // *Energetika i pravo*. №. 2. Moskva. str. 611–623. (In Russian)
- Shincans E.; Tumalavicius V. (2014) Energeticheskaja nezavisimostj kak faktor ustojchivogo razvitiya bezopasnosti Latviji i Litvy. *Meandry Wspolpracy sieciowej w Europie Środkowej i Wschodniej. Pod redakcją Sławomira Partyckiego*. Lublin: Wydawnictwo KUL. str. 53–61. ISBN 978-83-7702-874-2. (In Russian)
- Sapir Zh. (2006) Energobezopasnostj kak vseobsheje blago. // *Rossija v globalnoj politike*. № 6. Moskva. str. 56–58. (In Russian)
- Tvaronaviciene M. (2014) If industrial sector development is sustainable: Lithuania compared to the EU, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 1(3): 134–142. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.1.3\(2\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2014.1.3(2))
- Vosylius E.; Rakutis V.; Tvaronaviciene M. (2013) Economic growth, sustainable development and energy security interrelation, *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(3): 5–14. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2013.2.3\(1\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2013.2.3(1))

International Legal Aspects of the Energy Security Policy of the Union Countries

Summary

The aim of the present article is to analyse the concept of energy security of the European Union and also to interpret international legal and economic tools meant to ensure it. In order to achieve this aim the following basic tasks should be solved: defining the concept, tendencies and basic stages of the EU general energy security policy development; analysing legal sources and practice of documents application consolidating the bases of interaction between European states and international organizations in the sphere of energy security in Europe; and also formulating practical proposals that can be useful for development of mutual relations in the studied sphere in the EU context.

On the basis of the set tasks, the research subject is constituent agreements, legal acts and the European Union agreements related to the regulation of the general energy security policy in order to formulate general conclusions on the essence, content and tendencies in this sphere.

The research object is social relations arising in connection with development and application of the above mentioned legal sources of the EU. In order to achieve the set aims and objectives the following research methods were used: system analysis of scientific publications and legislation, study and analysis of the present (real) situation, and also the processing of the obtained data, their comparison and generalization.

Key words: energy security, energy resources, European Union.

MEDIĀCIJAS IZPRATNES ATTĪSTĪBA JURIDISKAJĀ DOKTRĪNĀ

Mediācija kā viena no alternatīvām strīdu regulēšanas metodēm ir jauninājums mūsu tiesību sistēmā. Vairākuma gadījumos minētais process un tās realizācija ir iznests ārpus tiesību sistēmas rāmjiem. Mediācijas procesa īstenošanā piedalās trešā neitrālā persona, kuru apzīmē ar terminu mediators. Mediācijas jēdziena nozīme ir pazīstama jau no seno civilizāciju laikiem. Mediācijas procesa sekmīgai izmantošanai tagadējā tiesību sistēmā ir svarīgi zināt tās sākotnējo nozīmi. Neskatoties uz to, mediācijas procesa izmantošana prasa visu iespēju izvērtēšanu par iespējam pilnīgi ieviest alternatīvo strīdu noregulēšanas pamata principus. Atbildot uz jautājumu vai ir iespējams pilnīgi realizēt mediācijas koncepcijas, ir nepieciešams saprast, kas tas ir un kā ir iespējams izmantot minētā procesa priekšrocības reālajā dzīvē.

Atslēgas vārdi: mediācija, izpratne, koncepcijas, strīdu noregulēšana.

Terminu “mediācija” attiecībā uz konfliktu risināšanas iespējām pirmo reizi ir izmantojuši Senās Ķīnas un Senās Indijas filozofi sešpadsmitajā gadsimtā pirms mūsu ēras (<http://en.wikipedia.org/wiki/Mediation>). Tāpat mediācijas jēdzienu izmantoja Fenīķijas komerciesībās ceturtajā gadsimtā pirms mūsu ēras (<http://cfrmediation.com/a-short-history-of-mediation/>). Mediācijas piemērošanas attīstība noritējusi Senajā Grieķijā un Senajā Romā (<http://www.mediationmatterssd.com/mediationmatters/history.html>), paredzot mediācijas izmantošanas iespējas Justiniāna Diģestos (<http://www.6rivers.org/history.html>). Tai pašā laikā, neskatoties uz pietiekami ilgu pastāvēšanas vēsturi jēdzienam “*mediācija*” nav universālas definīcijas. Tas ir saistīts ar mediācijas izpausmes formu dažādību, kā arī ar atšķirībām tiesību sistēmas veidošanas procesā dažādās valstīs (<http://www.uiowa.edu/~cyberlaw/elp00/Evan/mediation/origin.html>).

Mediācijas vienotas izpratnes neesamība izraisa polemiku tiesību zinātnieku aprindās. Eksistē viedoklis, ka mediācijas precīza noteikšana ir grūti īstenojama (Topor, Dragomir 2012) vai, sakarā ar tās līdzību ar pārējām domstarpību risināšanas metodēm, mediācijas definēšana ir apgrūtināta (Brown, Duggan 2012), tomēr mediācijas jēdziena noteikšana ir svarīga, lai to nodalītu no citiem gadījumiem, kad konflikts tiek risināts, strīda pusēm negriežoties konvencionālajās tiesu iestādēs (Johnson 2012). Mediācijas jēdziena precīza noteikšana ir svarīgs nosacījums tās būtības izzināšanā (Genn 2010).

Termins “mediācija” ir cēlies no latīņu valodas vārda “*mediationem*”, kas nozīme “*dalījums pa vidu*” (<http://dictionary.reference.com/browse/mediation>). Dažkārt termina izcelsmi saista ar latīņu vārdu “*mediare*”, kas nozīme “*vidējais*” (<http://www.constitution.org/bouv/bouvier.htm>), kā arī ar latīņu vārdu “*medius*” – “*vidū*” (http://en.wikimediatio.org/index.php?title=Etymology_of_the_word_mediation). Bieži vien mediācijas jēdziena pētnieki vārda “mediācija” etimoloģiju saista ar ķeltu valodas vārdu “*medi*”, kas nozīme “*par vidu*” (http://en.wikimediatio.org/index.php?title=Etymology_of_the_word_mediation). Izskan arī pieņēmumi, ka termins “mediācija” ir cēlies no seno gallu valodas vārda “*Mediolanon*”, kas nozīme “*teritorijas centrs*” http://en.wikimediatio.org/index.php?title=Etymology_of_the_word_mediation. Precīzāku termina “mediācija” nozīmi var uzzināt, izdalot no vārda “mediācija” sakni “*med*”, kas nozīme “*domāt*” (Galletto 2011) vai “*palīdzēt noteikt*” (Price 2012). Šajā nozīmē mediāciju var saistīt ar centieniem palīdzēt saprast un atrisināt problēmu (Bastard 2010).

Autors norāda, ka mūsdienīgajā angļu valodā vārdam “mediation” ir vairākās nozīmes: 1) iekļaušanās strīdā ar mērķi strīdu atrisināt; 2) iekļaušanās procesā vai attiecībās; 3) pierunāšana; 4) arbitražā (<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mediation>).

Meriamas Webster Britānikas enciklopēdijā (*Merriam-Webster Encyclopedia Britannica*) terminu “mediācija” saprot kā 1) starpniecības aktu vai procesu; 2) iekļaušanos starp konfliktošajām pusēm samierinājuma vai kompromisa veicināšanas nolūkos; 3) fiziskās starpniecības aktu vai procesu (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/mediation>). Amerikas angļu valodas mantojuma vārdnīca (*The American Heritage Dictionary of the English Language*) definē mediāciju sekojoši: 1) starpniecības akts; iekļaušanās; 2) starpniecības stāvoklis; 3) mēģinājums panākt mierīgu neregulējumu vai kompromisu starp strīda pusēm caur neitrālās trešās puses objektīvu iekļaušanos (*The American Heritage Dictionary of the English Language* 2000). Kollinsa angļu valodas vārdnīca (*Collins English Dictionary*) sniedz izvērstāku termina “mediation” traktējumu: 1) starpniecības akts; 2) strīdīgo jautājumu, kas rodas starp valstīm, neregulēšanas paņēmieni, iesaistoties trešajai neitrālajai un draudzīgajai valstij; 3) rūpniecisko strīdu risināšanas metode, kad trešā – neitrālā puse veic konsultācijas ar strīdā iesaistītajām pusēm un rekomendē strīda risinājumu, kurš, tomēr, pusēm nav saistošs (*Collins English Dictionary* 2003). Relatīvi īsu termina “mediācija” skaidrojumu dod Kernermana koledžas vārdnīca (*Kernerman Webster's College Dictionary*): starpniecības akts

vai process starp pusēm ar mērķi noslēgt vienošanos vai panākt izlīgumu (Kernerman Webster's College Dictionary 2005).

Iepriekš minētais ieskats termina “mediācija” būtībā, apliecina, ka latīņu valodā vārdam “mediācija” ir bijušas vairākās nozīmes, kuru uzskaitījums nav aprobežojams tikai un vienīgi ar norādi uz stāvokli pa vidū.

Mediācijas jēdziena definēšanas problēma ir saistīta ar sociālo zinātņu pārstāvju pētnieciskajiem darbiem. Par zinātnisko diskusiju pirmsākumiem mediācijas definēšanas jautājumā ārvalstu zinātniskajā literatūrā var uzskatīt R. Vudvorta (*R. S. Woodworth*) 1928. gada publikāciju par Atbildības Stimulu Teoriju (*Stimulus Response Theory*) (Figueredo et al. 2013; Woodworth 1928), kā arī H. Haimana (*H. H. Hayman*) 1955. gadā iznākušo grāmatu “Pētījuma dizains un analīze: principi, lietas un procedūras” (Hyman 1955), kurā mediācija tiek apzīmēta ar nosaukumu “uzlabošana” (*elaboration*) (<http://pdfskull.com/doc/11787-reections-on-mediation-david-a-kenny>) Itālijā 1930. gadā itāļu filozofs A. Gramsi (*Antonio Gramsci*) savā darbā “Cietuma dienasgrāmatas” (*Prison Notebooks*), kas tika pārtulkota uz angļu valodu 1971. gadā, apskata mediāciju kā spēju ietekmēt konfliktā iesaistītās puses caur nevienlīdzīgu varas (ietekmes) sadalījumu starp tām (Gramsci 1971). Krievijā termins “mediācija” juridiskajā literatūrā parādījās tikai 20. gadsimta deviņdesmitajos gados (Hendley 2012), lai gan atsevišķi mediācijas elementi tika izmantoti jau 14. gadsimtā (Лисицын 2009). Mediācijas jēdziena definējuma nepieciešamība 20. gadsimta sākumā bija saistīta, galvenokārt, ar alternatīvo domstarpību risināšanas metožu attīstību, un līdz ar to ar jēdziena “alternatīva strīda risināšanas procedūra” nepietiekamību, lai aprakstītu procesu, kas veicina konflikta izbeigšanu.

Tomēr, vērtējot minēto posmu (20. gadsimta 20.–50. gadi) zinātniskajā pasaulē mediācijas izziņai nebija veltīta īpaša uzmanība.

Sešdesmitajos gados ASV pētnieki (*Rehmus C. M., Marchant M. P., Cooper C., Raskin A. H.*) galvenokārt, definēja mediāciju kā trešās neitrālās puses iedarbību uz konfliktā iesaistītajām pusēm ar mērķi izbeigt strīdu (<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED016576.pdf>).

Septiņdesmito gadu sākumā, līdz ar Atjaunojošā taisnīguma (*Restorative justice*) doktrīnas rašanos, ASV sākās pakāpeniska mediācijas zinātniskā izpēte, kad R. F. Grīnvalds (*R. F. Greenwald*) uzrakstīja publikāciju par konfliktu alternatīvo risināšanu starp ieslodzītajām personām un cietuma administrāciju un piedāvāja šādu mediācijas definīciju: mediācija ir process bez sacīkstes... starpnieks izvērza nosacījumu, saskaņā ar kuru pretējas puses pārrunās, pārvarējot ilgi eksistējošus antagonistiskus stereo-

tipus, varētu pakāpeniski ieraudzīt savstarpējos mērķus (Greenwald 1978). Gadamers (*H. G. Gadamer*) savā 1975. gadā uzrakstītajā grāmatā “Patiesība un metode” (*Truth and Method*) atklāj mediācijas jēdzienu caur stāvokli bez vērtībām un objektivitāti, kas palīdz sasniegt abpusēji pieņemamo konflikta atrisinājumu (Gadamer 1975). N. Abrams un R. Berijs (*N. E. Abrams, R. S. Berry*) savā 1977. gada publikācijā “Mediācija: labākā alternatīva zinātnes tiesās” (*Mediation: a better alternative to science courts*) pamato mediāciju kā “faktu izcelšanas procesu, izmantojot labāku saziņu neatkarīgi no tā, vai atšķirības palika, vai ne” (“*process of bringing out the facts through better communication, whether differences remained or not*”) (Abrams et al. 1977). PSRS zinātniekiem 20. gadsimta 20.–70. gados bija raksturīga pilnīgā konfliktu alternatīvās risināšanas noliegšana, jo tika uzskatīts ka tikai valsts institūcijas ir spējīgas noregulēt jebkuru strīdu (Князев 2004).

1980. gados, kad morālā, eksistenciālā, politiskā un juridiskā pieeja mediācijas definēšanai tika integrēta ar ekonomisko, psiholoģisko un filozofisko pieeju, mediācija tika definēta galvenokārt kā alternatīvā domstarpību risināšanas metode, kura pamatā ir noteikta ideoloģija, bet neitrālā starpnieka piedalīšanās šajā shēmā tika uzskatīta par būtisko nosacījumu. Šajā laika posmā īpašu popularitāti bija ieguvuši R. Fišers (*R. Fisher*) un V. Uri (*W. Ury*), 1981. gadā izdodot grāmatas “Nokļūšana līdz Jā!” (“*Getting to Yes!*”) pirmo uzdevumu, kurā pamatojuši mediācijas izmantošanas nepieciešamību visās iespējamās konflikta situācijās (<http://www.6rivers.org/history.html>). Mediācijas jēdzienu, apskatot to no filozofiskām pozīcijām, aprakstīja J. Haberma (*J. Habermas*) 1981. gadā grāmatā “Starp faktiem un normām: ieguldījums likuma diskursa teorijā un demokrātijā” (*Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*) (Habermas 1981). Neapšaubāmi, paralēli eksistēja arī citas pieejas mediācijas definēšanai, piemēram, P. S. Adlers (*P. S. Adler*) definēja mediāciju kā konfliktu risināšanas iespēju, kuras mērķis nav saistīts ar argumentu apspiešanu, bet ar jēgpilnu formu un saskaņotu procesu (Adler 1984). 80. gados PSRS zinātnieki turpinājuši noraidīt jebkuras iespējamās konfliktu noregulēšanas alternatīvas tradicionālai tiesvedībai (Макаров 2006), saistot iespējamo alternatīvo strīdu risināšanu darbaļaužu starpā tikai ar biedru tiesu darbību (http://mediator14.ru/istoriya_mediacii.html). Tomēr, ir iespējams sastapt atsevišķu tiesību teorētiķu publikācijas par iespējamām izlīguma procedūrām ārpus tiesas, apzīmējot mediāciju ar terminu “starpniecība” (“*посредничество*”) (Рясенцев 1984).

20. gadsimta 90. gados izpratne par mediāciju kā alternatīvo līdzekli konfliktu noregulēšanai nostiprināja savas pozīcijas, paplašinājās izpratne par mediācijas iespējamām pielietojuma jomām, mediācijas tehnikām un metodēm. M. M. Seversons (*M. M. Severson*) un T. V. Bankstons (*T. V. Bankston*) savā 1995. gada publikācijā “Sociālais darbs un tiekšanās pēc taisnīguma caur Mediāciju” (“*Social work and the pursuit of justice through Mediation*”) define mediāciju kā strīdā iesaistīto pušu problēmu uzklauššanu un noteikšanu, piedāvājot problēmas risinājumus un organizējot pušu diskusijas ar mērķi panākt konflikta izbeigšanu (Severson et al. 1995). G. P. Houkins (*G. P. Hawkins*) un S. T. Houkins (*C. T. Hawkins*) savā darbā “Alternatīvā strīdu risināšana” (“*Alternate dispute resolution*”) saista mediācijas definīciju ar medatora personu, piešķirot viņam īpašas kompetences, organizējot un vadot pušu pārrunu procesu (Hawkins et al. 1993). D. I. Nols (*D. E. Nolls*) attiecina mediāciju pie Primārām Strīdu Noregulēšanas (*Primal Dispute Resolution*) metodēm, piedāvājot savienot konflikta noregulēšanas procesu ar neitrālā starpnieka palīdzību ar tradicionālajai tiesai visai līdzīgu arbitrāžas procesu (Nolls 1999). D. L. Levi (*D. L. Levi*) savā 1997. gada publikācijā “Atvainošanās loma mediācijā” (“*The role of apology in mediation*”) saista mediācijas jēdzienu ar konfliktā iesaistīto pušu gatavību atvainoties (Levi 1997). Samērā plašu mediācijas definīciju piedāvā V. A. Ronns (*W. A. Rohne*) savā publikācijā “Ārpus tiesas zāles: Mediatori veic jaunu pagrieziena vecajam procesam” (“*Outside the courtroom: Mediators put a new spin on an old process*”): “mediācija tas ir forums, kurā neitrālā persona, mediators, nodrošina komunikāciju starp pusēm ar mērķi panākt samierinājumu, izlīgumu vai saprašanos starp tām” (Rohne 1998).

Tieši 20. gadsimta 90. gados Krievijas Federācijā ir parādījušies pirmie pētījumi par mediāciju zinātnieku vidū. Vienlaikus aktīvi norīteja darbs ar ārvalstu pieredzes izpēti alternatīvo domstarpību risināšanas metožu pielietojuma jomā. PSRS eksistēšanas laikā padomju tiesību zinātnieku uzmanība bija vērsta, galvenokārt, uz tradicionālo tiesu sistēmas funkcionēšanas pilnveidošanu, noliedzot jebkuru citu sistēmisko problēmu esamību socialistiskajās tiesībās (Давыденко 2004). 20. gadsimta 90. gados Krievijas zinātnieki bija pievērsušies alternatīvo domstarpību risināšanas metožu problemātikas izpētei kā tādai, nenoliedzot konfliktu noregulēšanas problēmas eksistenci arī savas valsts tiesību sistēmā.

Profesors V. V. Jarkovs (*B. B. Ярко*) 1992. gadā izdotajā monogrāfijā “Juridiskie fakti civilprocesuālo normu realizācijas mehānismā” (“*Юридические факты в механизме реализации норм гражданского процес-*

суального права”) uzskaita mediāciju starp alternatīvām domstarpību risināšanas metodēm, neatklājot tās jēdzienu (Ярков 1992). Krievijas Federācijas Goda jurists A. P. Belovs (*A. П. Белов*) 1998. gadā publicētajā rakstā “Ārpusekonomisko strīdu alternatīvie noregulēšanas paņēmieni” (*“Альтернативные способы разрешения внешнеэкономических споров”*), definējot mediāciju norādīja, ka tā ir viena no alternatīviem likumdošanas paņēmieniem, pie kurām pusēs griežas tikai tad, kad tās vēlas noregulēt savu konfliktu mierīgā ceļā, kā arī kad pusēs vēlas noteikt savu juridisko stāvokli strīdā, dodot iespēju izvērtēt pušu savstarpēji izvirzāmos argumentus neitrālajam starpniekam (Белов 1998). Professore N. V. Turišova (*Н. В. Турышева*) savā publikācijā “Samierināšanas procedūras un izlīgums ārvalstu civilprocesā” (*“Примирительные процедуры и мировое соглашение в гражданском процессе зарубежных стран”*), pētot ārvalstu pieredzi alternatīvo domstarpību risināšanas metožu pielietošanā, norādīja, ka mediācija ir strīdā iesaistīto pušu samierinājums ar trešā neitrālā starpnieka piedalīšanos (Турышева 1996). Professore J. V. Kudrjavceva (*Е. В. Кудрявцева*) grāmatā “Tiesas spriedums Anglijas civilprocesā” (*“Судебное решение в английском гражданском процессе”*) norādīja, ka mediācija ir viena no konfliktu pirmstiesas noregulējuma variantiem (Кудрявцева 1998). Profesors M. I. Kiseļovs (*М. И. Киселев*) grāmatā “Salīdzinošās un starptautiskās darba tiesības” (*“Сравнительное и международное трудовое право”*) norāda uz mediāciju kā vienu no darba tiesisko strīdu noregulēšanas metodēm ar neitrālā starpnieka palīdzību (Киселев 1999). Profesors S. V. Jurčenko (*С. В. Юрченко*) 1999. gada publikācijā “Pie jautājuma par izlīguma juridisko dabu” (*“К вопросу о юридической природе мирового соглашения”*) pievērs uzmanību mediācijai kā vienai no metodēm, ar kuras palīdzību ir iespējams panākt pušu izlīgumu (Юрченко 1999).

21. gadsimta sākumā ASV mediācijas pētnieks L. Bikmans (*L. Beekman*) definēja mediāciju kā neformālu, konfidenciālu procesu, kurā konfliktā iesaistītās personas ar īpaši apmācītās neitrālās personas palīdzību, mēģina atrast abpusēji pieņemamu risinājumu savām domstarpībām (<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED451644.pdf>). R. Rubinsons (*R. Rubinson*) definēja mediāciju kā iejaukšanos pārrunās vai konfliktā, ko veic speciāli šim mērķim pilnvarotā trešā persona, kurai ir ierobežota lēmumu pieņemšanas vara vai vispār nav tādas varas, bet kura palīdz strīdā iesaistītajām pusēm labprātīgi vienoties par abpusēji pieņemamiem strīda izbeigšanas nosacījumiem (Rubinson 2004). D. O. Adetoro (*D. O. Adetoro*) norādīja, ka mediācija ir trešās puses izmantošanas process, kas ir vērst

uz to, lai palīdzētu tiem, kas konfliktā nevar patstāvīgi panākt vienošanos, vai var vienoties par konflikta izbeigšanu, bet daudz vēlāk, rezultātā katrai no strīdā iesaistītajām pusēm ciešot papildus kaitējumu (Adetoro 2005). ASV mediācijas pētnieki S. T. Autrijs, Ž. S. Reids, R. F. Halls (*C. T. Autry, G. C. Reid, R. F. Hall*) savā publikācijā “Mediācija: efektīvs līgumu strīdu noregulējums” (*“Mediation: Effective Resolution Of Contract Disputes”*) aprakstīja mediāciju kā konfliktu noregulēšanas procesu, kas obligāti prasa trešās neitrālās puses piedalīšanos, kura palīdz vienoties par strīda izbeigšanas nosacījumiem, neizskatot konfliktu pēc būtības (Autry et al. 2005). Krievijas Federācijas profesore D. N. Sahabutdinova (*Д. Н. Сахабутдинова*) savā disertācijā “Izsole kā līgumtiesību subinstitūts un juridiskā procedūra” (*“Торги как субинститут договорного права и юридическая процедура”*) norādīja, ka mediācija ir sarunu vadīšanas procedūra, nosakot pušu vienotu darbības programmu ar trešās neitrālās puses piedalīšanos, turpmāk noslēdzot vienošanās, kas ir procedūras veikšanas mērķis (Сахабутдинова 2007). M. O. Vladimirova (*М. О. Владимирова*) definēja mediāciju kā pušu samierinājumu ar trešās neitrālās puses piedalīšanos, samierinājuma procedūra, kura tiek īstenota, ievērojot labprātīgas piedalīšanās, konfidencialitātes, savstārpējās cieņas, pušu līdztiesības un mediatora objektivitātes principu (Владимирова 2009). V. O. Aboloniņš (*В. О. Аболонин*) publikācijā “Komerčiālā mediācija Krievijā: īpašais attīstības vektors” (*“Коммерческая медиация в России: особый вектор развития”*) definēja mediāciju kā procedūru, kuras ietvaros mediators bez lēmējtiesību esamības strīdā, ar īpašu komunikatīvu tehniku palīdzību, palīdz konfliktā iesaistītajām pusēm efektīvi veikt sarunas, kā arī palīdz tām izstrādāt kopīgo strīda risinājumu, kas apmierina abu pušu intereses (Аболонин 2012). Profesors D. V. Kutjukovs (*Д. В. Кутюков*) aprakstīja mediāciju kā konfliktējošo pušu samierināšanas procedūru, tām iestājoties brīvprātīgās pārrunās ar trešās neitrālās puses – mediatora piedalīšanos ar mērķi vienoties par abpusēji pieņemamo izlīgumu, kas atrisina konfliktsituāciju (Кутюков 2011).

Latvijas sociālo zinātņu pārstāvji bija pievērsušies mediācijas izpētei, un līdz ar to arī mediācijas definēšanai, 20. gadsimta 90. gadu beigās, pēc valsts neatkarības atjaunošanas un pēc normatīvo aktu sistēmas unifikācijas ar demokrātisko valstu tiesībām. Autors norāda, ka mediācijas jēdziena izprane starp Latvijas pētniekiem ir relatīvi vienota. Piemēram, profesors J. Bolis savā publikācijā “Mediācija: pielietojums Amerikas Savienotajās Valstīs un perspektīvas Latvijā” definēja mediāciju kā ārpus-tiesas procesu, kur kāda profesionāli izglītota neitrāla persona, kas nav

iesaistīta strīdā, palīdz pusēm pašām rast strīda risinājumu (Bolis 2011). Zvērināta advokāte un praktizējošā mediatore D. Rone savā publikācijā “Mediācija: Jēdziens un iespējas” norādīja, ka mediācija ir process, kurā divu vai vairāku personu strīds tiek risināts ārpusstiesas ceļā, izmantojot viena vai vairāku mediatoru palīdzību (Rone 2006). Tiesību maģistrs un zvērināta advokāte R. Matjušina savā 2008. gada publikācijā “Mediācijas ieviešana komercstrīdu risināšanā” nedefinēja mediāciju kā brīvprātīgu un konfidenciālu procesu, kur trešā, neitrālā, persona vada strīda pušu pārrunas bez tiesībām pieņemt lēmumu (Matjušina 2008). Latvijā praktizējošs vācu speciālists A. Trossens (*A. Trossen*) aprakstīja mediāciju kā konfliktu risināšanas procesu, kurā konfliktā iesaistītās puses ar mediatora atbalstu pašas rod konflikta atrisinājumu un līdz ar to visas procesā iesaistītās puses ir uzvarētājas (http://www.mediacija.lv/?download=mediacija_lv.pdf). Jurists S. Bērtaitis 2009. gadā iznākušajā publikācijā “Kāda būs mediācija Latvijā” norādīja, ka mediācija ir strukturēts process, neatkarīgi no tā, kā tas būtu nosaukts vai minēts, kurā divas puses vai vairāki strīdā iesaistītie paši brīvprātīgi cenšas vienoties par izlīgumu ar mediatora palīdzību (Bērtaitis 2009). V. Ligers definēja mediāciju kā brīvprātīgu procesu, kurā strīda puses satiekas ar neitrālu vienu vai vairākām trešajām personām (mediatoru, ko-mediatoriem), lai apspriestu domstarpības un panāktu vienošanos (http://www.naibaltics.com/lv_lv/publikacijas/?doc=436). Tiesību pētniece M. Luksa 2012. gada publikācijā “Mediācija civilprocesā: turpmāk arī ar tiesas ieteikumu” norādīja, ka mediācija ir strukturēts brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu domstarpību atrisinājumu ar mediatora starpniecību (<http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=252542>). Gandrīz līdzīgu mediācijas jēdzienu ir snieguši A. Jātniece-Labucka un J. Dzanuškāns: “Mediācija ir strīdu risināšanas process, kurā konfliktā iesaistītās puses ar trešās, neitrālas personas jeb mediatora palīdzību, cenšas atrast abpusēji apmierinošu risinājumu” (<http://apollo.tvnet.lv/zinas/mediacija-paligs-konfliktu-risinasana/549104>; <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/122425/mediacija-musdieniga-stridu-risinasanas-metode>). Tiesību doktore Z. Pētersone definēja mediāciju kā strukturēto pušu sadarbības procesu, kurā neitrālā persona (mediators), izmantojot dažādas metodes un profesionālās prasmes, palīdz strīda pusēm sasniegt brīvprātīgu, savstarpēji pieņemamu strīda risinājumu (http://www.ur.gov.lv/faili/Z.Petersone_AT_biletens.pdf). Praktizējošs mediātors L. Bočs 2014. gada publikācijā “Nācija un mediācija” norādīja, ka par mediāciju var uzskatīt

brīvprātīgu konflikta risināšanas procesu, izmantojot mediatora starpniecību un atrunātu kārtību, lai panāktu uz katra konflikta dalībnieka interesēm vērstu vienošanos (Bočs 2014).

Veiktā pētījuma rezultāti palīdz nonākt pie secinājuma, ka mediācijas izpratnes attīstība rietumu un austrumu valstīs noritējusi nevienmērīgi. Par pamatlīcējiem mediācijas ideoloģisko pamatnostādņu izstrādei ir nepieciešams uzskatīt anglo-sakšu tiesību saimes valstu zinātniekus. Viena laikus ir jāatzīst, ka mediācijas filozofijas pamatā rietumu un austrumu pasaulē ir likti vienādi pamatnoteikumi par alternatīvā strīdu noregulēšanas procesa īstenošanu ar neitrālā trešā starpnieka obligātu piedalīšanos un palīdzību.

Bibliogrāfija

- A Short History of Mediation. // <http://cfrmediation.com/a-short-history-of-mediation/> (sk. 10.10.2014).
- Abrams N. E., Berry R. S. Mediation: a better alternative to science courts. *Bulletin of the Atomic Scientists*. Apr 1977, Vol. 33 Issue 4, p 50–53. 4 p., ISSN: 0096-3402.
- Adetoro D. O. Examining Mediation as the Opportunity Cost of Litigation: Can it be Sustained in the Long Term? *Minerals & Energy*. Jun 2005, Vol. 20, Issue 2, p 28–35, 8 p, ISSN: 1404-1049.
- Adler P. S. The Balancing Act Of Mediation Training. *Training & Development Journal*. Jul 84, Vol. 38, Issue 7, p 54. 5 p., ISSN: 0041-0861.
- Autry C. T., Reid G. C., Hall R. F. Mediation: Effective Resolution Of Contract Disputes. *Management Quarterly*. Fall 2005, Vol. 46, Issue 3, p 10–25, 16 p, ISSN: 0025-1860.
- American Psychological Association (APA): mediation. (n.d.). *Online Etymology Dictionary*. // <http://dictionary.reference.com/browse/mediation> (sk. 10.10.2014).
- Bastard B. Family mediation in France: a new profession has been established, but where are the clients? *Journal of Social Welfare & Family Law*, Jun 2010, Vol. 32 Issue 2, p. 135–142, ISSN: 09649069.
- Beekman L. Mediation Plus Options To Resolve the “Real” Problems Underlying Disputes. // <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED451644.pdf> (sk. 12.10.2014).
- Bērtaitis S. Kāda būs mediācija Latvijā? *Dienas Bizness*, 2009. g., lpp. 21.–23.
- Bouvier J. A Law Dictionary, Adapted to the Constitution and Laws of the United States. // <http://www.constitution.org/bouv/bouvier.htm> (sk. 10.10.2014).
- Bolis J. Mediācija: pielietojums Amerikas Savienotajās Valstīs un perspektīvas Latvijā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas vēstis*, 2011., 40. lpp, ISSN: 1407–0016.
- Bočs L. Nācija un mediācija. *Publicēts: Jurista Vārds*, 20.05.2014., Nr. 20 (822).

- Brown M. E., Duggan N. C. Mediation As Malpractice? The Effect of California Mediation Confidentiality Statutes. *Defense Counsel Journal*, Jan 2012, Vol. 79 Issue 1, p. 94–98, ISSN: 08950016.
- Collins English Dictionary: Complete and Unabridged. New York: HarperCollins Publishers, 2003.
- Cooper C. The Relationships Among Reading Ability, Grade Level, Syntactical Mediation In Paired-Associate Learning. // <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED016576.pdf> (sk. 12.10.2014).
- Dzanuškāns J. Mediācija – mūsdienīga strīdu risināšanas metode? // <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/122425/mediacija-musdieniga-stridu-risinasanas-metode> (sk. 12.10.2014).
- Kernerman Webster's College Dictionary. New York: Random House, K Dictionaries Ltd, 2005.
- Chicago Manual Style (CMS): mediation. Online Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. // <http://dictionary.reference.com/browse/mediation> (sk. 10.10.2014).
- Figueredo A. J., Garcia R. A., De Baca T. C., Gable J. C. Revisiting Mediation in the Social and Behavioral Sciences. *Journal of Methods and Measurement in the Social Sciences*, 2013, Vol. 4, No. 1, p. 1–19.
- Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Translated by William Rehg. MIT Press, 1981, 680 pp., ISBN 100745620116.
- Hawkins G. P., Hawkins C. T. Alternate dispute resolution. *American Nurseryman*. 9/1/93, Vol. 178 Issue 5, p 75. 5 p., ISSN: 0003-0198.
- History of Mediation // <http://www.mediationmatterssd.com/mediationmatters/history.html> (sk. 10.10.2014).
- Hendley K. What If You Build It and No One Comes? The Introduction of Mediation to Russia. University of Wisconsin – Madison: Department of Political Science, 2012, Univ. of Wisconsin Legal Studies Research Paper No. 1203, pp. 41.
- Hyman H. H. *Survey design and analysis: principles, cases and procedures*. New York and Glencoe, IL: The Free Press, 1955.
- Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. // <http://dictionary.reference.com/browse/mediation> (sk. 10.10.2014).
- Etymology of the word mediation. // http://en.wikimediatio.org/index.php?title=Etymology_of_the_word_mediation (sk. 10.10.2014).
- Gadamer H. G. *Truth and Method*. Seabury Press: First Ed. edition, 1975, pp. 551, ISBN: 0816492204.
- Galletto T. Mattiaccio R. L. Mediation in Italy: A Bridge Too Far? *Dispute Resolution Journal*, Aug-Oct 2011, Vol. 66 Issue 3, p. 78–88, ISSN: 10748105.
- Genn H. Civil mediation: a measured approach? *Journal of Social Welfare & Family Law*, Jun 2010, Vol. 32 Issue 2, p. 195–205, ISSN: 09649069.

- Gramsci A. Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci. New York: International Publishers, 1971, pp. 5–14, ISBN: 978-0717803972.
- Greenwald R. F. C.R.S.: Dispute Resolution through Mediation. American Bar Association Journal. Aug 78, Vol. 64 Issue 8, p 1250. 5 p., ISSN: 0002-7596.
- Kenny D. A. Reflections on Mediation. // <http://pdfskull.com/doc/11787-reections-on-mediation-david-a-kenny> (sk. 11.10.2014).
- Ligers V. Mediācija Latvijā – jauna pieceja domstarpību risināšanai. // http://www.naibaltics.com/lv_lv/publikacijas/?doc=436 (sk. 12.10.2014).
- Levi D. L. The role of apology in mediation. New York University Law Review. Nov 97, Vol. 72 Issue 5, p 1165. 46 p., ISSN: 0028-7881.
- Luksa M. Mediācija civilprocesā: turpmāk arī ar tiesas ieteikumu. // <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=252542> (sk. 12.10.2014).
- Johnson L. M. The Key to Effective Mediation of Business Disputes. Dispute Resolution Journal, Nov 2011 – Jan 2012, Vol. 66 Issue 4, p. 64–74, ISSN: 10748105.
- Marchant M. P. Faculty-Librarian Conflict; A Proposal for Mediation Between the Two Value Systems. Libr J, 94, 15, 2886–89, 69 Sep 1., Journal Code: CIJOCT 1969.
- Matjušina R. Mediācijas ieviešana komercstrīdu risināšanā. Publicēts: Jurista Vārds, 19.02.2008., Nr. 7 (512)
- Merriam-Webster Encyclopedia Britannica // <http://www.merriam-webster.com/dictionary/mediation> (sk. 11.10.2014).
- Mediation // <http://en.wikipedia.org/wiki/Mediation> (sk. 10.10.2014).
- The Origin of Mediation // <http://www.uiowa.edu/~cyberlaw/elp00/Evan/mediation/origin.html> (sk. 10.10.2014).
- Modern Language Association (MLA): “mediation.” Online Etymology Dictionary. Douglas Harper, Historian. 09 Oct. 2014. // <http://dictionary.reference.com/browse/mediation> (sk. 10.10.2014).
- Nolls D. E. Primary dispute resolution is first choice in conflict mediation. Business Journal Serving Fresno & the Central San Joaquin Valley. 10/18/99, Issue 322526, pp 6, ISSN: 1079–7394.
- Jātņiece-Labucka A. Mediācija – palīgs konfliktu risināšanā. // <http://apollo.tvnet.lv/zinas/mediacija-paligs-konfliktu-risinasana/549104> (sk. 12.10.2014).
- Pētersone Z. Tiesas atvasinātā mediācijas modeļa ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā Latvijā. // http://www.ur.gov.lv/faili/Z.Petersone_AT_biletens.pdf (sk. 12.10.2014).
- Price N. I. Binding Arbitration, Voluntary Trial Resolution, and Med-arb Proceedings in Family Law. Florida Bar Journal, Nov 2012, Vol. 86 Issue 9, p. 48–52, ISSN: 00153915.
- Raskin A. H. Making Strikes Obsolete. Atlantic (01606506). Jun1966, Vol. 217 Issue 6, p 47. 6 p., ISSN: 01606506.
- Rehmus C. M. The mediation of industrial conflict. Journal of Conflict Resolution. Mar 65, Vol. 9 Issue 1, p 118. 9 p., ISSN: 0022-0027.

- Rohne W. A. Outside the courtroom: Mediators put a new spin on an old process. Business Press. 01/09/98, Vol. 10 Issue 37, p 24. 2 p., ISSN: 1045-8697.
- Rone D. Mediācija: Jēdziens un iespējas. Publicēts: Jurista Vārds, 14.03.2006., Nr. 11 (414).
- Rubinson R. Client Counseling, Mediation, and Alternative Narratives Of Dispute Resolution. Clinical Law Review. Spring 2004, Vol. 10 Issue 2, p 833–874. 42 p, ISSN: 1079–1159.
- Oxford Dictionaries Online (Word English) // <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/mediation> (sk. 11.10.2014).
- Severson M. M., Bankston T. V. Social Work and the Pursuit of Justice through Mediation. Social Work. Sep95, Vol. 40 Issue 5, p 683–691. 9 p., ISSN: 0037-8046.
- The American Heritage Dictionary of the English Language, Fourth Edition. Boston: Houghton Mifflin, 2000.
- Trossen A. Mediācija – par “mediācijas” jēdzienu Latvijā Valodnieciskie aspekti. Pieejams: http://www.mediacija.lv/?download=mediacija_lv.pdf (sk. 12.10.2014).
- Topor R., Dragomir C. B. Mediation As An Alternative To Conflict Settlement. Contemporary Readings in Law & Social Justice, 2012, Vol. 4 Issue 1, p. 392–397, ISSN: 19489137.
- Woodworth R. S. Dynamic psychology. In C. Murchison, (Ed.), Psychologies of 1925. Worcester, MA: Clark University Press, 1928, p. 111–126.
- Аболонин В. О. Коммерческая медиация в России: особый вектор развития / В.О. Аболонин // Закон. – 2012, No 3, стр. 57–67.
- Владимирова М. О. Медиативное Соглашение В Системе Гражданско – Правового Регулирования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. // http://shelly.kpfu.ru/e-ksu/docs/DISSERTATION/F363018120/%C4%E8%F1%F1%E5%F0%F2%E0%F6% E8%FF_14-02-14%5B1%5D%20%281%29.pdf (sk. 12.10.2014).
- Князев Д. В. История развития института мирового соглашения в российском гражданском праве. // Современные проблемы гражданского права и процесса: Сборник статей. Новосибирск, 2004. Вып. 2., стр. 73.
- Кутюков Д. В. Медиация как альтернативный способ разрешения конфликтных ситуаций // Д. В. Кутюков // Государство и право: теория и практика: материалы междунар. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2011 г.) – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – стр. 127–129.
- Лисицын В. В. Медиация – универсальный способ урегулирования коммерческих споров в России: научный очерк. История и современность. МАКС Пресс, 2009, стр. 134, ISBN: 9785317029128.
- Макаров Н. И. Шаг к правовому государству // Медиация и право, 2006. № 2. С. 15.
- История медиации. // http://mediator14.ru/istoriya_mediicii.html (sk. 11.10.2014).

- Рясенцев В. Мировые сделки (соглашения). // Социалистическая законность, Москва, 1984, N 12, стр. 26.
- Юрченко С. В. К вопросу о юридической природе мирового соглашения // Юридический вестник. Ростов на Дону, 1999, N 1, стр. 81.
- Сахабутдинова Д. Н. Торги как субинститут договорного права и юридическая процедура. Автореферат, дис. канд. юрид. наук, Казань, 2007, стр. 22.

Development of the Notion of Mediation in the Legal Doctrine

Summary

The alternative methods of dispute resolution are new field of study in Latvia. In most cases such methods and its real procedure are outside any legal regulation. One of this alternative dispute resolution methods is called mediation and person, who is responsible for the management of this process is called mediator. The notion of this term is known from the ancient civilization times. It is useful to understand the initial comprehension of mediation in order to successfully implement this process in the legal system of modern society. Nevertheless the elaboration of mediation procedure asks serious evaluation of possibilities to completely evolve basic principles of alternative dispute resolution methods. Answering on question whether it is possible to completely realize the concept of mediation, it is necessary clearly understand, what it is and how you can use the advantages of this process in real life.

Key words: mediation, comprehension, concepts, conflict settlement.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Iveta ADIJĀNE

Lektore, Valsts robežsardzes
koledža
iveta.adijane@rs.gov.lv

Inese BOLUŽA

Doktorante, Daugavpils
Universitāte
inese.boluza@gmail.com

Vadims KALAŠNIKOVS

Doktorants, Latvijas
Universitāte

Aldona KIPĀNE

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
aldonakipane@inbox.lv

Silvija KOTĀNE

Valsts meža dienests
silvija.kotane@selija.vmd.gov.lv

Oksana KRAMAROVA

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte

Mārcis KRŪMIŅŠ

Lektors, Latvijas Universitāte
marcis.krumins@lu.lv

Inga KUDEIKINA

Doktorante, Rīgas Stradiņa
universitāte
inga.kudeikina@latvijasnotars.lv

Daina OSE

Docente, Latvijas Universitāte
daina.ose@lu.lv

Andris PEŠUDOVS

Doktorants, Rīgas Stradiņa
universitāte

Jānis RADIONOVŠ

Docents, Daugavpils
Universitāte
janrad@inbox.lv

Jeļena KAĻIŅINA

Bac. iur., Daugavpils
Universitāte

Elmārs ŠNEVELIS

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
elmars.snevelis@latgale.vp.gov.lv

Māris STIVRENIEKŠ

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
maris.stivrenieks@inbox.lv

Марина Сумбарова

Асоциированный профессор,
Балтийская Международная
Академия
sumbarova.marina@inbox.lv

Владас ТУМАЛАВИЧУС

Лектор, Литовская военная
академия им. генерала Йонаса
Жемайтиса
vladas.tumalavicius@mil.lt

Nikolajs JEFIMOVŠ

Doktorants, Daugavpils
Universitāte
nikolajs.jefimovs@yahoo.com

AUTORIEM

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem, sūtīt uz e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

Bibliogrāfiju (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologicheskoye voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzvalsiba Zviedrijas latviesu dzivesstasos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) **latīņu** alfabēta secībā.

FOR AUTHORS

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv. The text should be typed using *Times New Roman* (*WinWord 2000/XP*); the size of letters 12. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article). Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

Bibliography (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje vooobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitātes daudzbalisiba Zviedrijas latviešu dzivesstāstos. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. Lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matemātiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

Bibliography should be compiled in the **Roman alphabet's** order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

АВТОРАМ

ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНОЙ СТАТЬЕ

Объём статьи: 6–7 стр. (формат А4).

Манускрипт статьи подаётся по электронной почте ikgadeja.konference@du.lv. При наборе текста использовать шрифт *Times New Roman (WinWord 2000/XP)*; размер букв 12. Если используются специальные компьютерные программы, то они подаются вместе со статьёй.

Аннотация статьи: в начале статьи сразу после названия размещается информационная аннотация. В аннотации необходимо указать цель и задачи, сформулировать проблему исследования, показать новизну и привести главные выводы. Отдельным абзацем указываются ключевые слова (термины, которые раскрывают сущность вопросов, рассмотренных в статье). Необходим также перевод данных ключевых слов на язык, на котором написано резюме статьи.

Резюме статьи: для статей на латышском языке резюме подготавливается на английском или русском языке; к статьям на английском языке резюме подготавливается на латышском или русском языке; к статьям на русском языке резюме подготавливается на латышском или английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном языке, то о редактировании языка должен заботиться сам автор, консультируясь у специалиста соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, в которых язык не будет соответствовать правилам правописания, не будут приниматься к рассмотрению и рецензированию.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки в тексте статьи оформляются по следующему образцу: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Примечания и пояснения размещаются в конце статьи. Таблицы, графики, схемы, диаграммы и другой иллюстративный материал оформляется, указывая источник материала, при необходимости указывая методику (рассчёта, суммирования данных и т.д.)

формирования таблиц, графиков, схем. Все материалы данного типа должны иметь порядковый номер и заголовок. Для материалов должна быть сделана электронная версия, которая подаётся в Редакцию на электронную почту ikgadeja.konference@du.lv

Библиография (список источников использованных в статье) составляется и оформляется в соответствии со следующими образцами:

Для монографий (книг и брошюр):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Для статей из сборников:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Для статей из журналов:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvēstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr. 5/6: 112–129.

Для статей из газет:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Для материалов из интернета:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется по фамилиям авторов или названиям трудов (если автором является институция) в соответствии с **латинским** алфавитом.

Maketētājas: Vita Štotaka, Marina Stočka

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Parakstīts iespiešanai 5.10.2015. Pasūtījuma Nr. 47.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” —
Saules iela 1/3, Daugavpils, LV-5401, Latvija.